

ОЛЕКСАНДР ЗБУРСЬКИЙ

Вечірні мандри

(Уривок)

Іду я тихими лавами,
Душа горить вогнем ясним,
І скільки чар палає в нім
Словесних лагідних снам.

Коса русалочка внаїома,
Дівочий сміх і гомін мрій, —
Все в небі і в душі моїй
Мов відгук радісного грому!

Дарую й вам любов юнацьку,
Вечірні ворі молоді —
Троянді неба, і тобі,
Поросятій шлях старочумашкій.

О, якоже радісно й вроцество
Душі жагучій без кайдан:
Зловісний розійшовсь туман
І в небі зоряно і чисто!

ІВАН СІВКОВСЬКИЙ

Ранок у полі

Встав ранок зва гір і проміння ясне
Розсипає в хліба золоти.
Поле морем шумить — пробудилося Іа днем,
Грав хвилюю колос яскравий.

В моїм серці шумить, а серця лине любов
Разом в хвилями чистого життя
До цієї землі, де цвіте степу шовк,
До землі, яка славою вкрита.

Вийшло сонце зва гір і відправилося в путь,
Розсипаючи ясне проміння;
Полем хвилі, кудись, поспішаючи йдуть
І хмарки диму — почалось цвітіння.

ГЕРАСЬ СОКОЛЕНКО

С. ДОБРИДНИК

Весна

Лягла весна понад полями.
Земля вдягає зелений стрій...
Вдалі, пробуждений піснями,
Збудивсь, проснувся ліс старий.

Гаї шумлять, а за рікою
Задумано луги цвітуть;
І ранком вільною ходою
Плугатари на поле йдуть.

Травиский вітср повіває,
Колише перший цвіт весни,
І жайворонка спів лунає
Під небом, в синій глибині.

Кричильськ.

М. ОРЕСТ

Сонет

Прекрасні дні, в минулім потонулі!
Ще образ ваш не стерся, не поблід:
Іду в лісі, де мій застася слід,
І анов мені шумлять дерева чулі.

Я бачу бліскавичний біг ковулі,
Таємний папороть і тихий глід,
Суниць я бачу ароматний плід
І п'ю блахенним слухом кліч зовулі...

Враз барви щастя гаснуть. У півтімі
Квадрат вікна бліде. Чорні гроти,
В валіві двері. Теша. Я — в тюрмі.

О духи! Я не хочу тут конати,
Я — волі син. Порыть погубну сіть!
Я плачу, я благаю: поможіть!

Київ, 1939, в тюрмі.

В небесах, де хмари білопері,
Плінє місяць по своїй путі.
Він проміння кидає в озера,
Мов рибалка весла золоті.

А внизу, над схилами курганів,
Де береза в молоці стоїть,
Хтось нитки виплітує в туману
І на воду закидав сіть.

Тешина над горами лягає.
Наче цісня стомлена в боях.
Чорна тінь снується повід газів.
Чорна тінь плауає мов змія.

І нікого... спіти далекий берег...
Тільки я самотній наче тінь.
Місяць мов кучері в озерах
І пливє між хмар у далечінь.

1942.

ДМИТРО ТАСЬ

Крізь багаття

Мій дід був пасішник, а батька я не мав.
А матір покриткою авав сусід Герасим...
І дід був друг мені. З ним в куріні я спав,
З ним бжіл стеріг, по рій на дуба лаав...

Коли сідало жовте сонце за селом
І від душлянок довга тінь лягала в трави,
Я мовчак прислухавсь, як в вуликі гуло
І дід мовчав — він авав, що слово надто
зайве.

Мій дід мене навчав учитися од бжіл, —
— Бжола, — казав мені, — це мудрість і
робота...
І тужко стало раз. Чому не маю крил?
Пішов тоді я сам по груддю у болото.

Болото. Груддя. Тінь. Чагарники густі.
Болотяний стрібав по груддю між кущами.
І плакав з бузників настирливо — „прости!“
І підіймав стежки блакитними мечами.

Так полонила все болотяна сутінь
І стогін буаніка, і дідька дикі танці;
Сум таїни і біль, і немомітну тінь
Приніс до діда й бжіл самотній хлопець вранці,

Дід люльку набивав, і сивих брів не вів:
— Та де ходив ясю ніч? — Спітався ледви
чуття,
А я від гніву й слів нестридано тремтів
І чув, як в грудях б'є новітє і могутнє...

— Болотяний казав, що бжоли — це раби,
Болотиний казав, що мудрість не в роботі;
Він кликав в синій бір від муки і від ганьби,
Він авав в туман густий — до танців на
болоті...

Кілечка диму д'гбрі в люльки дід пустив,
Зелений дим кружляв і недомітно танув,
А потім синув бріль і груди покрестив,
Очима синими мені у вічі глянув:

— Прощай, — скавав мені, — іди, іди від нас,
Іди від бжіл святих, від муки і роботи!
Я довго не вагавсь — і тільки вечір лгас, —
Наважда вирушив в тумани і болото.

(1924).

ІВАН САВЧУР

Осінь

Не вів це я: весна минула
І анідів квіт медунки —
У далечінъ уже пірнули
Весняні поцілунки,

МИКОЛА ПЕРВАЧ

Сміх

Ви чули —
Весіння злива прийшла,
штурляючи град і грім?..
Поетам снівшись солодкі сни
та безліч бліскавичних рам,

Ім бачилось: рима на риму йшла,
оди строчились віквар —
У видавництві ченний касир
виплачував гонорар.

Але ж не стрінуги Музи Ім,
не бачити Музи Ім —
вона сінучка та навісна,
і дастесь лиш навісним.

Я цілував І губи п'яні
та на руках віс.
Осінь ішла, хуга ішла —
ворі падали віни.

Я говорив І: будь-що-будь —
з тобою життя пройду:
бачу біду, чую біду,
передчуваю біду.

Але валіво в жилах моїх,
пломінь в очах моїх,
А на вустах — тонких і алих —
непереборний сміх.

О, не забути мені, не забути
синіх осінніх днів.
Стали жорстокими очі мої
в серці мовому гнів.

Застерігає коханка мене:
„Плач, скаженій, а пиши!“
„Де ти?“ — питалаюсь я у душі —
і не знаходжу душі.

Але відриває Гнів: „Я тут!“
Невавість каже: „е!“
— Бери тріпочуче горе це —
вово во праву твое!

Ні, не шукатиму вороття,
ні, не вдійму кляття —
болями, радощами, слізами
приймаю тебе, Життя!

Болями, радощами, слізами,
останнім тхінням клянусь:
я ще людоњки, посміюсь,
люто ще посміюсь!

І дні пішли собі в напруї —
І я не счувсь: тут осінь.
Мережвами на виднокруї
Лягли хмарки стокосі.

21. IX. 41.

* *

Ніч працітна, ніч ласкава,
В'януть квіти медові.
Мов ягнятко золотаве
Бродить місяць у траві.

Вітер шепче ім'я ніжне
І тремтить немов струна.
Над рікою летом крижня
Сколихнулась тишина.

Затихає коло броду
Гомін хлопців і дівчат.
Ти ошіночі приходиш,
В тебе слово на очах.

В косу вплетена калива,
Срібний перстень на руці
Устав туман в долині,
Пахне соком чебреців.

Я до серця пригортаюсь
І торкаюсь до лізца,
Хоч в любові цій не знаю
Ні початку, ні кінця.

Ніч працітна, ніч ласкава,
В'януть квіти медові.
Мов ягнятко золотаве
Бродить місяць у траві...

1941.

* *

А як веснами проміні рівні
Повривалися всі впереді,
Ми вносили Казковій Царівні
Срібні клубки намотаних вір.

І жевріли проміні гірлянди —
Поволота бежжурних ланів.
Загадкові тремтючі троянди
Юний день в коси веснам заплів.

Легкий вітер давився із клітки
В кострубаті приливи тепла;
Тож весняними ранками рідко
Гарна дівчина вдома була.

Ранком річка плила швидко-хутко,
Чорні капрі змивала з очей,
Утопивши замріяно вудку
Став рибалка... „не вів бурей!“

І зривався орел у висоті,
Бджоли звіла квітчаста парга —
Переломаний ранковий окіст.
Недокінчена ранкова гра.

6.XI.41.

ОКСАНА ЛЯТУРИНСЬКА

Думка про чайки

По подвір'ї ходять пави,
по подвір'ї у затишку,
по зеленому моріжку,
по моріжку кучерявім.

А в садочку, холодочку
павночки все походжають
по черешенці аригають,
по двіночку-голоточку.

Чи підійдуть лішне братки,
чи ззовулі черевички
до мальованки спіднички,
до кірсетки, до блаватки?

Може, ранник? Може жостір?
може, гілка самосила?
Пополудні ітка милася,
тож надвечір будуть гости,

У покоях покойки
доупадь збиралоут ніжки,
стелять палоги й доріжки
на підлоги й на долівки.

Кухарчук у білій бунді
тісточка в пекарні вносить,
викладає штучно в стоси —
вниз пірник, наверхі пундик.

Пересипув багато
то мушкатом, то інбиром,
то насаджує інжиром
і мигдалем і цукатом,

•
От не півно і не рано,
під саму додідну пору
павничі в'їдуть до двору,
під'їджають попід ганок.

Кожний човгнув черевичком,
шапку в кучерів знімає,
та за батьківським авичасом
павночок цілує в личко.

І, даруючи пудельце,
садовити на білу ручку
побрякальце та каблучку,
на якій промінне шкельце.

По гостям гра в піжмурки
й до чого кому охота.
Нагло вишерті ворота —
й татарва нагнала в турком.

Не трясли в стайнях коні,
псі на дворі не брехали,
вартові не сподівались,
тільки сплеснула в долоні.

А турчиська, а поганці
та зробили собі балі!
цілу віч бенкетували,
пов'язали беаліч бранців.

А панянок-блоручок
хват' за коси й до пропону,
під подвійну охорону —
і до Кафи гайда хутче.

*

Під'їзджають. Мінарети,
башти, арки, як химери.
Колихають води берег
і дверкалять переплети.

Біля берега — галеря,
Внуті кільця — що лабети.
Де розблени переплети —
до в'язниць валізні двері.

*

Панночки кричать: „Ой, темінь!
Ось канчук, а осьде ремінь.
Божа матінко, та де ми?
Та ж в султанському гаремі!

Можна тут лежати лінно,
лиш шід доглядом звінхів.
Хоч, — дивись на джбан та кухоль,
чи на грядку а білим үрином.

Розглядай турець опанки,
як тобі й того не лінки,
покравала бедуїнки,
стяжки й пояс інвіянки.

Тут гдитися брати дара,
філіграні та гедваби,
ве шоб так відклести набік —
тъху! — турчанській шальвари.

А султана треба слухати,
сумно пісні не співати,
бо інакше може статись,
що звалишишся без вуха.

*

В Україні сколот, галас.
Чутка йде, що-кожним двором.

Чи було під договором,
щоб тут нечисть наїзджа?

Наїзджа, викрадала,
панночок перебирала?
Чи замало запізнала
пороху во самопала?

І козацька йде нарада.
Б'ють старшини перначами,
мечуть козаки шапками, —
ходить Січ, гуде, як лядва.

Трахнув гетьман булавою:
„Покладімо головою,
чи україмось ганьбою.
Хлопці, до чайок, за зброю!”

Хлопці віддаючи шану,
трішнула свої чуприни,
випростали кармавни:
„Повір! Послух отаману.”

*

Віїзджають в море чайки
в вод Дніпрових срібносніх
на дамашкові тканини,
на блакитній китайки.

Турчин тев зачуває,
варяджає війська силу,
мутить моря чисту хвилю
та на аустріч у бекрас

в вітром байдаки пускає.
Не тобі ж це, панібрате,
запорожців переймати,
коли лацарство гуляє!

*

Ой, гуляє, турка топеть,
ой, рубає й без шардону,
вітром гонять навдогоню —
й опиняється в Синопі.

Тут гостям привіт охочий,
салви на велику почесть.
І горячі огні урочі
по три дні та по три ночі.

*

Заклинняються султани:
Мир ніхто в них не порушить,
у ясир не візьме душі
і не ймитиме панянок.

Бо, як мудро ствердив дехто
а компаніїців із решпектом,
ве були ніколи тянці
запорозькій реванші.

СТЕПАН ЖЕНЕЦЬКИЙ

Гори мстяться

(Присвячує весч. о. Миколі Габакові).

I.

Іван Гачагун потяг до міста ялиці на торг, а назад привіз двох панів. Заїхав з ними до панського двора, що розложився посеред села, на горбочку, мов боляк на людському тілі, пани позіскакували з невигідного сидження на розложені драбинах і пішли до покоїв, а Іван, як тільки приїхав до дому, казав газдині загнати коні до стайні, дати істи й напоїти, а сам скоренько, навіть не обідавши, — побіг до склепу.

Тут сидів Петро Маргулин, що то двадцять літ був в Гамеріці і все розказував цікаві сторії, Юрко Дрозджук з під гори, дід Габудяк з Млинісک, і ще кількох газдів, тай бесідували собі про всяку всячину. Іван привітався з усіма й сів коло Митра.

— Новина, гаудове...

— Яка новина?

— Пани приїхали... нізініри... ліс рубатимуть тої осені...

— Ей, не баландіть, Іване...

— Бігме Боже правда! Самі нізініри таке гварили...

— А де муть рубати, не повідали?

— На Липівці, на Патролі, на Чертежику і на Маргулі... І всяди, повідали, де грубий ліс...

— То буде заробок...

— Хоч на податок та на маҳортку *) заробимо...

Від того часу, ні про що інше в селі не бесідували, тілько про нізінірів, про ліс, тай про заробіток. Раділи, що буде свіжий злот, буде чим егзекутникові заткати горло, аби не рабував останньої овечки за податок, буде на нафту тай на сіль, і буде бодай раз на тиждень, у неділю, за що купити кусник омасти до пісної, сипкої мағдебурки. **) І газдині теж раділи, що як газди в лісі зароблять, то і їм якогось гостинця привезуть з міста, гарну хусту на празник, наве плаття, а дітям біленьку жидівську булку.

Тілько один дід Габудяк, що то за лісного у панів був ще від малого парібка і знов увесь ліс, мов свою велику челядь, що аж в трьох великих хижах розмістилася, знов кожну яличку й кожного бучка, мов унуків усіх своїх дванадцятьох синів і сім доньок, коли почув, що рубатимуть ліс, — не зрадів, а дуже-дуже засмутився. Він, що вже від десяти літ не ходив більше до ліса, не мав сили вже вийти у верхи, старі вже, тай немічні стали ноги, гнулися на всі боки, мов у малої дитини, — тепер знов що дия йшов у гори, у найвищчий верх на Чертежику, там, де росли найстронкіші, високі, буйні ялиці, де вигрівалися до сонця грубі, з гладонькою, аж лискучою корою бучки, гла-

*) маҳортка — маҳорка.

**) мағдебурка — картопля.

скав їх по стовбурах, мов дітей по личку, плескав, мов карого по ший і приговорював:

— Не довго вже вам красуватися зелені бучки тай стрункі ялички... не довго вже вам прикрашувати наші красні гори... не довго вже, не довго... Приїхали вже ті, з долів, пани нізініри... приїхали, тай ру-батимуть вас, звалювати на земельку святу, тверду, кам'янисту, різа-ти на кавалки, тай пейсатим жидам г місті продавати...

Ліс немов розумів ділову мову, шумів тихо та журно, немов пла-кав над своєю долею, а дід Габудяк сідав на виверті, показував ко-стуром на двір і шептав ненависно:

— Там воини, вали вороги, там, на долі... у панськім дворі. Там ваша смерть, там ваша чума...

А ліс шумів-плакав: шу-у-у-у... ш-у-ш-у-ш-у-у-у-у... ш-у-у-у...

Сумний, сумний вертав дід щодня з верхів, мов з похорону. Не їв нічого й не пив, лягав на піч і тяжко стогнав та зітхав, мовби його мучила якась велика недуга. А як його питали, чи він хорій, чи не покликати йому егомосьця, або доктора, то він нічого не відповідав, тільки дивився сумно у вікно, де красувалися прибрані зеленими лі-сами, мов молода барвінком, Чертежик і Патроля, а там далі на схід Мар'єра з Груником, хитав старечою головою і говорив, ніби до когось, ніби сам до себе:

— А я вам повідам, що як вшиток ліс зітнуть, то гори опустіють...
А то не добре, ой то не добре...

II.

А нізініри відразу узялися до ліса: зараз на другий день ранком покликали до себе лісного, Габудякового найстаршого Івана, що то за батька ліснує, пішли у верх і цілісінський день ходили по лісі, спи-налися з верха на верх, зі стропа *) на стріп, то знов сходили у долину, заглядали у кожну млаку, **) у кожний египет. ***) Довго задер-жувалися коло кожної високої ялиці, приставали коло кожного груб-шого бучка, тупцювали кругом їх міряли, обстукували, обчисляли... Потім розпитували, де булоби найкраще стягнати клеци, кудою потім найближче можнabi було їх доставляти до міста. Випитували теж, кілько люди будуть жадати за роботу в лісі, кілько за фірманку, кіль-ко за складання сягів... Усе це записували собі у своїх книжечках і далі ходили по лісі.

Габудяків Іван, хоч звик був багато ходити, бо як став лісним, то так, як колись дід Митро, так тепер він, що-дня ходив у верх, що-дня обходив ліс уздовж і навпоперек, одного дня спинався на Чертежиків верх, другого на Патролин, третього на Мар'улін... І здавалося, що був добре заправлений ходити по горах, як ніхто другий у селі, ні-коли не знав, що то втома, що то болять ноги, — а з нізінірами того дня таки втомився. До обіда, — то ще добре ходив, а по обіді так

*) стропом називають лемки вершок гори.

**) млака — болотниста долинка.

***) египет — трясосиня.

знемігся, ноги так розболіли, що як тілько ніайніри приставали коло бучка, чи ялички, — так він зараз сідав на вивергі, або на камені, і відпочивав.

Але ж то яків і ніайніри! Таке худе одне з другим, таке висиджене у тому місті, таке запріле, замріле, що здавалося, дмухне сильніший вітер, тай покотяться з гори, гей пожовкле осінню листя з дерева... А то ні! Бач, як одне з другим ходить по верхах, та стропах, гейби в горах народилися і з малечку привикли по них ходити. Ні тобі не втомляться, ні не адусяться.* Ні відпочинати не сідають, ні їсти не йдуть нічого, ні пити не шtotь. Тілько ходять тай ходять, міряють тай міряють... Страх, які то якісь ті ніайніри. Деж-би то Іван, якби був ніайніром, ходив так цілий день по лісі, гей лісний який, або наймленник панський...

За кілька днів знов покликали Івана і ще двох парібків, казали взяти їм сокири зі собою, самі взяли клюпні і пішли значити ліс. Іван підходив до кожної ялиці і до кожного бучка, міряв з обох боків їхні могутні груди, парібки затісували кору, один ніайнір писав синьою кredkoю якісь числа на затесаному місці, а другий записував щось у книжку. Так ішли від дерева до дерева, від ялиці до ялиці, від бучка до бучка і всі значили. Не минали ні одної ялиці, ні одного бучка. Міряли і значили старі дерева й молоді, грубі й тонкі, криві й сукаті. Грубі і прості підуть на клеци, та на дошки, а криві та сукаті на сяги, на вуголь, та на опал.

Значили так що-дня, що-дня, від ранку до смерканку, кілька тижнів. Почали на Чертежику, де росли найкращі і найстрункіші ялиці та найгрубші, найкругліші бучки на всі лемківські ліси-бори. З Чертежика ішли на Маргулю, з Маргулі перейшли на Патролю, з Патролі на Грунік, з Груніка над потік, з над потока на Вирву... І так значили всюди: драпалися на найвищі верхи, злазили в найнижчі доли, талапалися в болотнистих млаках, сгіптах і все значили, ні одного пня не минали.

А як усе позначили, то ліс змінився до непізнання. Колись могутні, дужі, буйні стовбури струнких, високих, аж піднебесних ялиць, та грубих, присадкуватих буків, погойдувалися буньдою, гей позасватувані парібки, як подув буйний, полонинський вітер, нікому здавалося, не поклонилися, ні перед ким голови не склонили, — такі горді були... А тепер? Тепер стояли, гей позначені раби на торзі, з числами на табличках... Стояли, поавіщували сумно гилля, та й шуміли, плакали, скиглі журливо: ш-у-у-у... ш-у-ш-у-ш-у-у-у... ш-у-у-у... Навіть вітер полонинський не прилітав тепер до них, як колись, на буйних крилах і не колисав їхніми верхами, не бавився, не пустував їхнім гиллям... І він навіть, цей друг їхній найкращий, найвірніший з молодих літ, стидається тепер їх, гордував ними...

Так, так, уже їм, нещасним, нічого не лишилося на тому світі гористому та високому, золотому та хорошому, залитому ясним, теплим сонцем днями, почами закуреному сивими мріяками, розспіваному птахами, розблєяному вівцями та разгейканому чабанами... Нічого-нічого не лишилося вже їм, — тілько вмерти... Ах, коби вже якнайскорше

*) адусяться — відрів, спітніта.

почали рубати їх, стинати, пиляти!!! Коби якнайскоріше вже звалювали їх, різали на кавалки, відрубували руки-тилля... Нехайби уже якнайскоріше муки, знущання, навіть смерть найстрашніша, — тільки аби вже раз скінчилася ця ганьба, цей сором...

І коли було вслушатися в тиху, передвечірню годину в шум цього позначеного, потаврованого, зганьбленого ліса, то чути було, як він шумів-ридав:

— Ш-у-у-у... ш-у-ш-у-ш-у-у-у... Нізініри! Кати люті! Присилайте вже раз лісарів з пилами та сокирами, нехай рубають нас, нехай вальять, нехай життя наше буйне, зелене відбирають... Бо сто раз краще смерть, сто раз краще бути порубаними, порізаними на дошки, поколеними на сяги, спаленими на вуголь, ніж отак, позначеними, тут стояти... Ш-у-у-у... ш-у-ш-у-ш-у-у-у...

III.

Як тільки прийшли перші морози й як земля ствердла так, що всюди можна було ступати сухим чоботом, навіть у найбільше болотисті мілаки та єгипти, — тоді почали сходитися на гори робітники. Ішли вони тай ішли, мов карамха, з усіх усюдів, у верхи, ішли з близьких сіл і далеких, ішли з горів і долів, ішли дніми і ночами. Навіть аж з найнижчих долів, десь аж від поляків спровадили нізініри мазурів у гори на роботу. А з гірських, поблизуких сіл, з Таскови, Липкова, Торки, зі Стужниці, Балагурода, то всі газди й парічки пішли у верх. Дома лишилися тілько старі діди, баби, газдині, гівки, *) тай діти.

Дикою сараною заройлися люди в горах і мов ті голодні воші, розліалися по всіх верхах, по всіх долинах, полонинах. Найперше почали ставити собі з тилля тай ріща колиби, аби мали де спати вночі, а в день хоронитися від дощу, бурі тай негоди. Мов струпом біле тіло, так тими колибами вкрилися лісисті хороші гори. І як від гниучих струпів несеться сморід тай задуха, так з тих колиб понеслися по всіх горах чорні, задушливі дими, що клубилися верхами, мов алі духи, різні запахи від їхніх присмак, які вони готовили щоденно для себе, дики, часто пяні співи, крики, зойки. А над усім тим розносилося страшне, переразливе скреготіння пильників, якими лісарі остирили зубаті пили тай остри сокири, — на загибіль зеленого ліса...

Гей! А як почали вони рубати, тоді зажахнулися усі гори: як світ-світом, нечували вони ще і не видали такого страшного спустошення, яке тепер почалося. Нераз тут шаліли-лютували страшні бурі та тучі, нераз крутили лісами буйні вітри полонинські, виривали з корінням височезні ялиці, та коренясті, грубі буки, нераз шуміли їхніми долинами бистрі, руничкі потоки, як падали у горах великі дощі-зливи, нераз котилися в водою величезні брили каміння, — але такого, як тепер почалося, — ще не бувало. Тепер настала найбільш страшна, діявольська година, бо тепер тут появилися... люди. День за днем виходили лісарі, як тілько ясне сонце виглянуло ізза Чертежика,

*) там кажуть: гівки, а не: дівки.

зі своїх колиб, і рубали-нистили зелений ліс, зривали прикрасу з гір, мов із закосиченої дівчини вінець барвінковий.. Занімали, замовкли з великого болю гори, як почули, з яким стогоном-зойкотом падають їхні прекрасні, стрункі ялиці, та могутні бучки, їхня краса та прикраса. Зажурився стрункий, мов парібок, Чертежик, засумувала щирокоперса Патроля, ще більше присіла до землі присадкувата Магера. Страшно й лячно стало в горах: не чути було більше пташиного співу, блеяння овець кучерявих, ні сумних співів чабанів. Тепер розносилося тілько безутовне стукання сокир, пильяння пил, довге та жахом проймаюче: о-с-т-о-р-о-ж-и-о-о-о!!! а за ним гук падаючого дерева, переразливий тріскіт ломаного гилля і голосний, стоголосий відголос: о-х! о-х! о-х-х-х.. Гори стогнали так, як стогнути люди, коли їм живцем ломити руки, викручувати ноги, видовбувати очі, виривати волосся..

Та лісарі не аважали на цей болючий стогін горів, вони глухі були на це, та невмолимі і рубали ліс без милосердя тай рубали: сотками, ба тисячами звалювали стрункі ялиці та буйні бучки, обтинали їхнє гилля, різали на кавалки, обструговували кору і мов нагих, пообдиралих трупів, лишали на твердій каменистій землі. Що-день більше і більше падало таких білих трупів, що-день вище й вище на верхи, продиралися люди зі своїми гострими сокирами та зубатими пилами, а за ними щораз більше й більше світили гори лисиною...

На тиждень перед колядами скінчили рубати ліс. Нізініри виплатили лісарам зароблені гроші, всі вони зійшли на долі, пішли до міста, позаплачували податки, повіддавали жидам і панам усі свої довги, накупили зорівки, *) пили, єли, бились, на смерть забивалися, співали й раділи, що мають високі гори, що мають буйні, зелені ліса і що мають заробок.

А як упав великий сніг і прикрив білою веретою усі гори, усі долини й полонини, та вигладив дорогу під сані, — тоді почали возити клеци до міста і там складали їх у великі та високі куни над берегом невеличкої, бистрої, річки, де гудило аж десять ненажерливих жидівських тартаків. Цілу зиму возили ґазди клеци і знов багато заробили. А як всі повозили і як знов пани дали виплату, — то ґазди знов ішли до міста, платили податки, віддавали панам та жидам довги, знов купували багато зорівки, знов пили, бились й раділи, що мають високі гори, буйні ліса і добрий заробок...

А як на весну скінчилася робота в лісі, тоді лісарі повалили та попалили свої колиби, походили у долі і порозходилися знов у всі сторони, назад туди, звідки прийшли.. А за собою лишили в горах одну пустку, одну, страшну, пустиню-руйну...

IV.

Гей, дуже змінилися гори з того часу, як вирубали ліс. Так змінилися, що годі їх упізнати, годі пригадати. Колись горді та пишні, причепурені зеленим лісом, красувалися, мов ті лемківські гівки-красуні на празнику у Лопінці, — а тепер сторчали накалурені, мов стов-

*) зорівка — горівки.

бурі, що то їми газдині полохають куцохвостих заяців з огородів, аби капусти не гризали. Там, де колись шумів-гудів, дивну казку розповідав буйний, темний бір, — там тепер шкірили зуби білі, вже трохи пожовклі від сонця та дощів, лисі пні. Немов та беззуба смерть, споглядали вони на ті гори, що ще пишалися буйними лісами і здавалося, — підсміхалися до них, та підморгували злорадісно: і до вас прийдуть незабаром пани з долів, нізініри і до вас нахенуть тьму-тьменну лісарів, а ті і з вас таке саме зроблять, що ось і з нас ізробили... Так, так, бо панам треба грошей, а людям зорівки...

Найвищий Чертежик, верх над верхами, стрункий та високий, прикрашений із самого долу колючими ялівцями, вище могутніми буками, а на самому стрілі ялицями та смереками, колись такий був пинний та вистросний, гей Папінчаків Митро при slabі, як сватав Афтасову Настю, — а тепер стовбурів там над потоком, гі tot дурний, придуркуватий, обдертий та облахмачений Мартин, що то його кракуси на граници тогідь застрілили. Або Патроля, або Магера! Колись гонірувалися задуфані та напужені, величалися обі своїми буйними лісами, мов то ті газдині новими спідницями, що Їм газди з Гамерики попривозили, — а тепер поприсідали, покулилися і ганьбляться одна з другою, гей ті гівки, що купаються у потоці, а на них дивляться парівки... Або Грунік, або Чепрух!. Гей, моцний Боже! що то й казати, що повідати! Усі вони тепер так пострижені та попідскубувані, гейtot гарештанти, що їх ведуть на шибеницю...

А як літом пригріло сонце, то все, що лишилося ще зеленим у горах, спекло, висушило на тріску: погинули-погибли молоденькі ялички та бучки, яких не поломили падаючі дерева, або не потоптали ноги лісарів, поскло листя та й чатиння зі старого ліса, повіянули на сонці колись буйні, високі трави та хонта... Навіть мох, і той пожовк та сковязя, припечений та присмажений. Потім зірвалися буйні вітри полонинські і всі ці остатки колишнього ліса пороювали, порозносili на всі сторони світа. А що було за тяжке для вітру, це поточили бістру води, що тепер по кожному, навіть найменшому дощі, потоками шуміли у долі... А в горах залишилося тільки чорне каміння, сиві скали та й смуток.. А більш нічого...

Ніхто тепер з села у верх більше не ходив. Ні газди, ні лісний. Бо й пошо там тепер було йти, чого там шукати? Ялички, або бучка там тепер не зітнеш тай не потягнеш до міста, на торг. Ні оленя рогатого не вб'еш, ані дика випасеного не вплюєш. Усі вони повтікали звідти туди, до мадяра, де лісів ще так не понистили, як у нас. Тілько дід Габудяк був раз вибрався, на самого Купайла, у верх. Цілий тиждень там пробув, ходив по всіх верхах, по всіх стропах, снувався по всіх долинах, полонинах, та не міг тепер він своїх любих горів упізнати. Не міг відшукати того місця, де росла стара, найпроубша ялиця, під якою він любив бувало відпочивати, як літом сонце пригрівало; не міг найти ні пня дуплавого бука, у якому все від дощу та від негоди ховався, ні тих молодих, струнких пяти яличок, під якими він ще за старих панів такого великого, мов панське теля, оленя уплював. Гей, гей, але ж бо то був олень, олені! За одні роги пани г місті дали деснть талірів... А тепер, нічого, нічого не міг пізнати, нічого не міг найти. Все вирубали, все понистили, все понівечили...

— А Бог би вас скарав за туту руйнацію...

Дід спинився і грозив костуром туди, на доли, де розложилося місто, де жили пани, жиди, і де димили тартаки, та лісова, непажирливава чума...

Нізініри теж були поїхали до міста, як скінчилася робота в лісі. Але довго там не сиділи, за кілька день назад приїхали. Ще й жінок зі собою попривозили. А тот старший, з вусами, то навіть двох малих паненят привіз. Вони й тепер поселилися у дворі і щодня, щодня ішли рано з жінками й дітьми на Чертежик і там сиділи, спали, бігали, вигрівалися на сонці і дивилися у шкла туди, на доли, на місто.

А перед Спасом, то зовсім перенеслися з двора жити на Чертежик, до тої колиби, що то стояла над потічком. Її лісарі не спалили, бо там нізініри гроші виплачували, там була капцелярія. І там тепер пани перейшли жити. Лісний Іван повиносив панам що їм треба було, а Ворожиліна Настя, що дня припосила їм з двора їсти. На доли сходили вони тільки у неділю, або тоді, як до двора приїздили гости. І у верх, до папської колиби, теж часто приходили гости з міста. Всі вони лазили по лисих горах, вигрівалися, мов вужі до сонця, купалися у потоці та вигукували, викрикали...

Усі люди в селі любили їх, бо вони за все платили багато грошей: за фірманку, за прислугу, за молоко, за масло, за ягоди, за гриби... Тільки дід Габудяк не міг на них дивитися. Він не міг їм простити того, що вони так споганили гори, що так ліс винистили... Усе, коли бачив, як вони снувалися по лисих горах, грозив на них костуром, та шептав непависно: — кари нема на вас якої, чуми вогнистої...

V.

Пани так уподобали собі гори, так полюбили життя на верху, у колибі, що навіть не думали сходити назад у доли, та вертати до свого міста.

Вже минуло літо, дні ставали щораз коротші, сонце вже не гріло, так як перше і мало світило: тільки виглянуло на пару годин із за Чертежика, розглянулося по горах, тай назад ховалося за Маєру. А бували й такі дні, що воно зовсім не показувалося: закривали його клапаті хмари, що тепер щораз частіше насувалися з долів.

Настала сива осінь, гори почали курити, густа мряка клубами бухала, мовби у горах сиділи невідомі лісові газди і курили величезні люльки, та димом хотіли закрити гори перед людським оком, перед панами, перед нізінірами... Аби їх ще більше слюди не налізло, аби ще більшої руйнації не натворили...

Часто перепадували тепер дощі. Бувало, нераз як почне падати в понеділок, то без перерви падає цілий тиждень, аж до суботи. Тоді з усіх вирубаніх верхів потоками дзюрчіла вода, забирала всі за собою, сполікувала, добру родючу землю, гній, вимулювала магдебурку... Навіть лишку глину злизувала.

Чухали зажурені газди потилиці, поглядали заклопотано в гори:

— Біда, Митре...

— Біда Миколо...
— Такого ще не бувало...
— Бо ліс стояв.
— Правду дід Габудяк повідав, що то не добре, як увесь ліс ви-
рубають...

— Як так далі піде, то вода жебраків з нас поробить...

А пани далі сиділи у верхах. Не лякалися ні мряки, ні дощів, ні
води. Ім що: понадівали гумові плаці, повзували гумові чоботи, тай
швендялися по горах, мов ті стоноги по стінах: дихали свіжим возду-
хом, набиралися сил до міста...

А як вони раділи, коли аривалася в горах туча, коли греміло та
бліскало! Усі люди в горах страхуються в горах бурі, моляться і хова-
ються до хиж. Навіть авірі втікають до своїх криївок і птахи до гнізд.
Усе що живе, боиться громовиці. А пани не боялися. Вони тоді лізли
на найвищий верх Чертежника і авідтам приглядалися, як лискають
ліскавиці, та як бути громи. Ще й фуртуграфували той божий гнів, і
з того гобразі робили.

Але таки навкучилися панам дощі і вони вже хотіли забиратися
з горів до свого міста. Вже навіть були попакувалися і фірмана замо-
вили. Тільки ще задержалися на тиждень, бо довідалися, що на другу
п'ятницю празник у Лопінці. Хотіли ще там на людей подивитися, що
то з усіх горів на той день до церкви походяться.

І погода теж тепер покращала: повіяв з долів вітер, порозганяв на-
вислі хмари, гори перестали курити і ясне сонце знова розвеселювало
заплакані гори. А в четвер, день перед самим празником, то так було
красні, сонце так гріло, так пригрівало, ще десь більше, ніж у літі, у
жнива. А так тихо було того дня кругом, так тихо, що аж люди диву-
валися:

— Аби по такій теплоті не прийшла буря...
— А святий Михайллю любить мокнути...
— І тогід на празник падав дощ...

Того дня люди скоро кінчали поратися коло газдівства, і як тіль-
ко смерклося, пішли спати: хотіли завтра раненько встати, на празник
не спізнатися. Всі поснули твердим сном і не чули, як зараз з вечора
почало в горах гудіти. Спершу тихо, далеко, десь там, як Яворницькі
верхи, а потім що раз блище і що раз голосніше. Перед північчю почало
гуркотіти, немовби греміло. Але то не були громи, бо на небі не бу-
ло видно ні хмари, ні ліскавок. Небо було чисте, звіздяне, тільки зорі
якось неспокійно моргали, немов лякалися чогось. А по півночі, ізза
Липівця почала висуватися страшна, чорна хмаря, зі сивими, мов га-
дини, пасмами і жовтими, як руда глина, берегами. Сунула вона, мов
живи потвора, з усіх сторін, вже й на Чертежник вилізла і Патролю на-
крила і Магеру поглинула і на Грунік насувалася. А з горів посунула
на доли, на полонини...

Нараз стихло. А потім страшне сталося: звідкись уаявся вогонь
на цілому небі. А такий ясний, такий сліпучий, аж білий, аж срібний.
На дворі стало ще ясніше, ніж у найпогідніший день. Тоді по тій стра-
шній, чорній хмарі, почали тисячами мигати на всі сторони дрібненькі,
золоті ліскавки, мовби живі вогняні гади по ній лазили... А потім
знов все зникло...

Дід Габудяк, що вже здавна не може по ночах спати, бачив це світло, але поки зібрався і вийшов на двір, подивитися, що це таке сталося, — то небо вже було згасло. Тільки дощ почав падати, та такий густий, мовби не краплями падав, а потоками лився з неба. І шуміло так у горах, гейби найбуйніші вітри лісами колисали. Дід скренько назад скрився до хижі. Та на свою лежанку на печі він вже не йшов, тільки став при вікні і дивився трівожно на двір. Але не бачив нічого, бо вже більше не блискало, тільки чув голосний шум.

Нараз: що це? Вода у хижі? Дід відхилив хатні двері, а в сінях повнісінько води. Відхилив сінешні на двір, — а там кругом хижі бистрий потік шумить-клекоче... Дід вернувся до хижі, побудив челядь:

— Вставайте... Тікайте з хижі... біжіть у верх... Потопа!!!

Повибігали усі на двір, діти заплакали від холодного дощу, а невістки залементували:

— Сусе! Христе! Потопа!

Дід втихомирює усіх, синами командує:

— Біжіть в село, будіть людей... Хай ратуються перед водою...

Сини побігли і незабаром рознеслися іхні голосні накликування:

— Потопа, люди, потопа-а-а!!! Вставайте, рятуйтесь, тікайте у верхи!!! Потопа, люди, потопа-з-а!!!

Люди зривалися зі сну, мами хапали малих дітей, газди немічних старів і всі тікали у верхи, на Патролю. Кругом рознеслися людські плачі! крики, зойки, блеяння овець, рик худобини, скавуління собак...

А дощ лив тай лив без уговку і не переставав ні на хвилину. Вода все прибуvalа і прибуvalа і вже не потоками, а широчезними ріками котилася без стриму у долину. Вибирала найкоротші дороги: давні, висохлі потоки, яри, дороги, витоптані стежки, хлюпотіла в них, хвилювалася, переганяла одна другу, немов спішилася якнайскорше доплисти до села, застати ще сплячих людей і всіх їх потопити. А так гуділа, так шуміла, булькотіла, та клекотіла, немовби над якимось величезним потоком стояло сто діявольських млинів і всі нараз мололи.

Перестрашенні та перемоклі люди позбивалися до купочки, цокотіли від замни і страху зубами і чекали... чекали смерті. Над ранком дощ увійнявся, а коли розвиднілося і люди глянули на діл, то зажахнулися: села не було в долині, тільки стояло кілька хиж таї церковця на гірці. А за потоком, при дорозі і в долині, усі хижі були повалені та поперевертані. Коли ж до полудня вода злетіла і люди зійшли у село, то все живе: всі вівці, воли, корови, коні, собаки, — всі потопилися, все мертвє... А в тих гаїдівствах, на гірці, перелякано ревіли воли, блеяли вівці, та голосно вили-заводили собаки...

Заплакали люди, забідькали за своїми статками та й достатками. З страхом споглядали на лісі верхи. А дід Габудяк хитав старечою, сивою головою, показував костуром у гори і говорив:

— Так, так, гори мстяться...

* * *

Аж під вечір нагадали собі люди за панів на верхах. Пішов за ними лісний і ще двох паріків, але ні колиби, ні панів не знайшли.

Шукали, ходили за ними по цілому Чертежику, кликали, та пани не відзвивалися. Вода, що бурхливим морем шуміла потоком, застала їх сплячих у колибі, колибу рознесла, а панів загорнула у свої брудні, жовті хвилі і понесла туди, на доли, авідки вони прийшли...

ЮРІЙ АРТЮШЕНКО

Через гори

Щу... гу... зи... фю... — кордон зме-ту! — луною йшов степовий поклик вітру у вадовж і вширш гірського хребту. У... у... ву... ву... ху... га... — із України я! — виспівував у сніговій ніч східний сторукий вітер. — Свистав у вуха, хапав в міцні обійми і палко цілавав в обличчя. А розгойданий ліс синяв віщо в сні — дзвенів в вершиках, гудів в коріннях відвічним дзвоном української землі.

Ніч темна.

Сніг зліплював уста, затулював повіки та одягав мандрівника у пишні білі шати. — Уже це друга ніч мандрівки, але людських осель ніде не видно. Ліс та й ліс. Сніг та й сніг. З долини через верх в долину.

— Де кордон — чи спереду чи ззаду? Покинути тяжкий наплечник чи ні? Кричать о поміч чи й дальше прокрадатись непомітно? — питав себе знеможений мандрівник. — Провідника не ваяв, — обходився усе без нього. Огню не мав, тому що не курив. Харчі всі зів ще першого дня, бо ж мав на вечір бути вже в оселі. — Внизу, під самими хребтами, полішив він уже весну, — рвучкі, дзвінкі потоки, перші квіти та перший теплий день і ніч. Та в горах ще усю природу обхоплює в своїх ціпких руках зима. Ні той новий суворий подух степового вітру, ані пророчий гомін старих лісів, ані землі міцні удари, що вже з низів неслись до неба, зовсім в цю ніч не мали впливу на зиму. — Усю карпатську снігову поверхню вона укрила корою — кригою, що ломилася від стіл.

Під ногами мандрівника була глибока і хоч не рівна, але одна — гладка снігова поверхня, а вгорі тепер ще й бушувала велика сніговія, яка ще більш замаскувала всі перешкоди на його шляху. — Великі дерева, що вивернув був вітер, вкрила глибоким снігом; зрівняла із присадкуватими горбами яри й провалля; та замела усі долини так, що не пізнати де їх спад. — Над Карпатами в ту ніч всевладно панувала тільки вона — зима.

Стрункий, з блакитними і смілими очима, з постійно затиснутими устами, ще молодий мандрівник спинився на узгіррю лісистого й скрутого верху. Зняв шапку з козирком, вийняв хустку і витер піт. Відтак підніс він ковнір сірого плаща, на голову надів, теж сіру, свою шапку і аліг він стояче в густі галузяж високої ялиці, що тут стояла біля нього. Дивується ялиця, що довелося їй тепер гостить такого гостя. І вона колихається від вітру його всипляла в своїх обіймах. Мандрівник вмить заснув. Та ноги в колінах гнулись. Руки ж повільно

випускали міцну ялицию. І мандрівник цілком безвладно повис в галуззях. Та раптом галуззя затріщало, ноги в колінах заломились і мандрівник разом з наплечником упав на сніг. Він мало-що не покотивсь з узгір'я в низ. Сон утік. Мандрівник піднявся на ноги. Був світанок. Ноги, руки, та й взагалі увесь він страшно змерз. — Йти, як скорше йти. Та йти під верх не було сил. — Тому вниз — в долину: І пішов, чи скорше покотивсь у довгу, здавалося, що без кінця в один і в другий бік, долину. — Де йти — вправо чи йти вліво. Та все одно, лиши би йти, доки він ще має якусь крихту сил. Вітер вщух. Він пішов, ледве переступаюче ногами, вправо.

Мандрівник під час ходу брав сніг у спрагнені уста й роздумував. — Вже кілька раз він падав у провалля, нераз пролазив біля медвежих леговиц і часто дерся, через затемніні спітом лерена, на пайструмкішій верх, — який здавалося в очах ніби кінчавсь пять метрів вгору, а по годині дряпання на нього він же ж ріс під саме небо. Сліди ж звірячі, що перехрещувались, нераз спиняли йому віddих і насторожували слух. І лиш такі короткі відпочинки, як цей, були перервами в тяжкій ходьбі.

— Зблудив. Ішов вздовж головного хребту. Ішов по самому кордоні, в один і в другий бік якого стоять, може і не далеко десь ворожі чати. — Спинитись, відпочити, обдумати розважить? — Ні, і ще раз ні, — геть зрадливі відпочинки, геть розважні думи, — вперед і тільки уперед з наплечником до ціли. Лишти наплечник і кричать о поміч ворогів це значить не виконати наказу організації, — ніколи — хай краще смерть в оцім снігу. Як прийде смерть, то хай застане на посту, — хай звалить його з ніг в ходу із тягарем на плечах. — Безцільно йти долиною, — долина замкнута горами. — Хай, але як що не має сил на те, щоби піти через верхи, то піде він долиною. Як же ж в долині йому заступить плях гора, тоді вже він збере остаток своїх сил і не спиняючись поліє і на гору, щоби, як буде треба, найти за нею ще одну долину.

Мандрівник ледве йшов. З тяжким трудом витягнув зі снігу ноги, під тягарем наплечника згинався низько, та втомлено хилив він голову на груди. Йому здавалося, що ще такої довгої долини в своєму життю ніколи він не бачив. Уже аж тричі робив короткі відпочинки при деревах, такі: — як то він мав вже при ялици, лише коротші. І пригадалось йому, як то оповідають, що перед розлукою з життям, люди згадують у памяті дітячі й пройдені літа. — Кинув побігло він свої думки в далекі сторони — до своїх родичів. Пробіг лискаявкою своє життя й з часів визвольних змагань і застановив свої думки на революційній боротьбі.

Все минуле в його памяті промайнуло швидко, так як та ластівка в літі під вікном. І думки його окрілені минулим мрійливо полинули в майбутнє: — Волева напруга наших поколінь не піде марно.

Думки урвались. Мандрівник відірвав від снігу очі, підніс голову і раптом станув. Його обличчям як би пробігла приємна несподіванка, що вмить змінилася в непевність. Він обернувся, поглянув пильно взад і на верхи з обох боків й обличчя в нього прояснило. Зняв шапку, перехрестивсь і проговорив подяку Богові, він не помклився. Долина таки дійсно мала спад. А як же так, то все-ж, раніше

чи пізніше, він вийде до потока, що приведе його нарешті й до оселі. — Всі люди десь давно вже по обіді, тому то треба поспішати. Тепер уже з надією у грудях далеко легче буде йти вперед.

Він твердо вдарив у сніг палицею і широким певним кроком зрушив з місця. — Спад долини чим далі вниз тим все більше й більше був помітним. Та приспішений хід, що триває вже біля двох годин, цілком обезсилив мандрівника. — Ішов тепер він повільніше як перед тим. Нараз спіткнувсь і впав. — Устань! Устань! — кричала свідомість. Та тіло хоч і здрігалося, але тяжкий наплечник не рухався зі снігу. — Одну хвилину. Ще одну секунду. — Хочеться так солодко й приємно відпочити. Може це й зробити? Ціль вже близько, то й нема ніби чого спішити. — Ой ні! Він буде до кінця, як був і все, у своїх вчинках послідовним. — Ще більш затиск уста, скинув з своїх рамен наплечник і піднявся на ноги. Розправив задубіле тіло, взяв знов наплечник і затяжним ходом пішов вперед.

Спинив його аж несчікуваний тихий плюскіт води потоку, на дні — під сніgom, у долині. Він мерцій звалив з плечей у сніг наплечник, упав навколошки на сніг і став його руками розгорнати і розгрібав його так довго, аж стало цілком виразно чути дзворчання потоку. — Лиш все вперед! Снігу є менше й менше. Він м'який і мокрий. Вже стало цілком тепло. Незабаром мандрівник мусив уже вважати, бо лід з під снігу почав ломитись під ногами. І ось побачив він і сам сріблистий потічок, що вірвався з під снігу. Потім почув він сильний шум й уздрів за скрутом бурхливий біг води якогось іншого потоку.

Іти стало тяжче. Спадисті схили обох верхів вмивалися потоком. Доводилось йому не йти, а лізти по правому, як менш крутому, березі потоку. І так мандрівник дійшов туди де сходилося пять долин в одну долину, що була річкою. Вона була відрізана від нього зліва ще двома потоками, а зправа лиши одним. У центрі де аливалися потоки, серед озера води, виднівся острів. На нім чорніла уїзжена дорога, яка ішла колись, як видно, на лівий берег річки. Мандрівник зняв наплечник й хотів розаутись, але промоклі чоботи з ніг не йшли. Так побрів.

У весь мокрий, але вдоволений, що перейшов через потоки, та два зарослі хащую береги, він став на лівім березі швидкої річки. Тут ішла дорога. Він вийняв бритву й відпоров частину пришви від підошви в однім і другім чоботі, щоби цими дірками спустити воду зі своїх чобіт.

Та скоро лице його вкрилося яурбою — дорога перетинала цю швидку річку, яку не можна перейти. Постояв хвильку. Вже вечеріло. — Треба спішитись. І він пішов назад звідки й прийшов. Зрівнявшись з тим краєм острова, що врізувався у річку. Вона в цім місці була найширша, але здавалося й наймільча. Зняв наплечник і сів на нього. За дві чи три хвилини раптово встав, надів наплечник, перехрестився й спираючися на палицю почав бристи.

Вода сягала до колін, била й підгинала ноги, виривала з під них каміння, хватала й тягla за чоботи, а часом і кидала в мандрівника куснями дерев, які він палицею все щасливо спрямовував поруч себе. Вже кілька раз його чолом майнула думка — повернутись, але усе

він завзято її стрясав з свого чола та дальше вперто йшов. Вже сутінок вечірній лягав в долину, як він дістався на острів. Він сів знову на наплечник відпочити. Небезпека прогнала геть з очей його дрімоту. Так само й тут він довго не сидів. Побрів дальше на другий бік річки. Та тут хоч берег був і ближче, але вода була прудкіша й глибша. Його коліна пінули в воду. Не було сил передвигати ніг. Нараз він малоощо не випустив із рук своєї палиці, яка застягла між камінням. А лише зробив ще крок, як вода раптово потягнула вниз. На щастя він наскочив на підводну глобу, об яку сперсь ногами й рівночасно схилився на палицю всім тілом. І як би мандрівник не мав наплечника, то не удержав би й рівноваги, — вода легенько його забрала б зі собою. А так він ветояв проти хвилі. У цій невигідній позиції все посувавсь повільно по вздовж глоби і нарешті він таки досяг берега. На березі ж, під час самого ходу до дороги, відбулися тяжкі змагання між ним і хапцем.

Вже пізньій вечір був, як він із покаліченим обличчям і руками став на дорозі, — непевний в тім, що вона не приведе його ще раз до річки. Він старався вдвідлітися уважно вперед і на боки, щоби не вскочить ненароком у руки кордонної сторожі. Мандрівник ще не зізнав чи він попав в Галичину, чи повертається назад на Закарпаття. Шум води чим даліш, то все більш зростав. Став падати сніг. Здавалося зближалась якась будівля, що в лівий бік від себе кидала промінь світла. Ще трохи й він побачив, що вона стоїть на другім березі якоїсь річки, яка перетинає його шлях. Мандрівник почав дуже обережно підходити до річки. Вже був він цілком близько, як побачив через неї міст. Розглянувшись і попростувавши він через нього та не спиняючись пройшов попід самим освіченним вікном будівлі — тартаком і повернув наліво вниз вздовж річки. Але пройшов лише кілька кроків, як побачив вдалі по перед себе світло, яке загасло, щоб знову ще раз бліснути. Виразно було видно, що це є ручна лямпка. Отже найбільш правдоподібно, що то іде сторожа. Мандрівник скочив вправо — на верх. Шум річки був так сильний, що ані мандрівник не міг почути сторожі, ані сторожа почути його. Побачити ж в пітьмі також не було можна, та й сніг чим дальше був усе густіший й побільшував пітьму. Він поліз у гору.

Коло півночі вийшов мандрівник на широку полонину й спинивсь біля колиби, яку натрапив на свій путь. Та перш ніж увійти в колибу оглянувсь він — звідки прийшов, відтак зайшов в середину. Дах був добрий — непромокаючий і в колибі було сухо. Мандрівник звалив з плечей наплечник, сів на нього та став роздумувати. — Отже, він якийсь кордон вже має за собою. Але який? І тут колиба навіяла на нього думку. — Залишивши наплечник у колибі, з тим, щоби пізніше прийти по нього, а самому йти на дорогу шукати там якусь оселю. І думку перевів він в чин. — Піднявсь, вийняв портфель з наплечника, який відтак завісив на ключку в стемі, та вийшов і пішов геть від колиби, — під якимсь малим кутом до того напрямку з якого він сюди прийшов. Сніг все падав.

Вже був світанок, як він підходив до одного з придорожніх, розкинених на вагіррю, малих будинків, в вікні якого було світло. Зайшов. Це жили. Та вертатись не було як. У хаті горяч. Привітавсь. Від-

повідь по-українськи. Спітав яка це є околиця. Почув що Осмолода. Довідався також, що польська сторожа сюди заходить рідко, хоч тут і є кордон. Попросив продати шклянку молока і кусник хліба з маслом. Просяль сідати. Ів і розпитував про околичні села, та як до них дістатися. Він частими запитами не дав прийти жидам до слова. Наскоро випив молоко й піднявсь щоб відійти. Та ноги підкосились і він впав на підлогу непритомний.

Як проснувсь, був білий день. На руках вже мав кайданки. Лежав він на підлозі, а коло столу сиділо двох поліцай. Як лиш вони почули брязк кайданків піднялися. Мандрівник встав на ноги. Погляди скрестилися. Дальше, як то звичайно, хто, звідки, куди, документи й т. д. Ще того ж дня Мандрівник був відвезений, на дрезині вузько-політи, в Осмолоди до в'язниці у Долині...

По двох тижнях від цього випадку, одного дня на ранньому світанку зявилися на знайомій полонині трьох юнаків. Два йшли повільно, а один скорим кроком наблизивсь до колиби й обережно ввійшов до неї. За хвильку вийшов він із тим наплечником, що його полишив там мандрівник. Розвязав його та став виймати якісь малі пакунки й ділити їх на три частини. Два ж других юнаки стали оподаль і розглядали околицю. Перший, як скінчив свою роботу й вкинув свою частину, разом з наплечником мандрівника у свій наплечник, свиснув і відійшов у бік на варту поки других два не забрали своїх частин. Потім усі зійшлися і скорою ходою направились із полонини геть, — геть подаліше від небезпечного кордону.

На скраю полонини де зачинається лісистий яр, три юнаки спинились, піднесли на прощання свої правиці вгору і розійшлися. Лиш ще в кущах давеніло по них їхнє — ... Слава!

МАРКО ЛАГОЗА

Прокляття большевизму

ДІЄВІ ОСОБИ:

Дмитро — український селянин.

Мигичка — його помічник.

Ярина — його дружина.

Сусідка.

Оксана — їхня дочка, 19 років.

Василь.

Олесь — їхній син, 6 років.

Михайло.

Дід Лаврін — Дмитрів батько,
85 років.

Грицько.
Павло — селянин з села Аджами-

ки.

Микола — наречений Оксани,
25 років.

Лушня.

Коройд — уповноважений по хлібозаготівлі.

Бригада активістів по хлібозаго-

тівлі.

Гурт колгоспників.

Перша дія відбувається в другій половині лютого місяця 1933. року.

ДІЯ ПЕРША.

Зима. Середина простої української хати; образа, фотокарточки і портрет Шевченка, чепурно прикрашені вишиваними рушниками.

ЯВА I.

Дмитро сидить на ослоні, латає кожуха. Ярина товче у гарматні кукурудзяні качани на борошно; Оксана пряде. Дід Лаврін лежить на печі, Олесь гойдає колиску.

ЯРИНА. Мені й з думки не сходить наше безталання. (Зітхас). Не життя, а катогра!

ДМИТРО. Охо-хо-хо-хо! Казали розумні люди: не квантесь на припадні обіцянки большевиків, не вірте їм, бо накинуть жиди налигача на шию... Та куди там? Твоє-моє, давай сюди!

ЯРИНА. Всі легко хотіли розбагатіти... та й пороздявили роти на жидівського гачка.

ДМИТРО. Бачили очі, що купували, — тепер їхте хоч повільзьте...

ДІД ЛАВРІН. Отож то.

ДМИТРО. Так притиснили гречкосіїв, що хто зна, як його і на світі жити.

ЯРИНА (жалібно). Горювали, горювали усе літчко на полі, дбали про шматок хліба... Та ба! Ледачі жиди плямкають ротами, напханими нашою кривавицею, а ми давимось жомом та кукурудзяними качанами. Пропали ми, як руді миші. (Плаче).

ДІД ЛАВРІН. Совіцька влада, — то дурне. Воно ні до чого. (Махнув рукою).

ЯРИНА (утирає слізки). Ні Богові свічка, ні чортові кадило.

ОКСАНА. Уже ж не що!

ДМИТРО (зітхас. Сумно). І пожалітись нікому. В жодній установі нема захисту українському селянинові. Скрізь його цькують, винуватять... А скажи що, — ув'язнення, суд, тюрма. Прямо таки, хоч з мосту та в воду.

ОКСАНА (сумно). Жменя того віку, а як гірко його проживатъ...

ЯРИНА. Ох, правда, дочка, правда! Цього ще мир хрещений не бачив і не чув, щоб влада забирала геть чисто увесь хліб у селян. Та цеж глум!

ОКСАНА. А в газетах щодня пишуть, що, ніби то, всі люди живуть щасливо... Рай утворити обіцяють.

ДМИТРО. Казав пан кожух дам, та й слово його тепле... Советська влада ніколи не казала й не каже людям правди. Все бреше-

ЯРИНА. Лякали жиди мужиків, що, мовляв, ви вже у мішку, тільки ще не зав'язані... Тепер уже зав'язали.

ДМИТРО. Та ще й як зав'язали! Щоб усі подушились.

ЯРИНА (висипає із гарматні «борошно» у макітру, дивиться на нього, хитає головою). Від шолухи з качанів та від жому довго ноги не поситимуть. (Насипає у гарматень роздрібнених кочанів і знов товче). Ох, не добре чує мое серце! Не міне нас голодна смерть... Сьогодні ще тільки 20 число лютого місяця. Далеко до нового врожаю.

ОКСАНА (зітхає). Хоч би війна почалася, може б советську владу знищила.

ДМИТРО. Люди гомонять, буцім то, скоро Німеччина встане на большевиків. Може таки Бог змилосердиться над українським народом, та пошле Йому виаволителів. Хто живий застанеться, то ще поживе на світі по людські.

ЯРИНА (христиться на образа). Пошли Господи німцям силу й мудрість... наверніх іх на большевиків проклятих.

ОКСАНА (дивиться з місця у вікно). А! Уповноважений по хлібозаготівлі, Коройд іде!

ЯРИНА (біжить до вікна). Ой, Боже ж мій! Чого ж це його лихоманка несе до нас?

ДМИТРО (кладе кожуха). Це вже якусь нову біду несе... не інакше!

Німа сцена. Всі принишки, немов поприкипали до своїх місць. Входить Коройд.

ЯВА II.

Ті ж і Коройд.

КОРОЙД. Здрастуйте!. Хазайнуєте?

ДМИТРО і ЯРИНА (разом). Здрастуйте.

ЯРИНА (змітає з лави). Сідайте.

КОРОЙД (проходить, сідає на лаві в шапці). Щоб старости сідали? Хе-хе-хе!

ЯРИНА (товче). Еге ж... Дівку маємо, треба щоб старости сідали.

ДМИТРО (ставить ослона біля стола, сідає). Еге-ге-ге! Не таке тепер життя настало, щоб синів женили та дочок заміж віддавали. (Помовчавши). У кожну хату смерть заглядає.

КОРОЙД. А то таке. Я чув, жінки ляпали язиками, що буцім то, Микола, Петра Ворожбega син, хотів сватати вашу дочку.

ЯРИНА (зітхає). А хотів. Уже й змовини були. Та ба! Забрали всю сім'ю та й чутки нема. Мов корова язиком злизала.

ОКСАНА (зітхає). Безневинно забрали. Та хіба тільки Миколу? Тисячі людей по всіх селах забирають і женуть у Сибір, як отару овець. (Плаче).

ДМИТРО. Так уже застрахали людей, так застрахали, що вони не-наче торопленні поставали. Ўбогу правду кажу!

КОРОЙД. Як би не винуваті, то не брали б їх.

ДМИТРО. Вам немає чого казати... Ви сами добре знаєте, що безневинних беруть.

ЯРИНА (до Коройда). Давненько ви вже були в нашій хаті. Ма-бути тижнів з вісім тому.

КОРОЙД. Діла, діла! Вгору ніколи глянути.

ДМИТРО. Хліб викачуєте в людей?

КОРОЙД (махнув рукою). Підошви вже зтотав, а плана хлібозаго-

тівлі ще не виконав. Прямо таки хоч плач! Селяни зовсім безмозгі. Ти йому кажеш хліб вези державі, а він тобі скиглить: «нема... нема...» (Помовчавши). Сьогодні з району прислали додатковий план хлібозаготівлі на наше село. Получіть повістку. (Дас Дмитрові). Вам доводиться до двору п'ятдесят пудів хліба. Срок виконання — сьогодні до дванадцятої години дня.

ЯРИНА (збентежено). П'ятдесят пудів? Та де ж ми їх візьмем? (Плаче).

КОРОЙД (байдуже). То вже ваше діло.

ДМИТРО (держить повістку в руці. Розгублено). Що це? А? А? Чуєш, Ярино? Оксано, тату, чуєте? З живих людей шкіру деруть... Ой шкіродери!.. Таких ще світ не бачив... (Утирає піт). Усе до чиста повигрібали з комори й погреба, забрали скотину в колгосп, а це вже душі а нас починають правитъ. Чи чувано де про такі порядки? Га?

ОКСАНА (утирає слізози). Горе та й годі!

ДІД ЛАВРІН (сів). Це щось дурне, не похоже на діло.

ЯРИНА (утирає слізози). Совіцьке здирство таки положить нас у домовину.

ОКСАНА. По всьому видно.

ДМИТРО. Не питаютъ, що обідають, а п'ятдесят пудів хліба, хоч з душі видери, та дай.

ЯРИНА (бере в судинку хліб, дас Коройдові). Ось візьміть та подивіться який ми хліб ємо.

КОРОЙД (бере хліб, роздивляється). З чого він?

ОКСАНА. З суміші жому, товченіх кукурудзяних качанів, товченої липової кори й трохи горбуза.

ЯРИНА. У горло не лізе... проте мусимо давитись. Страшна голодна смерть. (Витягає рогачем з печі горішка). А ось наш борщ: ані картоплинни, ані бурячка в ньому. Про сало нічого й згадуватъ... Вода, кислий жом, та дрібно посічені кукурудзяні качани.

ДМИТРО. Оде такі наші харчі.

ЯРИНА. Дарма, що ціле літо піт на сорочках не висихав... хліб приробляли. Хтось єсть, а ми з голоду пухнемо. (Бере в ложку борщ дас Коройдові). Покушуйте!

КОРОЙД (крутить головою). Тепер усі так харчуються.

ДМИТРО. Неправда ваша. Жиди й усякі начальники булки їдять та мясо жеруть.

ОКСАНА. Бже ж не що. То ж для них відгодовують худобу і паровий млин петльовку день і ніч виготовляє.

ЯРИНА (до Коройда). Чи й ви єсте такий хліб, як ми?

КОРОЙД. Я?.. Ні.

ЯРИНА. Чому? (Ставить горішка в піч).

КОРОЙД. Я чоловік відповідальний.

ЯРИНА. Аа!.. Вам єсти треба, а людям ні?

КОРОЙД (байдуже). Що мені до когось? Аби я добре жив.

ДМИТРО (збуджено). Але ж люди працюють, а ви тільки те ѹ робите, що їхню кривавицю забираєте!

КОРОЙД. Нада уметь жити!

ОКСАНА. Большевики ѹ сами не знають, що роблять і як треба людям жити. Знущаються з селян і тільки...

КОРОЙД. Знають, що роблять.

ОКСАНА. А що саме?

КОРОЙД. Соціалізм будують.

ДМИТРО (докірливо). І для цього соціалізму, про який ніхто ніякого уявлення не має, прирекають людей на голодну смерть? Добрі правителі, нічого казати!

КОРОЙД (роздратовано). Не нам про це думати! За нас думають у Москві Сталін і Каганович... Люди з великим розумом... Вони знають, що роблять і для чого закони пишуть.

ДМИТРО (хитає головою). З великого розуму та в малий заходять. (Помовчавши). І закони іхні не є закон, коли вони таке страхіття творять на селях.

ЯРИНА. Де там ті закони? Розбирацтво, та й годі!

КОРОЙД (рвучко встає). Що?! Сталінські закони розбирацтво? Тут щось фашизмом пахне!

ЯРИНА. Диви! Вже й розсердились... Хіба я на вас кажу?

КОРОЙД (сердито). Так що ж, що не на мене? Так на совіцьку владу!

ОКСАНА. При такій нещасній жизні, мало чого з язика не спливє.

ДМИТРО (лагідно). Звиніть, товариш, Коройд. Вона й сама не знає, що плете. Сказано баба! (До Ярини). А ти не мели казни чого!.. (До Коройда). То хоч порайтс мспі, що його робить? Де взяти п'ятдесят пудів хліба на виконання цього, нового, податку?

КОРОЙД. А ти буцім і не знаєш?

ДМИТРО. Не знаю... (Думає). Як вам самім відомо, я маломацний середняк був. Не зважаючи на це, мені надали план хлібоздачі двісті пудів і грошевий податок сто карбованців. На покриття грошевого податку я продав кабана, що годував к Різдву для себе. У мене було в коморі сто сімдесят пудів хліба, — я його здав увесь державі... Пропросив вас, просив райвиконком, щоб зложили з мспі решту, тридцять пудів хліба... Так ні. Давай хоч з душі видери. Продать у мене не було чого, бо коня й корову забрали в колгосп. Тоді ви прийшли з бригадою і за ту недіймку забрали в мене всю картоплю, капусту, буряки, огірки. Крім цього, забрали всю нову одежду, що була в нас. Тепер знов план. А? Та в мене на хохайстві й п'ятдесят зернин нема, не то що п'ятдесят пудів!.. Це якась напасть на мене і на моїх дітей.

КОРОЙД (іде до дверей). Ти мене, Дмитро, не вговориш. Я озброєний генеральною лінією і чоловек твордий. Мое діло таке: що закон велить, те й роблю. Давай хліб і квит. Понятно?

ДМИТРО (розводить руками). Де ж я вільму того хліба?

КОРОЙД (береться за клямку). Знов свое. Мені до цього ніякого діла нема.

ДМИТРО. То хоч поясніть мені, для чого селяни хліб приробляють?

КОРОЙД. Для чого? (Думає). Для того, щоб... (Махнув рукою). Ей! Цього вже я не люблю! Краще ти скажи, що виконаєш план хлібозаготівлі з перевищенням і в строк. А тим часом прощавайте. (Одчиняє двері і обернувшись). До дванадцяти годин дня план хлібоздачі треба виконати, бо це тобі не жарт! (Вийшов).

ЯВА III.

Дмитро, Ярина, Оксана, дід Лаврін, Олесь.

ОКСАНА (пряде). От натура собача! Ти йому кажи біле, а він то бі чорне.

ДМИТРО (ставить ослони біля лави, сідає кожуха латати). Колись було один перед другим хапаються, щоб зробить добро близньому... А тепер? (Сумно хитає головою). Через таких, як Коройд і життя немає людям. Що ти з ним будеш говорити, коли він, у своєму руйницькому «усердії», тільки й мріє про ордени та похвалу відданості убийникам... Як не верти, а виходить бери мотузка, та чіпляйся до бантини.

ЯРИНА. Годи не знати що верзти. Осмілься лишень, та піди до сельсовіту, може там начальство яке є. Розкажи про свое горе та попроси, щоб зняли з нас цей план, що сьогодні наложили. Може ж таки змилуються.

ОКСАНА. Підіть, тату, та побалакайте з ними гарненько. А то — чого доброго, прийде Коройд з бригадою нашу хату руйнувати, як це він робив у Горбанях та в Калениках.

ДМИТРО (зітхає). Хіба ти, дочко, не знаєш советської скаженини? Думай собі та гадай що... а воно буде так, як душогуби намітили. Милосердя від них не жди... Зайве псування нервів. (Помовчавши). Живеш собі, живеш... і раптом — шарах, тебе по голові! Куркуль!.. Це той ярлик, що дав право кожному прохвостові знущатися з тебе, кинути тебе з дітьми живими в домовину.

ОКСАНА. Хто його зна до чого все це дійтесь? Страшно й подумати.

ДМИТРО (кладе кожуха на лаві). Хіба піти? Га? Щоб не кортіло. (Устас, надіває кожуха).

ЯРИНА. Та вже ж, як кажуть, піймав не піймав, а погнаться можна. Піди. (Товче).

ДІД ЛАВРІН (лягає). Ох, ох! За спрос у лоб не вдарять.

ОКСАНА. Атож.

ДМИТРО (надіває шапку, йде до дверей). Добре, добре! Попитаю щастя... Може справді десь завалялося. (Береться за клямку). Ну, так я піду. (Вийшов).

ЯВА IV.

Ті ж без Дмитра.

ЯРИНА (христиться на образа). Господи, Милосердний! За віщо ти нас караєш? Чим тебе ми прогнівили? Поможи нам, Господе, ви-вернутись з під цього лиха, що нас спіткало... Не дай загинути голодною смертю? (Через слізози). А як-же твоя буде на те воля, щоб всі ми повмирали, то пошли нам смерть коротку без мук конання. (Плаче).

ДІД ЛАВРІН. Нема в начальства серця. Дияволи, та й годі!

ОКСАНА (утирає слізы). У теперішнього начальства, замісць серця, холодна каменюка в грудях тіпастися.

ОЛЕСЬ. Мамо, істи хочу.

ЯРИНА (утирає слізы). Зараз сину, будемо обідати. (Ставить ло-

ма в кочерги, підсовує гарматня під піч). Кідал, Оксано, роботу, ріж хліб. (Витягає з печі горшка, насилає борщ у миску). Хіба це борщ? Колись помії луччі були для свиней.

ОКСАНА (одставляє прядку, гребіння кладе на полу коло стіни). Було як витягнеш борщ із печі, то від одного паху наїсішся. А вже що добрий, — не сказати! (Бере на полиці хліб, — ріже). Це не хліб, а кирпич... Його й різать важко, не то що кусати... Твердий, як суха грудка.

ЯРИНА (ставить миску на стіл). Хо-хо-xo! Куди то все дівалось? І сліду нема... Тепер тільки й живеш тим, що згадаєш минуле. Хоч і бідно ми жили до революції, землі своєї не мали, але все ж таки ніколи не сиділи без хліба і без сала. (Насипав борщ у полумисок, подав дідові на піч). Гірко терпіти нужду і во всьому недостаток. (Сідає за стіл). Іди, Олесь, обідати. (Олесь сідає за стіл).

ОКСАНА (кладе ложки на стіл, подав дідові хліб і ложку). І все це бідство принесла людям советська влада... Той скажений, хто й винував! (Сідає обідати).

ЯРИНА. Звісно жди видумали. Вже ж не хто.

ДІД ЛАВРІН. Страшне спустошення зробили большевики в нашому краю.

ОКСАНА. Поки буде існувати советська влада, не жди хорошого життя в Україні. Це жидівська влада... А жди, — то лихі люди.

ОЛЕСЬ (кусає хліб — не вкусе). Ну й хліб, мамо: Його й собака не вгрize.

ЯРИНА. Роамочи, сину, в борщі.

ОКСАНА. Сталінський хліб!

ЯРИНА. Хтось наче майнув мимо вікна.

ОКСАНА. Може батько йдуть.

Входить Дмитро.

ЯВА V.

Дмитро, Ярина, Оксана, Олесь, дід Лаврін.

ОКСАНА. Що вам сказали, тату, в сельсоветі? Чи може ви ні з ким не говорили?

ДМИТРО (скидає кожуха, сідає за стіл). Не питай дочки.

ЯРИНА (проковтнувши їжу). Говори мершій, бо в мене й з думки не сходить проклята хлібоздача.

ДМИТРО. Ріжуть живих людей тупими ножами і в рани соли напихають. (Зітхаб, бере ложку, іст').

ЯРИНА (підсилає борщ у миску). То не зняли з нас хлібоздачі?

ДМИТРО. Ні.

ОКСАНА. От і біда нам! (Вилазить із-за стола, сідає присти).

ЯРИНА. З ким же ти говорив?

ДМИТРО (проковтнувши їжу). Тоді саме, коли я прийшов до сельсовету, приіхав сюди секретар райпаркуму, жид, Нудельман. Зкориставшись з нагоди, я все розказав йому про своє горе й просив його зняти з мене, додатковий план хлібоздачі. Та де там! Він і слухати не хоче... Розкривався на всю канцелярію: — Куркульська морда! — кри-

чить він на мене. — Навмисне плаю хлібозаготівлі зриваєш... Хліб заховав та ще й голову мені морочиш... Стережись!

ЯРИНА (положила ложку). Ой падлюка! Ой шибеник! Сказано — жил!. Ну, а ти ж йому що?

ДМИТРО. Я йому відповів, що в мене хліба нема, робіть зо мною, що хочете. Воля ваша. Тоді розлютований Нудельман наказав Коройді піти з бригадою до нашого двору. От і вся моя розмова з народним катом.

ЯРИНА (зплескує руками). Ох, горенько мое! Не минуло нас страшне лихо... Пропали ми. (Плаче).

ОКСАНА (перестала прясти). Собаче життя та й годі! (Плаче).

ДМИТРО. Москва слізам не вірить. Здавна вже так ведеться.

ОЛЕСЬ. Тату, я боюся.

ДМИТРО. Лізь, сину, до діда на піч.

ОЛЕСЬ. Я зараз. (Виходить із-за столу, лізе на піч).

ОКСАНА (злякано). Мамо! Тату! Ідути...

ЯРИНА підбігає до вікна). Пропали ми... Ойт, Боже ж мій! Пропали ми.

ДМИТРО (виходить із-за стола). Коройд іде з бригадою. Це не з проста... Жахливо, дуже, жахливо. Це не з проста.

ЯРИНА (бере дитину з колиски, сідає на лежанці). Ох, не добре чус мое серце... Аж оце вже нам прийшов край. (Плаче).

ОКСАНА (сідає біля матір). Мені страшно, мамо. Руки й ноги потерпли й у душі похолонуло. (Плаче).

ДІД ЛАВРІН (сів. Христиться). Царице небесна, Матір Божа, помилуй нас грішних...

ЯВА VI.

Одчиняються настіж двері і в хату шумно входить юрба активістів, на чолі з Коройдом, озброєна сокирами, лопатами, кайлами, щупалами.

ВСІ. Здрастуйте...

МИГИЧКА (з гурту). Що не чекали? Ми люди не горді, самі заходимо, де не защепнуті двері.

ВСІ. Ха-ха-ха! (Сідають на лаві, за столом, на ослоні і стоять).

КОРОЙД. Нам аби в хату... за стіл самі сядемо... Люди не прохані...

ВСІ. Ха-ха-ха!

МИГИЧКА. Люблю за доблесть!

ГОЛОС З ГУРТУ. Все, що погано сковане, без дозволу берем у торбу.

ВСІ. Ха-ха-ха!

КОРОЙД. Додержуємось одинадцятої заповіді: Хома не зівай, — на те ярмарок!

ВСІ. Ха-ха-ха! Браво!

МИГИЧКА. Люблю за доблесть!

КОРОЙД (до гурту). А ну, вгамуйтесь! Пора до діла приступать. Після роботи будете зубоскалити... (До Дмитра). Сьогодні ти вско-

чив у злісні зривщики хлібозаготівлі. Жалкуй сам на себе. Закон велить хліб знайти, де б він не був захований, і здати державі.

ДМИТРО (стоїть серед хати, проти Короїда). Все, що в мене було я чесно здав державі.

КОРОЇД (роздрібано). Ти мені не мели чорт зна чого! Краще скажи чесно, де ти хліб заховав?

ДМИТРО. З якого ж побиту я буду вас обманувати? Хай мені поодихають руки й ноги, коли я заховав хоч одну зернину!

ЯРИНА (утирає слізни). О, злая доле! Де ти взялась на наші бідні голови?

КОРОЇД (загроаливс'). Дмитро! Не сердь мене. Чуєш?

ДМИТРО (після паузи). Краще б мені позакладало.

МИГИЧКА (з гурту). Ач, куркульська морда! Він ладен оглушили, аби тільки план хлібозаготівлі зірвати.

ЯРИНА. Якіж ми куркулі? Ми ж бідні люди. До революції у нас і клаптя не було землі. Совіцька влада наділила нам чотири гектари. Та що ж з того? Тепер за ту землю душі з нас виколупують.

ОКСАНА. Краще б ми були не брали цієї землі, може б так не мутились.

МИГИЧКА. Овва! так то ми й повірили, що ви' не куркулі. Не на тих натрапили!

ДМИТРО. Ти, Мигичка, ніколи не був розумний, а тепер зовсім з глуаду зійшов. Тим-то куркулі скрізь тобі увиджаються... Я старець. У мене нічого нема: ні хліба, ні коня, ні корови. (До гурту). Подивіться ви на мене, на мою жінку і на моїх дітей. У нас по-під очима вже попухло від голоду.

КОРОЇД. Такої контрреволюції чесний селянин не дозволить!

МИГИЧКА. Він нарочито пухне з голоду, щоб за кордоном фашисти поганили совіцьку владу перед своїми робітниками й селянами.

КОРОЇД. Факт! (До Дмитра). Ти мені зубів не заговорюй. Я чоловек твордий, прагнущий иети. Скажи де ти хліб заховав?

ДМИТРО (благальним голосом). Товариш, Короїд! Напрасно ви зищаетесь надо мною. Ви ж самі добре знаєте, що в мене хліба нема. Бога бійтесь! Гріх вам буде. (Плаче).

КОРОЇД (глузливо). Диви! Чи ви бачили такого дивака? Ха-ха-ха! Він хоче мене пеклом застрахати. Марна праця! Я в Бога не вірю, а чорта не боюся.

ВСІ. Ха-ха-ха!

МИГИЧКА. Ой, Короїд! Душа чоловік! Люблю за доблесть...

ГОЛОС З ГУРТУ. Товариш, Короїд! Цей куркуль хоче, щоб ти план хлібозаготівлі провалив.

КОРОЇД. Ого! Не в ті взувся. Я не упуртунист. (До Дмитра). Слухай Йолопе! Та хот би ти цапа мені тут скакав, — я свою генеральну лінію доведу до победного кінця. Я чоловек твордий, як Сталін!

ВСІ. Правильно! (Оплески). Браво!..

ЯРИНА. Та не галасуйте так! Бодай вам уже заціпило, дияволи!

МИГИЧКА. Вже ж не ангели.

ДМИТРО. Але ж не треба й чортами бути.

КОРОЇД. Чортам найкраще живеться. Їм усе дозволено робити.

ОКСАНА (утирає слізни). Тим-то ви й чортами всі поставали.

КОРОЙД. А ти ж думала чого?

ЯРИНА. Де ваша совість?

МИГИЧКА. Совість у черта в кишенні.

ВСІ. Ха-ха-ха!

ДМИТРО (хитає головою). Велика неправда виставлена людям на скорботу. Світ перевернувся: Бога забули, честь і совість ногами потоптали... Що й для чого робиться — не придумати.

КОРОЙД. Ха! І придумувати нічого. Нам аби гроші платили, — ми й село запалим!

МИГИЧКА. А запалим!

ОКСАНА (зітхас). Добрим хвалитесь.

ДІД ЛАВРІН. Гицлі, та й годі.

ЯРИНА. У мене волосся на голові дереться вгору від таких речей.

ДМИТРО. Де вони понабиралися такі люди?

МИГИЧКА. Сталін виховав.

КОРОЙД. Розумна відповідь.

ДІД ЛАВРІН. Це щось дурне. Козна що...

КОРОЙД (до Дмитра). Ти не валяй ваньку! Давай те, що з тебе належить державі. Я від закону не відступлю... Подумай поки не пізно!

ДМИТРО (авісивши голову, мовчить. Після паузи). Де ж я візьму п'ятдесят пудів хліба? Це ж велика кількість, а в мене нічого нема.

КОРОЙД (байдуже). Такий план.

ЯРИНА (через сльози). Такий план? Хто його наложив на нас, щоб йому п'ятдесят болячок у печінки! (Лагідно). Товариш, Коройд. Ви ж таки чоловік. Скажіть на милость Божу хіба...

КОРОЙД (роздратовано перебиває). Ет! акафиста будеш мені читати... Який я тобі товариш? Ти контрреволюція, а я чоловек прагнущий мети.

ЯРИНА. Здрастуйте! Яка ж я контрреволюція?

КОРОЙД (б'є кулаком по столі). А така! Хліб давай! Не доводь мою душу до гріха.

ОКСАНА. Хіба в вас, дядьку, є душа?

ЯРИНА. Та що вже й казати.

КОРОЙД (свистить. Пройшовсь по хаті, говорить про себе). Нехай вибачить... Що закон велить, те й зроблю. Інакше в списки передовиків не попаду. (До гурту). Хлощі! Приступимо до діла, згідно директиви з центру. (Думає). Тільки треба так діяти, щоб большевицькі слова, записані в інструкції, не розходилися з нашими большевицькими ділами. Так я кажу, чи ні?

ВСІ. Так, так! Правильно!

КОРОЙД (до Мигички). А ну, Мигичка, вникни в філософію: ти маєш добрий нюх.

МИГИЧКА. Люблю за доблесть! (Підходить до лежанки, б'є себе пальцем по лобі). Дивлюсь я на лежанку і чую мое серце, — тут замуровано хліб... Хтось, неначе шепоче мені — тут! (Оксана і Ярина здивовано дивляться на нього).

ДМИТРО. Тыфу! на твою дурну голову. Божевільний ти! Ніякого там хліба нема. Ти й сам не знаєш, що верзеш.

МИГИЧКА. Я тебе як плюну, то й очі тобі на лоб повискають!

Диви, який розумний!

КОРОЙД (до Мигички). Де ж саме треба колупати?

МИГИЧКА. Де завгодно.

КОРОЙД (до Ярини й Оксани). А ну, киш з лежанки!

ЯРИНА (благає). Зглянеться на моїх дітей! Не руйнуйте лежанки серед зими! У мене, ось дивіться, мала дитина. Зглянеться! Голубчику!.. (Плаче).

ОКСАНА (благає). Батечки мої! Зглянеться на нас, бідних! (Плаче).

КОРОЙД. Що я сказав, то сокирою одрубав! Плювати мені на ваші слізози! (Шалено). Геть з лежанки, бо в шию виб'ю! (Заміряється кулаком).

ЯРИНА. Цур тобі, скажений!

ОКСАНА. У! бусурмен...

(Обидві переходят на піл).

КОРОЙД (стягає рядно з лежанки). Хлоцці! А ну, штурмом шквар наліво і направо! Плювати на все і ніякого унімання... Понятно?

ВСІ. Понятно! (Встають з місць, ідуть до лежанки). Ура, урра! (Руйнують лежанку, гуашочи єайлами й обухами).

МИГИЧКА (з гурту). Люблю за доблесть... Ха-ха-ха!

КОРОЙД (заглядає в розвалену лежанку). Що, не видно хліба?

МИГИЧКА (штрикає щупом). Нема. Десь, мабуть, у другому місці.

КОРОЙД. Може на печі? (Стає на розвалену лежанку, заглядає на піч).

ДІД ЛАВРІН. Ніякого тут хліба нема.

КОРОЙД. Мовчи, старе опудало! Злазь з печі!

ДІД ЛАВРІН. Мене старого ноги вже не носять. Нікуди я не піду.

КОРОЙД (загроziльво). Брешеш, старий пес!.. Злізеш. (Бере діда за сорочку, тягне).

ДІД ЛАВРІН (пручається). Тю-ю-ю! Навіжений ти!.. Одійди геть, сатано! Я сам злізу.

КОРОЙД (пускає діда). Отож то!

ДІД ЛАВРІН (злазить з печі). Ох, ох! От Юда!.. Вісімдесят п'ять років прожив... Ох, ох!.. такого озіята ще не бачив. Ох, ох!.. Хай тебе Бог накаже на Страшному суді. Ох, ох! (Слідом за дідом і Олесь переходить на піл).

ДМИТРО (втирає піт, зітхает). Знущаються з людей, як хотять.

КОРОЙД. Не знущаються, а перевиховують на соціалічиський лад. (Вскакує з лежанки додолу). Нема й на печі хліба.

ЯРИНА. Бодай вам у печінки, цей проклятий лад.

КОРОЙД. Аа! Тобі соціалічиський лад не подобається?

ЯРИНА. Як же він буде подобатись, коли ви таке лихо людям робите?.. Світ уже не милий.

КОРОЙД. Знаю, знаю куди ідеш, куди заворачуеш. Понятно!

МИГИЧКА. До фашистів у ворота.

КОРОЙД. Факт!

ДМИТРО. Ви фашистами всіх лякаете, а самі поводитесь з людьми, як чорти з грішними душами в пеклі.

ОКСАНА. Люди кажуть, що фашистський лад всім людям добро робить. А в нас тільки те й роблять, що з людей знущаються: Хліб і скотину забирають, хати руйнують.

КОРОЙД (загроаливо). Гляди, дівчино! За контрреволюційну агітацію потрапиш туди, де Макар телята пасе.

ОКСАНА. Правда очі коле.

КОРОЙД (до бригади). Щось ви, хлопці, смутні, не веселі. (Показує очима на Дмитра). Може б штуку, якусь викинули? Га?

МИГИЧКА. Діловое предложение. Люблю за доблесть.

ВСІ. Даюш веселу оказію! Ха-ха-ха! (Окремі голоси з гурту). Давно пора... Правильно!

КОРОЙД (загадково озирається на всі боки). Де ж це він? (Розводить руками, здвигує плечима).

МИГИЧКА. Хто?

КОРОЙД. Циган.

МИГИЧКА (сквапно). Хлопці! Даюш цигана!

Кілька активістів раптом хапають Дмитра за поперек, тягнуть його до розваленої лежанки, мажуть йому лиць й шию сажою.

ВСІ. Ха-ха-ха! Ха-ха-ха! (Пхають Дмитра з одного кінця хати в другий, смикають його збоків, ззаду). Ха-ха-ха!

ДМИТРО (збентежено). Люди добрі! Що ви робите? Ой, Боже мій! Підождіть... не штовхайте мене... Тю-ю-ю! Чи ви показились, чи що? Схаменітесь!

ОКСАНА (тужить). Ой, таточку, мій лебедику! За віщо вони, катоги, так жорстоко знущаються з вас?

ЯРИНА (злізла з полу, верещить). Гицлі! Пройдисвіти! Що ви робите, хорцияни? (Плаче).

КОРОЙД (до Ярини). А тобі яке діло, що ми робим? Весілля заводимо, щоб краще в світі жилося... Не лементуй!

ОЛЕСЬ (злякано). Ой, ой, ой! (Плаче).

МИГИЧКА (штовхнає Дмитра в бік). Ха-ха-ха!

ДМИТРО (обертається, хапає Мигичку за горло). Ти довше мене будеш мучити? (Трясе). Задушу, падлюку!

КОРОЙД. Що? Контрреволюційний переворот? Ось я ж тобі покажу! (Б'є Дмитра, ногою у спину).

ДМИТРО (пускає Мигичку). Ой, ой, ой! (Хапається за поперек). Ой, ой, ой!

КОРОЙД (визиряє). Піймав? Може ще дать? Я не скупий... Ще вділю... Та так уділю, що й не встанеш!

ЯРИНА (з дитиною на лівій руці, правою рукою штовхнає Корояда від Дмитра). Не чіпай чоловіка! У, кровопивця!.. Душогуб!..

КОРОЙД (люто). Геть! бо як стусону, то й ноги задереш. (Заміряється кулаком. Шалено). Уб'ю, гадина!

ОКСАНА. Рятуйте! Рятуйте! Убивають, душогуби...

ОЛЕСЬ. Ой, ой, ой! (Плаче).

ДД ЛАВРІН (стає навколошки на полу, здіймає руки вгору). Миколаю святий, угодник Божий! Захисти нас від напасті!

ЯРИНА (до Коройда). Я не втікаю від тебе, розбішако... Бий!.. Хай тобі руки покорчить... бий!

КОРОЙД. Одійди, бо вдарю!

ЯРИНА. Бий, шибенику, я не боюся!

ДМИТРО (стас між Коройдом і Яриною). Не смій вдарити жінку, бо я тобі горло перекушу!

КОРОЙД. Аа! То це так? Постривай! (До активістів). Ведіть його, мерцій, до печі, хай у комин гавкає! (Вказує очима на Ярину). А цю вільму, в шию вибийте з хати!

ВСІ. Ха-ха-ха! (Окремі голоси). Даюш гавкати! Бий у шию! Ура! МИГИЧКА (з гурту). Люблю за доблесť!

Юрба активістів кидається на Дмитра і на Ярину: Дмитра тягнуть до печі, Ярина одбивається однією рукою від напасників. У хаті запомороочливий галас. Мигичка сильно штовхает Ярину, вона впускає дитину з рук під ноги активістів, її топчути.

ЯРИНА. Ай! Ай! Дитина! (Падає непримотна).

ОКСАНА. Ой, Боже мій! (Хапає з долівки дитину). Ай! Ай! Задушили... Задушили! (Кладе на стіл, а сами схилившиесь, тужить). Ой, моя сестричко маленька! Моя, дорогенька, ластівочка... За віщо ж вохи тебе з світу згубили?

КОРОЙД (до Дмитра). Гавкай! Кажу тобі, гавкай!

ДМИТРО. Та чи ви не при своїм умі, чи що? Хіба я собака? Не буду гавкати!

КОРОЙД. Будеш! (До Мигички). А ну, підсмаж йому пучки, може трохи пом'якшає.

МИГИЧКА. Розумноє предложеніє. Ха-ха-ха! Люблю за доблесť!.. (Витирає сіриника). Держіть його, хлонці. (Активісти міцно держать Дмитрову руку. Мигичка пече пучки).

ДМИТРО (борсається). Ай! Ааай! Буду гавкати... Не мучте мене. (Плаче).

МИГИЧКА. А що? Припекло? Зразу здався... Неначе сто баб пошептали.

ВСІ. Ха-ха-ха!

ДМИТРО (нагнувся під комин). Гав, гав, гав! Гав, гав, гав!

ВСІ. Ха-ха-ха!

МИГИЧКА. А ну, кукурікай.

ДМИТРО. Кукурікуу! Кукурікуу!

ВСІ (беруться за боки, аж присідають). Ха-ха-ха!

КОРОЙД. Вий по собачі.

ДМИТРО. Ауу! Гав, гав, гав!.. Ауу!

ВСІ. Ха-ха-ха!

МИГИЧКА. А ну, вдар гопака!

ВСІ. Даюш гопака! Ха-ха-ха!

КОРОЙД (до Дмитра). Шквор під язик! Господь прийме твої труди й допоможе тобі виконати план хлібоаздачі. А ну! (Грає на язик і підмотив розмахує рукою). Тра-та-та-та, тра-та-та-та, тра-та-та!

Утираючи слізози, Дмитро, танцює гопака, як уміє.

ВСІ. Ха-ха-ха! (Голос з гурту). Больше жіні! Давай, давай! Гоп, гоп!

МИГИЧКА. Гайда навприсідки!

ВСІ. Дайош навприсідки! (Оплески).

Дмитро присідає, пробує викинути з під себе ногу вперед, втрачає рівновагу, падає.

ВСІ. Ха-ха-ха! Ха-ха-ха!

МИГИЧКА. Люблю за доблесть!

КОРОЙД (до Дмитра). Молодець! (До гурту). Доведіть генеральну лінію до двору, та підемо далі.

ВСІ. Дайош комина! Дайош вікна! (Обухами й кайлами руйнують комина, з рямами висаджують вікна).

ДМИТРО (сидить на долівці, лицем до печі). Головами, головами бийтесь!.. Може порозумішаєте... (До Коройда). Для чого все це ви робите?

КОРОЙД (суворо). Так нада!

Всі активісти виходять з хати, безладно співають:

Ехал із ярманкі ухар купець,
Ухар купець удалой молодець.
В красной рубашкі, красив і румян,
Вишол на вуліцю весъоль і п'ян...

ЯВА VII.

Дмитро, Ярина, Оксана, дід Лаврін Олесь.

ДМИТРО (сидить на долівці). Шматують, нівичать людське життя, за якийсь дикий соціалізм. (Хитає головою). Оце той, не підроблений, пекельний «рай», за який так багато пролито крові, обдуреного жидами українського народу. Пропаще життя!

ЯРИНА (підводиться на лікоть, озирається. Тихо). Де це я?

ДМИТРО (оглядається, хутко встає). Чого це ти лежиш на долівці? Може тебе побили ті бандити? (Зводить Ярину, садовить на лаві).

ЯРИНА (тихо). Ні. Мене не били... (Побачила кров на долівці і все згадала). Ай, ай! (Встає з лави, береться руками за голову). Дитину задушили... Де дитина?

ДМИТРО (розгублено). Хто задушив дитину? Коли? Де?

ОКСАНА (утирає слізози). Катруся мертвa лежить на столі... (Плаче).

ЯРИНА (схилилась над дитиною, голосить). Ой, моя дитиночко! Ой, моя зіронька, дорога... Ти ж ніякого ала нікому не заподіяла...

ДМИТРО (сумно). Два місяці дитині... Нажилося вже, сердешне. (Через слізози). Сталінська круподерня роадерла! (Плаче).

ДІД ЛАВРІН. Мабуть дитинці так на роду написано. (Утирає слізози).

Завіса.

НАТАЛЕНА КОРОЛЕВА

Маврські струни

(Уривок спогадів з циклу *Suo ridente*).

Годинник із дзвіниці Сан-Мартіно, немов перестерігаючи, скинув додолу один удар. Це повернуло патера Сальваторе й мене до дійсності, відірвавши нас від давнинулих світів. Таки й справді, сьогодня ми аж надто засиділись в музею: вже давно був час повернути до Равелло, бо ж донна Кандіда так просила нас не баритись в Неаполі, коли в Равелло нас чекає — *in vero paradiso*.

Донна Кандіда, парохова сестра мала в Равелло вілу. Властиво — *in palaceto*.

Але: з чого мала донна Кандіда — вдова по військовому старшині невисокої ранги — утримувати палаці — спадщину по давно-давно минулих «днях пихи й богацтва?» Тим то палячето перетворилось на казковий замок зачарованої принцеси, вщерь заплелося плющами, втопилося в квітах. Його чарівній ветхості додавало ще більшої краси те, що покой придатні до проживання, вкраплювались в частини будівлі, вже зовсім зпорожняві.

В кінці довгого саду, що всіма своїми квітами заглядав у прірву, яка що-ранку затягнулась рожевою імлюю, — ховалась каплиця. Міцно підтримувана обіймами старезних, вузловатих плющів, виглядала зовсім бадьоро, дарма, що й вже крепко хотілось лягти румами. Та ж старенька ще й чепурилась: в темній, як Геркуланумська бронза, плющевій зелені тремтіли рожево-фіялові усміхи перших в сезоні гліциній, що вінчали пахучий орихалк останніх досягаючих цитрин. В тій каплиці було перетворено в покій для мене ще не торкнену рукою часу сакристію.

З першої знайомості з палячето й каплицею — привидом мою увагу притяг до себе напів знищений герб на монументальному порталі палацу:

— Кастильська вежа?

— Дуже можливо, — притакнув падре Сальваторе, — хоча дехто й говорить, що це — знак попередніх властників палячета: Тореллі. Однак, нема сумніву, що колись ця оселя належала еспанському роду. Донна Наталена знає: Неаполітанці перемішані з еспанцями, як макарони з томатом.

Згадка про макаронову мінестру була природньою: доброго потягом, потім — кароцело дуже загострили appetit. Однак він не втримав нас при столі, коли оксамитова лазурь ночі несподівано заквітчалась ліхтарчиками — палаючими круглими квітками, налитими такими сковитими барвами, немов стиглі овочі з садів Гесперид. І враз усі разом здрігнулися срібним шерхом в повітрі струни кількох гитар. Бризнули звуками, прозорими й чистими, як свіжа роса.

— Хоч тиха й лагідна, але ж не сумна
Нова моя пісня, надхнена поклоном.

Вдихніж її в себе бодай із вікна,
Як запах цих квітів, що тут — під балконом...

В Неаполітанському діялкеті, з характеристичною Неаполітанською експресією кидав до неба повний металу баритон надприродної сили, більше подібний на звук дивовижного інструменту, ніж на людський голос. Хто чув його хоч раз в житті зі сцен світових театрів, не міг не впізнати того «Мікель-Анджела співу», — генія, якими природа обдаровує світ по одному-единому на кілька століть: Сумніву бути не могло: Це — Матіа Батістіні — унікальне світове явище, не тільки винятковий маestro співу.

То ж все живе в домі донни Кандиди заповнило вікна, балкони, тераси. Серця всіх відразу затремтіли, суголосні радісному, безтурботному даючанню гітар, число яких в одну мить зросло.

Sone, a serenado!

Підхопив рефрен уже цілий імпровізований хор, що в одну хвилину зродився на плющі з випадкових прохожих. А з глибоких тіней на екран з рухливого, баревного світла виступила постать, також «єдина в світі» своїми колosalними розмірами та рафінованою елегантією кожного руху. Велітенський зріст цілком не обтяжував свого власника. Сілуєт співця розгойдував сілуєт гітари й розбуджував у памяті рух «Фігаро». Але крок, що ним підходив до тераси, — це ж крок Дон-Хуана з опери того ж наймення...

Evviva don-na Na-ta-le-na! — розкочуються іскрами в темнім оксамиті ночі, підкинені вгору фонтан бризкаючих з гітар звуків. Той вигук підхоплює гурток слухачів, що перекидають звуки, мов баревні конфетті. Випадковим прохожим — однаково, хто та невідома «донна Наталена». Вистачає, що П приїзд став приводом до імпровізованого відкритого концерту. Та ще й концерту з самим Батістіні!..

Evviva don Mattia Sym-ra-ti-co!

Реве вже хуртовиною ціла вулиця.

«Дон Matia!» — та ж він — «свій!» Хто ж не памятає його тут, як велітенського капітана артилерії, що часто приїздив з чоловіком донни Кандиди, своїм товаришем з полку!..

Ta вже щаслива «донна Наталена» зтискує руки то свого — у всіх відношеннях «великого» приятеля, то його премилої дружини. La signora marchesa — називають тут шані Батістіні. Раз, що в Неапольських землях люблять титули, а подруге: ніякovo додавати дівоче прізвище замужній жінці. Називати ж її «Батістіні» — було б незручно, бо ж «Батістіні» мав бути єдиний на цілий світ, та й не було за що відбирати його дружині титул маркизи...

Велика Італія в палачеті наповнилась гомоном радісних голосів. Батістіні сміється більше за всіх, виблискуючи зубами й очима:

— Не повірите, як мене тішить, коли для приятелів та для себе можу співати «від серця» на справжній площі — замість театральної, з правдивими старовинними будівлями довкола, замість лаштунків та «сукон».

— Але, Matia! Часами тобі не потрібно жадних будівель і площ! — вилітає й свій голос у віночок звуків «сіньора маркеза». І росповідає про «останню ескаду» свого чоловіка:

— Подався в Сієррі сам на полювання...

— Не по дичину, лише по враженню, — корегує співець.

— В горах легко стратив шлях. Однак недовго блукав самодином: наткнувся на невеликий табор циган. Гітани враз «одінили» мадрівника й почали бавити його співом. Та ж були розчаровані, коли «пан» в подяку запропонував замість платні — свій спів. Циганки сміялись одверто:

— Хто ж бо на світі заспіває лішче, як Гранадські гітани?

Але між високими скелями акустичні умови — виняткові. Матія всією силою голосу сперся на своє унікальне фермато з арії «Демона» — «del mondo la regina» («І будеш ти цариця світу»...).

Цигани якусь мить оторопіли від несподіванки, а потім з розплачливими вигуками:

— Диявол!.. Сам Сатана!.. — кинулись, хто куди, вростіч...

— Це був найбільший комплімент, що я чув за всю мою співочу кар'єру! — щиро сміявся Батістіні. — І був я так утішений, як... пам'ятаєте? — оваціями в Києві.

— «Удосвіта встав я... Темно ще надворі»...

раптом заспівав мельодію, що колись цілковито його полонила. І, дійсно, які ж хуртовини овацій зривала вона, коли Батістіні співав її було в Києві (звичайно, в мові італійській)! Тоді здавалось, що від оплесків падала театральна стеля, мов од землетрусу. Батістіні, вже після спектаклю, співав і співав перед рампою, без кінця-краю. Часами навіть і без супроводу. А «театр», власне гурт отих правдивих «ціннителів», що збігали додолу з «райських високостей» — найдешевших студентських галерій, той «театр» вив від захоплення й вимагав ще і ще. Темна, вже цілком порожня панци театральної залі, ніколи несига співом, розsvялювалася ще ширше й ковтала звуки дивовижного голосу.

«... Удосвіта встав я... Темно ще надворі...»

Поперше Батістіні вчув цей Кулішів романс в Петербурзі, в сальоні відомої за тих часів меценатки. Мова йшла про співи ріжних народів. Господиня підкреслила, що присутній тут професор Мишуга співає «не до наслідування» українські народні пісні. Маestro не примусив довго себе просити її перед народніми почав з «Удосвіта встав я». Того ж таки вечора Батістіні співав цей романс, зробивши собі італійську управу тексту.

— Як легко перекладається! — дивувався співак. — Та ж це та самісенька конструкція речення!..

Ця Петербурзька сценка, як реальна, стала перед очима...

— Тільки в Києві, — вернули мене до дійсності слова Батістіні, — тільки в Києві та в Мадриді я незмінно маю повну приємність від власного співу. Бо ж скрізь звичайно публіка п'єще голосові, але ж в Києві та Мадриді «театр» вібрує разом зі співаком. В Гранаді...

Очі падре Сальваторе спалахнули при згадці про Гранаду:

— А чи доводилось вам, дон Matia, співати вночі в Альгамбрі?

— В «саду Ліндарахи»? — засміявся Батістіні.

— Тоб то? Чому ж саме — Ліндарахи? — немов зняковів дон Торре.

— А падре хиба не знає, що з тим садком звязана легенда, в якій грає роль мій предок? — здивувалась маркиза.

— Ми всі — самий слух! — арадів парокко. Він «збирав» легенди, як музеїні річі.

Та ж донна Кандида апиняла руки:

— Невже ж таки дамо остаточно замерзнути вече?

І, як звичайно це бувало при зустрічі з Батістіні, згадала ще раз, як її «бідолашний покійник» колись давно — ах, як же біжить цей час! — остерігав товариша — говорючи:

— «Ой, не раджу я тобі, Матіо, не раджу за-для химерного співу кидати полк, де можеш бути навіть полковником!»

Перемішані зі сміхом згадки літали, як іскри лючіол, що весняними ночами обгортали м'яким своїм сяйвом цю «*suol ridente*», усміхнену й у сні.

Тільки по чорній каві — при холодній воді та ясних зорях — повернули ми знову до Альгамбрських легенд. Сиділи на затишній терасі без світла, щоб не докучали москити й всякі інші комахи, яких тоді не бракувало а ні в Неаполі влітку. І в цій теплій типі благословленої ночі маркеза відтулила запону казки. Розповідала майстерно, мов читала з книги.

...«Коли король Феліпе V-й, еспанський занедужав на свою дивну, незвичайну хворобу, — лікарі марно намагались вишукувати її причину. А тим часом володареві все зменчувалися сили, за те збільшувався й дужче огортає його глибокий сум. Пів його останні сили, загашував квіль вогничок його життя. І вирішили близькі зробити ще одну спробу: перевезти короля до найгарнішого куточка Еспанії — до Гранади. Та ж і тут король замкнувся в самотині. Двір нудився, мов на вроцістях приняттях. Всі чогось чекали й це ставало нестерпним. Ну дився в безчинності й наймолодчий королевин паж, маркиз де Аляркон. Тільки й було розваги юнакові, що виїхати з соколами на влови. Та незабаром і це урвалось: королева заборонила йому відлучатись, бо дуже гарно грав на лютні той молоденький паж. І часом хворий король слухав його майстерної гри.

В навечірня дня Святих апостолів Пилипа та Якова, мов у жевріючім жарі догорав день на верхнях Сіерри-Невади. Повіяло прохолодою зі снігових верхів. Зітхнув позбавлений волі паж, заблукав занудженим поглядом в небесних просторах й знічевя підкинув до хмар улюблено-го сокола, що саме тримав на руці:

— Хоч ти втішайся з волі! — кинув навздогін птахові.

Сокіл врізувався кругами в зеленаве небо, заточував усе ширше, все вище й раптом впав додолу, десь на цимбури Вежі Інфант. Були то старі цимбури, що не відновлено їх до приїду короля з його двором до Альгамбri, бо ж була та вежа, — «овинута жалібним завоєм журної легенди». Ніби то ще за маврських часів було до неї замкнено трьох принцес — доньок гранадського еміра. А замкнули їх тому, що емірові астрологи по зорях прочитали:

«Будуть християнками...»

— Це — явний відгомін історії Святої Варвари! — вставив своз

слово дон Сальваторе, якому товариство Святих завжди доповнювало реальний світ.

— Тільки, що там дівчина — князівна була символом несмртельної душі, замкненої у вежі — тілі. Три ж вікна тієї вежі це образ Св. Троїці. Тут же троє дівчат замкнено в єдність Вежі Спасіння — віри... Без сумніву, принцеси таки стали кінець-кінцем християнками! — вголос міркував падре.

— От же й ні, мілій падре парохко, — продовжувала маркеза — Християнками стали тільки дві. Найменча ж, на наймення Зорогаїда з сестрами не втекла, хоч до втечі помогали три християнських лицарі. Зорогаїда пожаліла старого батька, не схотіла завдати йому смертельної болісти й навіть пообіцяла не вийти ніколи — аж до смерті — зі своєї вежі. І сталося так. Крім батька та найвірніших, найближчих слуг, ніхто не бачив її обличча. Тільки голос князівни могли чути люди поза вежою. Бо ж мала вона чудовий голос, а спів її був чарівним. Кажуть, її по смерті її ще довго чули люди той голос з вежі. А часом тихими ночами лунали смутні мельодії, з садів Алльгамбрських, її проти волі викликали слеаз на очах. Бо ж оплакувала Мавританка своє промарноване життя, ні добром, ні злом не наповнене...

І от, саме на цю «Зорогайдину Вежу», Вежу Трьох Інфант ї осів сокіл маркіза де-Аляреона. Підійшов паж з одного боку: скеля стрімка стойть стіною. Піdstупив з другого — великий сад, повнісенький чудових троянд, пильною рукою аразково виплеканих. Доріжка веде до дверей. Біля входу — маленьке «слухове» віконце. А в нім, як дівочі свіжі уста — всміхаються рожеві гвоздики, голівками кивають. ніби приказують: «А так, так! Саме куди слід привів тебе, красний юначе, твій хитрий сокіл. Так, так, саме туди, де чекає тебе твоя долі».

Довго вабив і гукав на свого сокола молодий маркіз, аж зявилось у віконці, вже в більшому, що над «слуховим» було, — чудове личко молоденької красуні. Її від того часу, як і слід було сподіватись, маркіз де Аляркон більше не нудився в Гранаді. Вже без сокола ходив він на довгі прогулянки. Не на мисливські влови ходив. І потрібниця була йому лютня, ніж вчений сокіл. Та ж тяжке було полювання, бо ж не сама молоденька Хачинта жила у вежі, мала ще при собі тітку, вельми побожну стару панну.

Та панна, звана панною Есперанцю, була дозоркинею Алльгамбри по привилею, що на вічні часи належав її родові. Вежу Трьох Інфант вибрала собі на помешкання панна Есперанца, а що мала також привилей по своєму бажанню робити оправи свого житла, то її відмовилися ремонтувати вежу, коли чекала Гранада приїзду короля. А скористали зі свого привилею стара побожна панна тому, що, як і колишній Гранадський емір, — всіма способами намагалася захоронити від світських спокус своє любу небіжку Хачинту, що вже доходила до повноліття. Боялась бо стара, щоб не побачили її скарбу молоді архітектори, мистецтв та майстри, такі ласі на молоденьких красунь. Та ж, що панна Есперанца була побожна й не пропускала травневих служб Божих, — мали Хачинта й лицарь де Аляркон «буона гора» — час добрий на побачення й що-рана, й що-вечора. Прислів'я ж не дурно говорить, що «Травнева грімовиця дерева ламає», а чи ж витримав майові чарі молоде серденько?..

Та ж був той май зрадливий: без попередження, несподівано, раптовно одного раннього ранку виrushив королівський двір до Мадриду: казали, що король вирішив зробитися трону й влади.

Багато людей журилися тим, та ж чи не прийшла черга найбільшої жури на донну Есперанцу: хоч і відіхав король, та лишилася в Альгамбрі володарева неміч й перейшла вона на любу небіжку Хачинту. Захмарилася, засумувала молоденька. Перестала спати. Істи — не єсть, пити — не пє. І вдень плаче, віконцем у садок виглядаючи. І з місця не рушить, хоч тепер вже й вільно скрізь — цілою Альгамброю й всіма садами блукатій. Та якось таки вийшла Хачінта до садів, сіла біля фонтана, що з глибокої криниці свічкою вириваючись, розбивався на дрібні краплини й співав журним голосом. Сидіча й слухала, як водограй, немов сестра рідна, її відповідає, свої слези з її слізами мішає... Засиділась дівчина в задумі, не помітила, як і місяць травневий над нею в ясній повні свой став й срібним лицем своїм у дзеркало фонтана заглянув. І раптом такий жаль зтис Хачінтине серце, що аж впала вона головою на цямрину. Слези ж у басейн капають, як дрібен дощик, аж вода в басейні від них — палких — закініла...

Он, скільки вже часу минуло, а від юного пажа, нізвістки, ні чутки. Хоч би місяць сказав, хоч би вітрець чи буря-грімовицязвістку подала!..

Виплакалася дівчина, піднесла личко, щоб слези з пічок обтерти, — і раптом замість басейна бачить: тлибоченний колодязь-прірва, як сам жаль Хачінти, — розаявив на неї свою чорну пашу. А а тієї прірви кадильним димом вгору звивається, до Хачінти підноситься напівпрозора жіноча постать. Одежа на ній — маврська, дорогоцінна: вся самими перлами та діамантами всипана. В руках тримає привид срібну мавританську лютню, «Ліндарахою» звану.

І немов тихий вітрець віїнув на Хачінту. То ласкавим і ніжним голосом озвалася до неї невірила:

— Не журися, дівчатко молодесеньке. Вже кінець твоєму горю: щастя свое, що соколом до тебе спустилось віднайдеш, ще й мені певимовну радість зробити можеш й певне зробиш. Зніми з мене мое закляття.

Мовчить Хачінта. Немов і слова всі до одного забула. Сама й не знає: чи то з переляку, чи від здивування, що навіч побачила ті дівачари Альгамбрські, про які люди розповідають. А Сарацінка до неї знову:

— Коли вже вчинила ти перший крок, — не відступай. Не роби так, як зробила я — Зорогаїда, коли сестри мої й своє щастя дочасне знайшли й спасіння вічного дійшли. Я ж в цім заклятім колодязі ось вже стільки часу просиділа та й не знати, поки б ще сидіти мусила, коли б ти була сюди не прийшла, дівчинко чиста, в повні місяця майового. Візьми ж води в руку, скажи слова святі й охристи мене, нехрищену. Визволь душу мою, що ні зла, ні добра не вчинила, ні на те, ні на друге не зважившись. Я тобі віддячуся...

Тремтячою рукою зачерпнула Хачінта води з фонтана, покропила нею склон голову Зорогаїди, називаючи її Марією дель Мілагрос — Марією Чудесною.

Усміхнувся привид й піднісся над фонтаном. Линув усе вище й вище, аж ростанув у білій хмарці, що вже спалахнула вранішнім румян-

цем. І раптом з тієї хмарки закапотіла бризками, немов водяний порох, прозора роса...

Коли дівчина вступила до кухні, тітка Есперанца вже снідання приправлюла: саме останнє яйце на сковородку розбила. А, як на небіжку глянула, — так яєшню на плиту й штурнула.

— Мати Божа, змилуйся над нами! Та ж де це тебе, ніньо, в літній ночі градом обсипало? Такиж вночі град не падає?

І діткнулась чорних Хачинтих кос, що виглядали так, ніби поси-
віли: хотіла струсити крижані кульки. Діткнулась — і відступила: з
кожної фалди Хачинтої одежі, так само й з волосся з легеньким
дзвонінням поспалились на камяні плити — діаманти й перли.

Де вже там снідати?!

Чадить на плиті на вугіль спалена яєшня. А тітка з племінницею,
мов у бовдури вудяться, в чорному диму посидали одна проти одної, —
нічого довкола себе не чують, не бачуть, крім доброї пригоріці самоцві-
тів, що на столі в двох купках лежать.

І все чисто росповіла тітці Хачинта. Вже й про маркіза де Алярко-
на нічого не затайла. Та ж панна дозоркиня так духом збентежилася,
що й не в думці їй на небіжку за пажа гніватись. Обидві собі віри не
ймуть. Чи ж таки не примарилось те все дівчині, що може над фонтаном задрімала? Чи то дійсні самоцвіти на столі виблискують, чи може
то тільки мана?..

— Тітусенька люба! Ходімте мерещі до саду...

— Та що вже там ходити! — махає руками тітка, однак таки враз
пішла.

А коли підійшли до фонтана, аж там на цымриї, мов жива лежить
срібна ручка, завбільшки, як правдива жіноча рука. В пучці затиснула
чимало струн...

При тих словах немов пружиною підкинуло нашого милого парокко
від Сан-Мартіно. Зірвався вихорем з невідповідною його вікові прудкі-
стю майцув реверендою й зник в дверях сонного дому. Ми мовчали, зди-
вовані. Чекали. І справді, за якусь хвилину знову майнула, мов чорне
крило, реверенда, а ми всі схилились над срібною ручкою. Мік разсві-
чених канделябрів м'ягко відблискувало старе срібло, шляхетно-тъмяне,
стемніле від часу. В пучці блищають кілька коротких срібних дротиків,
хоч поставлення пальчиків було таке, як при триманні пера.

— В нашій садибі, в Равелло знайшли її, коли нову криницю ко-
пали, — промовила донна Кандіда. — Багато було про неї здогадів...

— І що-разу, — перервав сестрину мову дон Торе, — як тільки я
хотів її передати музейній збірці, — немов мене ця ручка за реверенду
тримала, мовляв: «Куди ж покладеш мене, чоловіче, коли ж не знаєш,
а які відки я, ані чи я?» І я таки чекав. Сказано бо: нема таємного, що
не стало б явним... *Deo gratias et Christi laus!* — І гострим поглядом
бліскучих, мов жевріючі жаринки, очей, патер впяяється в маркізині уста.

— Кажуть, що струни не були срібні, а — правдиві, — продовжу-
вала маркеза. — І багато людей вірить, що ті. — правдиві! — потрапили
на скрипку Паганіні. — чародія музики, якій перемогав своїм чаром
всі культурні пароди світу...

— Не завжди... — меланхолійно всміхнувся Батістіні. — Пречінь,
що правда — тільки один-єдиний раз сталося і саме в землі музиків і

скрипаків. — У Празі був Паганіні узаний за неука й свистіли йому там голосніще, як він грав.

— Може про Паганіні є то легенда, — продовжувала дружина співака, поклавши свою руку на срібну, — мені ж здається, — можу сказати приятелям, — ніби ті струни звучать у співі моого Матія... Якою ж дорогою дістались струни й сама ручка до Італії, сказати неважко: привезла ті річі сюди родина де Аляркон за часів віце-короля Неапольського, дука Медіна-Челі.

— О! — вирвалось у мене. — То ж мабуть тому між нами й така приязнь, маркезо, що бодай родами давненько ми вже з вами знайомі...

Оповідання відбочило від теми, але незабаром знову втрапило в своє річище:

— Юний паж де Аляркон таки одружився з Хачинтою.

Бо ж певно у нас це в роду, що чарує нас спів! — усміхнулась чоловікові внучка Аляркона.

Хачинта, що перша діткнулась маврських струн, стала славно-звісною по цілій Еспанії співачкою. Не тільки мала винятковий голос, а ще й сама складала прекрасні змістом і мельодією пісні. Старовинні перекази твердять, що не випадково зявилась Зорогаїда Хачинті. Ніби то третій християнський лицар, що помагав двом своїм побратимам визволити з невірної неволі мавританських князів, але сам повернув без нареченої, — саме їй був з роду де Аляркон.

— Про магічну ж силу співу говорить кінець легенди, — озвався Батістіні.

— Коли король Філіп так підляг своїй хворобі, що навіть звелів покласти себе — живого до труни й за-життя над собою правити службу, як по мертвому, — саме того дня було привезено до Мадриду співачку Хачинту. Юний паж, що його Хачинта підозрівала в легковажності не мавши змоги ні сам з Мадрида вийти, ані навіть гінця до Гранади послати, чому були причини, — умовив королеву, що Хачинтин чудодійний спів може бути ліком на недугу короля. Бо ж і справді кружляли по Еспанії чутки, що не одному вона повернула своїми піснями сили й смак до життя.

З щирими слізьми на очах вступила дівчина до королівського палацу. Не короля оплакувала: журилась по милому, бо ж була певна: або він вже не живе, або ж померло його кохання, коли він навіть і в Мадриді на зустріч їй не вийшов. А тим часом паж, себе стримуючи, виглядав свою «новію» з-за чорного оксамиту жалісних драпировок. Бажав пересвідчитись в її вірності. Мовляв, про її кохання скаже її пісня.

І заспівала Хачинта про болість втрати життя, що можна порівняти лише з втратою нерозквітлого кохання. Палаючими квітами вогненно-червоних гранатів — квіток, що дали своє наймення Гранаді — вплелись в сумну гірлянду звуків загадки про зниклу обітницю щастя, про красу Альгамбрських садів, звідки маврські королівни відлітають лише на християнське небо. Коли ж вони — неохрещені, воліють переховуватись під землею Альгамбрських садів, інші вступити до раю Магометового...

І урвала Хачинта. Нестодівано бо счинився великий гамір. Та ж не бачила її не знала, з чого. Була бо співачка за заслоною, не бачила ані труни королівської, іні «палаючої каплиці» з тисячею свічок над

нею. Не знала, що зиницька король ворухнувся й сів у труні. Рвучим рухом зтрусив із себе похоронні квітки й смертну змору та повним голосом промовив:

— Правда: неможна бажати смерти, коли на світі є радість кохання! Не можна зрікатись корони, оздобленої таким самоцвітом, як Гранада!

Оповідачка замовкла. Мовчили й ми всі. Тільки злегка потріскували гнати свічок, раз-у-раз пригашувані дрібними нічними комашками, що палили на них свої крильцята.

— Як же чарівно мусила співати ота красуня Хачинта! — помислила я вголос, коли її спів розбуджував й тих, що були в смертельному сні!

— І як докладно забули про неї ті, що жили потім! — з ноткою суму сказався велітень світових подіумів. — Що-правда, є то доля всіх нас — людей сцени. Нам плещуть, кадять, поклоняються, немов ідолам, поки ми — в силі. А ми — тріумфатори-ефемериди, круїлямо, сяючи мінливими барвами в одблисках зрадливого вогню піаної слави, в афектових захопленнях юрби. Аж поки не перегорить нам ті крила, що підносili нас понад щоденним, вседнім... понад хмарами... рампи! Потім падаємо в забуття. І воно — безповоротне!.. Бо ж коли хтось з потомних людей натрапить в старих газетах — цих пельушках щоденної брехні — на наше найменшя, той не зможе собі уявити, чим ми були для своєї доби, що ми вчинили, яким вогнем горіли, яке полум'я запалювали... — Несподівано, немов ратуючи тонучого. Батістіні вхопив мою руку й поклав її на срібну, Маврську ручку: — Доля вам простягає руку! Беріть же її й тримайтесь міцно!.. Пригадуєте? Колись я вас умовляв: не дайтесь, щоб затягла вас рампа! Приглянітесь: Зорогайдина ручка зложена так, ніби тримає перо. Це — символічно!.. Це вона подає вам знак. З «публікою» легше говорити посередньо... Навіть казочниця...

Не закінчив. Підвівся й широкими кроками пройшовся по террасі. А я згадала: — Вузькими вуличками між Ширазькими садами... Он, поважним кроком наближається постать східної казочниці... Сива, строга, майже біблійна постать.

— Ха-ха-ха... То це я — маю стати казочницею?..

Дон Матіо швидко обернувся:

— Смієтесь?.. Так, східній, малдрівній казочниці — лішче. Вона приде барвисту пружу своїх уяв, але здебільша не помічає дійсного докілля, а навіть і своїх слухачів...

Каламутно-імлистий Київський весняний день. Без пухнатих, злотистих кульок мімоза, без ароматного снігу мігдалевих квітів. Часта, дрібна «капіль» з дахів у сіру капшу розмяклого снігу під стінами камянниць. Один з тих днів Великого Посту, коли ховають зиму під тужну музику «великопісничих» дзвонів, що кличуть людей побожних до ріжких церков. А непобожних ваблять і манять до оперового театру величеські барви афиші з метровим письмом:

— Батістіні.

Звичайно, в цій «добі гастролерів», що зіїдились до Києва з усіх кінців культурного світу, — приїздив і він...

Тієї весни Батістіні заїхав до мене перед півднем. За тих часів говорилось: — «Зранку». Вчора в театрі розбурхав у мені всі враження «Суоль ріденте» своїм незвичайним виконанням ролі Карда V-го в «Ернані». То ж, вставши, я сіла до роялю й не почула, як увійшов мій доргий гість. Бо ж реальний світ зник за опаловою заповою імплі. Перед очима стояли стрімкі скелі Сетові, Бургоський майдан з тим величезним Роспяттям-Хрестом, що немов здалека роскриває свої обійми. Кличе без голосу. Чекає... Не оперові персонажі, а постаті історичних осіб, давно вже померлих підплівали до мене на хвилях звуків й обступали мене...

— Як вирвались з іхнього зачарованого кола, що замкнулось так щільно?..

Передо мною усміхався Батістіні й з негацією хитав головою:

— Ні, ні... І не стреміть, *chica!*..

Обличча моого гостя вкрилось мелянхолійною, але урочистою тінню.

— Донио Наталено! Коли знайдете «свою путь», загадайте, хто перший вам її вказав. То був Матія Батістіні, в Равелло. Згадайте про це і в день моєї смерті. Або — ще лішче — за десять літ після неї.. Тоді, як вже світ не буде памятати про мене... І тоді... помоліться за грішну душу побожного співака Матія...
—

Світова завірюха шалено виривала з життя рік за роком і топила їх в морі стогону й зітхань. Де вже там було думати про музику, співи, казки.. Та ж всьому приходить якийсь кінець...

По довгих роках гукали на мене з Празьких стін голосом радісного минулого велітенські аноеси:

— «Концерт Матія Батістіні!»

Перед очима заколихався барвистий серпанок споминів, попматованіх, нинілідлих від хуртовин часу, від безжалінної слоти й холоду еміграції.

Як же ж давно не бачилася я з милим серцю приятелем! Як давно не обмінялися ми ані писаним словом. Поділила нас світова війна, хоч перед нею ми здібувались що-року в тім чи іншім місті Європи... А все ж таки — ось побачуєсь знову!..

Я зайшла до першої каварні й написала радісного листа:

Але... вийшовши з каварні, тільки потримала його над щілинкою в поштовій скринці. Не кинула. На концерт не пішла. Матія Батістіні ніколи вже не побачила.

Тоді було йому — під сімдесят. А що, як феноменальний тембр його голосу, втратив свою чарівну силу? А що, як на своїм не до наслідування фермато зірветься на старечий фальцет? А я... що можу сказати, про що загадувати... я — бездомна, безіменна емігрантка, що втратила все, навіть те найменше, що він його зінав?!

Відрух «доброго тону», що колись навчали нас ще в дитинстві, перестерігаючи озвався в душі:

Les chagrins sont une histoire pour soi. Elle n'est pas belle. Et ne peut intéresser personne.

(Терпіння — це історія лише для самого себе. Вона не принадна й не може нікого зацікавити).

Requiem aeternam баревним метеликам... що згоріли.

ЄВГЕН ОНАЦЬКИЙ

Надія

Ми тільки тоді буваємо дійсно щасливі, коли **надіємось** бути щасливими. Осягнена дійсність все має в собі щось менше від надії.

Бо надіятися, значить і вірити і бажати. Хто надіється, вірить в можливість того, чого бажає. Ніхто не надіється на те, що вважає неможливим для здійснення. Ніхто не надіється на те, чого не бажає, хіба що **боїться**, щоб щось таке не сталося...

Надіятися, це ніби вбачати в власній уяві бажане, як уже майже здійснене; це значить смакувати наперед бажане, можливе, як дійсне; це значить вже наперед насолоджуватися, втішатися тим, чого ще нема, але що може бути.

Шопенгауер наїчав, що всяке бажання — це вияв незадоволення і значить болю, а що людина все чогось бажає, то значить все її життя — це тільки біль, незадоволення, страждання. Італійський філософ Тільгер на це справедливо завважив, що далеко не всі наші бажання звязані з болем і стражданням, — навпаки чимало їх вязеться з насолодою та втіхою, і то саме тому що вони звязані з надією, як передсмаком бажаного. Між теперішністю, якій все чогось бракує, в якій ми все чогось бажаємо, потрібуємо, і будучністю, вагітною на всякі можливості, надія настилає міст радісного світла. Вона пристосовує будучність до теперішності, наближує в нашій уяві її здійснення, жene геть привиди непевних загроз.

«В надії, — писав також Бергсон, — люди знаходять інтенсивну втіху, бо будучність, якою ми розпоряджаємося в нашій уяві по власній волі, звляється перед нами в тисячах можливостей. Здійснення однієї з них, хоча б і найкращої, позбавляє нас всіх інших можливостей. І тому уявна будучність все буде багатша й привабливіша, ніж справжня будучність, і тому ми знаходимо більше чар в надії, аніж в посіданні, — в мрії, аніж в дійсності...»

Бо посідання — це все нудний, одноманітний стан, тим часом, як бажання й надія посідання — це рух, порив, боротьба, життя... Тільки рухаючись, амагаючись, ми виявляємо своє життя й радіємо ним; тільки в русі, в боротьбі, звязаний з надією перемоги, можна знайти радість життя, — в глибокому ж кріслі ми можемо знайти відпочинок, але не знайдемо радості. Справжня краса не в річах, а в тих барвах, що ними прикрашує ті речі наша примхлива уява й надія.

Скептики ставилися зневажливо до надії. Вони уважали її прикметою душевної кволости. Їхній мудрець ні на що не надіється. І це власне тому, що, як справедливо зауважує Тільгер, їхній мудрець вже вмер для життя. Він вже відійшов від нього. Він ним пересичений. Так само, як поза життям знаходиться кожна пересичена людина, що більш на ніщо не надіється, бо більш нічого не бажає. Вона більш не вібрує з життям, вона більш не відгукується на його заклики, її більш не хвилює первовий давінок біля дверей, бо вона більш нікого й нічого не їде. Вже Леопарди відмітив, що із старістю зникає життя і завмирають одночасно надії. Але старість буває не тільки фізіологічна. Буває ще й душевна старість у людей, життям пересичених. Ніби після доброго обіду засідають вони в глибоких кріслах, розщібують долішні гуадики своїх камізольок і відчувають неаносний тягар в цілому тілі, — їм вже не хочеться ні думати ні рухатися, ні жити, їм тільки хочеться — спати. Вони вже поза життям. Але в українському суспільстві їх, здається, немає...

Надія — це справжній, невідмінний атрибут живого життя. Поки людина живе, доти вона її надіється. І навпаки: поки людина надіється, доти вона живе. Надія спонукає діяльність, розпалює творчість, збуджує приховані сили. Бо людина, загально кажучи, використовує тільки незначну частину тих сил, що в ній заложені. Але надія змобілізовує їх і виявляє перед здивованим світом.

У стародавніх греків були різні погляди на надію. Оповідали, наприклад, що, коли Епіметей відкрив був скриньку Пандори, і з неї вилетіли всі ті лиха, що переслідують людство, на дні її залишилась тільки надія, що потішати людей в їх нещастях... Надію називали сестрою Сна, що перериває страждання, і Смерти, що їх навіки припиняє. І Есхіл, в «Скованому Прометеї», вкладає в Титанові уста слова, в яких він хвалиється, що врятував людство, вкладавши в груди людей «слінні надії». Для стародавніх греків надія, хоча б і рятівнича, все залишалась сліпою й лукавою. Вірячи в оракули її прорицання, вони, в хвилини сумнівів, воліли заглядати безпосередньо в будучість, аніж покладатися на непевні надії.

Християнська церква, натомість, зробила з надії одну з головних чеснот правдивого християнина і, тим часом, як в паганстві, смерть виключала всяку надію, в християнстві вона, завдяки надії, відкривала цілком нові перспективи в потусторонньому світі. Тим самим і старість, якій юби не було вже на що надіягтися, осянено було променем нової надії.

Бог посланий ап. Павла — це Бог надії.

Недурно дехто дивитися на саме народження християнства, як на вибух колективної надії в мільйонах душ, спрагнених нової соціальної справедливості. Народні маси, як зауважив Ле Бон, живуть не метафізикою, але надією. А нова віра приносила їм такі надії, що не могли їх не захопити. Адже вона приносила для всіх переможених в цьому житті, для всіх кволих, бідних, знедолених, надію на близький кінець цього царства несправедливості, утисків, гнету і на прихід нового Царства Божого, де мало панувати вічне щастя, де бідний робився рівним багатому, і де найбільш могутній світу не міг користуватися жадною привілеєю.

А хіба розцвіт соціалізму не був звязаний з поновленням цієї ж таки надії на адієснення соціальної справедливості, на утворення таких умовин земного життя, що при них і сама надія на християнський Рай видавалась вже зайвою? Ми знаємо, як облудно-жахливо використав цю колективну надію в Земний Рай московсько-жидівський большевизм на наших землях.

Ці два приклади вказують дуже ясно, яку кольosalну роль відограє надія в історії та політиці. Якщо яка окрема людина ще могла б жити без надії, уподібнюючись живому трупові, — ніяка людська громада без надії жити не може. І з поміж політичних режимів тільки ті режими життєві, що вміють збуджувати колективні надії, вміють вказувати масам привабливі мети, вміють освячувати їх огнем ентузіазму та поривами героїзму. Ми бачимо, яку життєву відпорність виявляє навіть советський режим, невважаючи на всю абсурдність та облудність надій, які він розпалив в сфанатизованих советських масах. Ті ж режими, що залишають місце тільки на надії вузько-індивіуальні, звязані з особистою карерою та особистим збагаченням, дуже швидко зникають, як жертви власної нікчемності, розідені, як шашелем, егоїзмом та своекорисністю всяких кареровичів та скоробагатьків.

Коли втрачається надія, людина підпадає — в залежності від своїх внутрішніх вартостей — або сірій, безпросвітній, пасивний безнадій, що позбавляє всякого бажання чину, що вбиває цікавість до життя, що примушує ставитися до всього байдуже (мені, мовляв, однаково, чи жити, чи вмирати), — така людина стає незносним баластом в суспільстві, мертвим тягарем, що на нього приходиться натикатися при кожній потребі живого руху, — і викликає вона до себе тільки заневагу, як річ, нікому не потрібна; або пристрасному розпачеві, що виявляє реакцію палких душ. Сильні душі все сильно відчувають, хоча адебільшого їх мають досить сили, щоб назовні того не виявляти. Надія у них часто переходить в запальний ентузіазм, що передається і іншим, більш холодним душам, — але коли та надія не здійснюється, вони сприймають це, як катастрофу. Душа їхня сповнюється розпачем, і в тому розпачі вони здатні навіть сказати «кінець» життю, бо дійсно ж — як жити без надії?

Але її тут єсть свої градації.

Самогубство з розпачу вказує звичайно на палкі, ентузіастичні, але замало опановані її егоїстичні душі, що дезертують з поля життєвого бою, коли бачать, що для **них** вже нема надії.

Але справжні геройчні душі реагують інакше: розпач сильних душ, — це ж, як казав еспанець Унамуну, навчитель неможливого. Той, хто надіється, не йде далі поза можливе. Тому ж він тільки і надіється, що вважає свою надію адієсненою. Але той, хто вже втратив надію і віддався розпачеві, та мав досить сили, щоб опанувати його, не має чого оглядатися на можливе і неможливе. Той, хто надіється, **боїться** незручним ходом перешкодити адієсненню своєї надії. Той, хто вже не надіється, не має чого боятися. Він не потребує боятися за себе, бо він уже все тратив, він уже й так поза життям; він не потребує боятися за свою справу, бо і так нема надії, що вона дійде до скутку.

Тому він ризикує. Він грас. Він знаходить єдину свою потіху й розвагу в ризику, в азардовій грі. Не маючи нічого до трачення, він вважає своїм **обовязком** зробити все, щоб осягти **неможливе**. Тільки в розpacні зроджується справжня героїчна, абсурдна надія, що іноді творить чудеса.

Таку героїчну душу, — що не схилялася перед розpacчем, а серед сірої безнадії, що панувала серед величезної більшості українського громадянства зломленого московською політикою гнету та денационалізації, не запереставала виявляти чудеса творчого генія, — мала Леся Українка, яка одного трудного дня написала знаменні слова:

— «Ні, я хочу крізь слізи сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть, думи сумні!..»

Приклад цієї великої душі і цих великих слів хай присвічуєть всім тем, хто має причини розpacчу.

Значить треба змагатись, рухатися, працювати, творити.

Треба **надіятися**. Бо не на вітер було сказано:

— Просіть, і буде вам дано! Шукайте, і знайдете! Стукайте, і буде вам відчинено!

Л. МАСЛОВ

Волинські замки

Волинська земля, раніше, в старокнязівських часах, як самостійна слов'янська українська держава, потім як складова частина Київської української держави, а особливо пізніше, після упадку Києва, як незалежне князівство — постійно була тереном ворожих нападів, частих боїв, заваятих воєн; тому теж є зрозумілим, що було тут багато укріплених міст, городищ та по більших політичних і мілітарних осередках — міцних замків, боронених не тільки високими стінами, глибокими ровами, та хоробрими дружинами, але в першу чергу своїм оборонним положенням. Знаємо що були такі замки у Володимирі, Крем'янці, Луцьку, Столині і багато інших. Однаке з усього фортечного будівництва тих часів до нас нічого не заховалось: зникло все під час заваятих воєн, частих татарських наїздів; але найдокладніше були знищені всі фортифікації всіх українських міст, а в тому числі і волинських, під час татарського походу під проводом їх вождя Бурундая.

У 1260. році прийшов під границю волинської землі страшний Бурундай з великою кількістю татарських полчищ і зажадав, щоб князі Данило й Василь зустріли його і поклонились йому як правовитому володареві; Данило дипломатично ухилився від цієї подорожі, висилуючи лише брата Василька та сина Льва. Але Бурундай «велику по-

лату створиши», захопив у свої руки князів і звелів їм самим понищити укріплення власних міст: «Есте мої мірниці, розмістите же городи свої всі». Тоді Василько посилає людей знищити Крем'янець і Луцьк: «Крем'янець розмета і Луческ», Лев же знищив Острожок, Данилів і Львів. Укріплення Володимира Василько для поспіху спалив, але Бурундай приїхав сам подивитись чи оборонність міста вистарчаючо знищена; невдоволений вислідом пожежі, наказав людям розкопати земні вали, щоб з міських укріплень не зосталось ні сліду.

Отже бачимо, що під час Бурундаевого походу всі фортифікації Волині були докладно знищені, стерті з лиця землі, так що про них лише можемо мати певну уяву зі скіпих літописних загадок, та з позосталих незначних решток земних укріплень, в колись історичних місцевостях.

Однака швидко після цієї страшної навали, коли татарська зверхність перестала бути такою пригнітаючою, почали наново фортифікуватись волинські міста. Так повстали нові замки: У Володимири, Крем'янці, Луцьку, Острозі, Гощі та інші; деякі з них (у Володимири) зовсім не доховались до наших днів, з інших залишились малі тільки рештки, деякі ж хоч перебудовані, доховались в досить доброму стані.

Хронольгічно, може найстарший з тих замків є замок у Крем'янці, збудований на високій стрімкій стріжуватій горі, що величаво зноситься над містом. Час будування замку нам докладно не знаний, але в Здогаді, що збудував його десь в кінці XIII. ст. князь Мстислав Данилович, що сильно й довго сидів на своєму княжому столі, а розбудували його пізніше Мстиславові наступники, пізніші володарі Крем'янця.

Замок будований з ломаного напіняку, його мури оточують нерегулярний у плані видовжений двір, обмежений природним узбіччям гори. На замку було три вежі: «Одна над воротами, пише королівський «дяк». Тишкевич у ревіаї Крем'янецького замку з 1545. р., другая Чернелая, а третя над новим домом». Крім веж були ще на замку дерев'яні «городні»: «цих городнъ того замку крем'янецького, котрі князі і земляне деревом на мурі роблять двадцать п'ят осмъ городень що аще не зароблено». Було ще дев'ять комор для переховування запасів, та мурована скриня для води, до якої проводили ринви з дахів комор, наповнюючи її під час дощу водою. На замковому дворі, при стіні від сторони гори Чернече, була колись церква святого Архистратига Михаїла, збудована правдоподібно, ще у XIII. ст. Денисом Макосієм.

В 1648. році, під час повстання Богдана Хмельницького, по шеститижневій облозі здобув Крем'янецький замок загін Кривоноса. Тоді теж замок був сильно знищений і вже ніколи не піднісся до попередньої могутності, а навпаки, все більше і більше підунидав, а після впровадження нових оборонних систем — зовсім стратив своє значення, аж зрешті дійшов до стану повної руїни. Дотепер залишилась з Крем'янецького замку знищена воротна вежа, трохи в лішному стані вежа північно-західня, трохи щербатих мурів і більше нічого.

В Луцьку, на місці зруйнованого Бурундаєм старого дерев'яного замку, на початку XIV. ст. збудував володар волинської землі — князь Любарт Гедимнович (православне ім'я його Дмитро) новий, великий

муріваний замок, якого руїни в значній частині заховалися до наших днів.

В люстрації Луцького замку з 1545. р. написано: «Іно владика луцький і всі князі і панове і земляне поведілі, іж найпервеї великий князь Любарт почав ти обидва замки мурвати: а по нім Свідригайло доконував, а однакож не моглі окольного замку домуровати, который остаток онога замку деревом еси зароблено». Луцький замок складався з двох частин: з меншого верхнього замку і більшого — нижнього, або окольного. Верхній замок у плані, згідно з контуром узгір'я, мав вигляд неправильного багатокутника; були на ньому три муровані вежі, що зберіглись і до наших днів. Найстарша, це Любарта, є вежа воротна, через яку веде проїзд з нижнього замку до верхнього; друга вежа Стирова, звана також вежою Свідригайла і третя — звана Владичою, тому, що на її утримання клав кошти Владика.

XVI. ст. вежі отримали ренесансове оформлення: тоді виконано багаті аттики їх завершенні та встановлено до вікна ренесансові кам'яні обрамування. Між муреваними вежами до замкових стін, були доставлені менші дерев'яні вежі та городні, що їх «околичні панове» мали утримувати і боронити власними силами під час облоги. На замковому дворі коло Владичної вежі стояв дім владики, коло нього, при самій стіні — будинок для духовенства, на середині двора була катедра святого Івана Богослова, а при стіні між Воротною і Стировою вежою стояв господарський двірець, збудований у половині XVI. ст.

З оповідання Яна з Чарнкова, знаємо, що польський король Казімир зайніщив в р. 1366. Володимир, збудував там великий муріваний замок, який коштував королеві багато грошей і праці. Але вже в 1370. р. литовсько-руський князь Любарт, відібравши собі назад Володимир, знищив той замок, не заставивши з нього каменя на каменю. Правдоподібно, він же після цього збудував новий цілком, але частипно дерев'яний замок, який і застав у 1545. р. королівський люстратор. Володимирський замок складався також з верхнього та нижнього (окольного): «і повідають, іж перед тим, на том місцю, куди паркан іде, замок окольний бувал»... Зарис ровів, валів та стін тих замків був визначений тереновими умовами. Люстратор застав замок вже в дуже оплаканому стані: «той замок стойть вже більше сто літ і піким не був ремонтований, тільки князі і пані і вся шляхта повіту Володимирського роблять обланки, поправляють глиною свій кавалок стін... Вежі, взагалі вишкі, стріхи завалені й намагають поправи, фундамент обсипається... Потім вежі міські, але їх міщане не кінчили ремонтувати». Люстратор нашого замку з 1552. р. агадує, що він був з дубового дерева і мав 5 веж. До наших часів заховались лише незначні рештки земних валів.

В Острозі, перший дерев'яний замок був збудований князем Данилом Острозьким в половині 14-го століття, який пізніше розбудував і поширив князь Василь. Щойно в першій половині XVI. ст. великий гетьман литовський Константин Іванович Острозький збудував повний, муріваний замок, який перебудував пізніше, в кінці XVI. ст. князь Константин II., надаючи йому ренесансовий вигляд; рештки цього замку зберіглись до теперішніх часів. Острожський замок, подібно як Луцький і Володимирський, складався рівнозіг з двох частин: з верхнього та

нижнього. Його мури ломаною лінією оточували не дуже обширне, нерегулярне замкове подвір'я. В місцях більших заломів замкового муру стояли вежі. В південно-східному куті подвір'я стоїть велика простокутна вежа з масивними величезними контрафорсами, вежа ця заховала ще багато готицьких елементів. В південно-західному куті (де тепер стоїть давніца) була колись воротна вежа, перед якою був правдоподібно зводний міст. Четверта вежа була в північно-східному куті замкового подвір'я. З північної сторони двора стоїть собор Богоявлення, який був раніше влучений в замкові мури, і сповняв ролю оборонної вежі. Крім муріваних веж, були ще тут при замкових мурах, подібно як і при інших замках Волині — деревяні городні. Верхній замок воротньою вежою та зводним мостом сполучався з нижнім замком, якого мури з великою кількістю муріваних та дерев'яних веж, оточували значну частину міста. З фортифікацій нижнього замку заховались до нині лише дві ренесансові вежі з XVI ст.: «Луцька» та «Татарська».

Середньовічні замки були ще в старому Жукові і в Гощі, але постало з їх середньовіччя так мало, що трудно про них взагалі що-будь сказати.

Середньовічні замки на Волині не творили оборонної системи загального державного значення, були тільки фортифікаціями значніших мілітарних чи адміністративних центрів, іноді просто приватними резиденціями поодиноких князів (Остріг). Помимо того, що були вони будовані зовсім іншими людьми, різних досить навіть відлеглих від себе, в часах, з різного матеріалу, однаке мають вони деякі спільні риси які позволяють на уняття в одну архітектурну групу. Всі вони мають нерегулярний багатокутний план, обмежений формою узгір'я, в значніших заломах стін є установлені оборонні вежі, одна з них завжди буває воротньою і через неї веде вхід на замкове подвір'я; на цьому дворі посередині звичайно знаходилася церква і всікі інші мешканські та господарські будинки. Такий сам вигляд мали, як можна судити з решток земних валів, і українські замки Галицько-Володимирської держави. Зрештою не є це характеристичною рисою виключно українського будівництва: замки ж з такими планами були розповсюджені в цілій південно-середній Європі: в Південній Німеччині, Чехії, Угорщині, Польщі. З заходу прийшли вони в Україну ще в книжих часах, а пізніше застосовано їх і в замковому будівництві волинських міст, які в свою чергу послужили зразком для литовських замків. Всі волинські фортифікації окрім властивого верхнього замку, подібно, як багато середньовічних замків Європи, мали ще нижній або окольний замок, який часто зводився просто до міських мурів; виняток у цьому становить лише Крем'янець, який з огляду на своє виняткове топографічне положення, не міг мати окольного замку. Характеристичні для українських замків взагалі а волинських зокрема, були так звані городні, то є дерев'яні комори у вигляді вежі, які служили у випадку небезпеки за сковок різного добра околічних панів, які мали їх власними засобами удержувати в порядку, а в часі облоги і боронити. Рівною характеристикою для українських замків було уміщення в середині мурів соборної церкви; правда і в західно-європейських замках часто бували святилища, але це були переважно маленькі церковки чи па-

віть каплички, в Україні ж майже завжди були соборні церкви, наприклад: в Галичі, в Холмі, Володимири, Луцьку, Острозі і т. інш.

Плани середньовічних укріплень на Волині були викликані традицією та тереновими умовами, їх будівельний матеріал завжди був уживаний в залежності від обставин та місцевих можливостей; так стосовано камінь (Крем'янець), цеглу (Луцьк, Остріг), навіть дерево (Володимир) іноді стосовано дерев'яні частини при муркованих фортифікаціях (дерев'яні вежі,городні). Однаке сам спосіб будування й усі конструкції були доцільні і на той час новітні, хоч часто запозичені у сусідів. Майже у всіх замках зустрічаємо елементи готики, сильно розповсюджені на заході, а при луцьком замку застосовано деякі деталі замкової архітектури Пруських Лицарів, спеціалістів у фортечному будівництві. Річ ясна, далеко більше є прикмет спільніх для наших замків, прикмет викликаних довголітньою традицією і логікою, чи запозичених від близьких і дальших сусідів; самозрозуміло, що в фортечному будівництві, яко наскрізь утилітарному, впливи чужого будівництва, останні технічні здобутки зв'язані з новою оборонною чи взагалі військовою технікою, мусили бути значні; були вони і в нашому оборонному будівництві. Але з українських замків, особливо з найстарших так мало заховалось до наших днів, а з другої сторони, ці нечисленні рештки позосталої замкової архітектури в Україні є так мало дослідженні, що навіть зараз не дается порівнювати між собою їх осібні частини, поодинокі конструкційні елементи, чи якінебудь декораційні деталі.

ХАРАКТЕРНИК

Щоденник Шевченка

Загально відомим фактом є, що кожний геній є геніяльним лише в якісь одній, певній, стисло означеній ділянці, а в решті своїх властивостей і проявів є освіченою, високо стоячою, але звичайною людиною. Великий поет України — Тарас Шевченко лишив нам лише одну безсумнівно геніяльну книжку — «Кобзаря», поліщені ж ним чудові малюнки, прозові і драматичні твори, листи — все це було гарне, але то були твори талановитої людини, сина своєї доби і тільки Українські віршовані твори — то кажучи образно були лише в невеликій частині творами людини-Шевченка, — то були як сказав сам Шевченко в одному з віршів «Боже слово, натхненне». На доказ правдивості цього зверну тут увагу на один факт надзвичайної важливості, на який не звертали досі належної уваги Шевченкоанавці і якого не з'ясували коментатори, а ми просто його не помічаемо.

Мова йде про оцінку двох історичних постатей: гетьмана Івана Мазепи і гетьмана Богдана Хмельницького. Нічого немає дивного коли ми, маючи до своїх послуг ряд історичних праць, які без жодного сумніву доводять високий патріотизм і інші позитивні якості гетьмана Мазепи — шануємо його, але перенесімось у часи Шевченка! Шевченко

читав літопис Величка, «Історію Русов» — невідомого автора, «Історію Малої Росії» Бантиш-Каменського і писання Костомарова. Під впливом московської пропаганди, сполученої з адміністраційно-політичним терором, а також занепадом страшеним політичної української думки (яка згідно з поглядом самого Шевченка вже за Катерини II, була немовлям) у всіх цих творах змальовано Мазепу найчорнішимі барвами. Коли до цього додамо ще, що й народ у своїх піснях не розуміючи політики великого гетьмана ставився до нього негативно — то чому в тому випадкові цілковито інакше поставився Шевченко до Мазепи, високо цінячи його і з очевидною симпатією згадуючи, а знова всупереч поглядам загалу й тодішньої науки ставився негативно до Богдана Хмельницького? Не одну річ висловлену в близьких і глибоких віршах своїх певно її сам автор не міг би теоретично обґрунтувати прозою, але геніяльна інтуїція поета підказала йому сказати так як віц сказав і лише наше покоління помалу, з трудом починає розуміти безсумнівну правду і теоретичну узасадненість творів поета.

Але поза тими віршованими творами, як ми вже згадували, написав також поет і децю інше, зокрема написав він «Щоденник».

Писав він щоденник в таких умовах, коли кожної хвилині міг сподіватися нового трусу (який міг позбавити його так давножданої волі) та й до того ж писав він його не для себе і не для людини української народності. Це все ніколи не треба забувати, читаючи щоденник. Щирість його є дуже проблематична, це є не «сповідь», а «лист до знайомого»... Коли це прийняти під увагу то стане самозрозумілим, що цей щоденник 1) міг бути писаний лише московською мовою, 2) міг трактувати справи лише зі становища властивого «поступовому росіянинові» і 3) не міг і не повинен був мати жодних натяків на український «сепаратизм, жодних проявів несимпатії до москвинів і жодних зарадто патріотично-українських почувань. Що напів «припущення» є цілком узасаднені може доводити текст писаної в 1860. р. для журналу «Народне знаніє», на просьбу редакції «Автобіографії» — де він не згадує щаком про свою українську поетичну творчість, а лише пише про себе як маляра. Український патріотизм, любов до своєї нації й історії в парі зі зневажистю до найбільшого ворога українського народу — москалів, ворога з яким ми вели протягом тисячолітньої історії не менше двох десятків кривавих воєн, були остільки в Шевченкові сильні, що вони всупереч його свідомій волі то там, то там проривалися на поверхню, давали тріщини, котрі дають право здогадуватися про кельосальні розміри прихованих підземних сил, що клекотіли в таємних нетрях душі.

Нижче ми познайомимо читача лише з окремими такими «вибухами», звернемо увагу на ті «тріщини» в свідомо прийнятій «установці» Шевченкового «Щоденника», бо вони знайомлять нас з істинними поруходами душі автора геніяльного Кобзаря.

Але перед тим подамо ще одну цитату зі самого Щоденника, яка безсумнівною робить правильність нашого застереження, щодо Щоденника і викриває у всій огиді брехню советських московських льояністів-нісъмак, що навмисне використовуючи писані Шевченком для наших ворогів слова, як ...вилів Шевченкових думок, вдають, що не

розуміють для кого і нащо то все писав Шевченко, вдають, що вірять кожному слову Щоденника і роблять з Шевченка на підставі тих слів москофіла та ще й пишуть дурниці на адресу українських націоналістів, припускаючи, що відповідь їх не дійде до задуреного советського читача.

Отже на самому початку Щоденника читаємо таке: «Бистрий переход с чердака грубого мужика-маляра в великолепную мастерскую величайшево живописца нашево вска!.. Чем я занимался в этом святиліще? Странно подумать, я занимался тогда сачинением малоросийских стихов, которые в последствии упалі такої страшной тяжестью на мою убогую душу. Перед своїм дівними проізведеніями я задумився і лелеял в своєму сердце какового своєво слепца-кобзаря і своїх кровожадних Гайдамаков!»

Певно ні в кого не може бути жодного сумніву, що ця людина була не пшира, де не було переконанням Шевченка, але він це написати вважав потрібним і конечним, для того, щоб пару рядків потім таки проговоритися всупереч своїм намірам про «страдницькі типи наших бідних гетьманів», про красу «моєї чудової бідної України» та врешті ствердити, що вся його поетична творчість є для нього самого загадочною, «Справді чудне це завзяте покликання» закінчує він.

Ми до цього додамо, що це покликання і глибокий щирій націоналізм поета всупереч його волі постійно виявлюється навіть у «Щоденнику». Шевченко є глибоко віруюча людина, але ненавидить офіційне московське православ'я, ненавидить таке властиве москвинам сектантство і нарешті ненавидить самих москвинів, а тому коли й вирішив твердо не давати навіть натяку на свій український націоналізм, не в силі промовчати як трапляється нагода й не підкреслити дикість і некультурність, або щось подібне, московському народу. Ось слова, які визначають ставлення Шевченка до релігії взагалі: «Сьогодні святкується пам'ять двох найбільших провідників миру й любові. Велике в християнському світі свято! А у нас — кольosalне п'янічення з напою храму».

«О, святі, великі верховні апостоли, як би ви знали, як ми запаскудили, як викривили провозніщену вами просту, прекрасну, ясну істину! Ви заповіли фальшивих учителів і ваше пророцтво збулося». Далі автор вказує ряд помилок пізніших, яких допустилась потім церква. Цей уривок допомагає нам зрозуміти як годяться зі собою слова повні віри в Бога зі словами склерованими проти церкви, яку взагалі автор уважає за установу, яка ухилилася дещо з правильного шляху, має він головно на увазі москвинів. Під датою 12. липня читаємо таке: «Благочестівіс уральці, а особливо уралки, напому брату не раскольнику води напитися не дадуть. Не знаю чим захоплюється в уральцях... Небольсин? Брудніше, брутальніше цих затятих раскольників я нічого не знаю. Сусіди їхні степові дикиуни, киргизи тисячу разів більш товариські за цих беспосередніх нападків Стенькі Разіна», далі таке оповідає автор: «Найліпше вдавати на Уралі розстрігу-попа. Тоді мов у казні все з'явиться перед тобою, починаючи з каймака і джурміци і кінчаючи «свальним» гріхом. Мати дочку-одиначку запропонувє святому страднику за віру для нічної розваги. Огидно! Гірше

поган... Весь фанатизм, уся ця гидота кублиться в їх розпустних дочках та жінках». Ці уривки, скаже нам читач, усе ж торкаються лише старовірів! — Припустимо. Але ось що торкається офіційної православної московської церкви. «У требнику Петра Могили є молитва, що освячує приbrane або хресне побратимство. В найновішому виданні требника цю дійсно християнську молитву замінили молитвою про вигнання духа з одержимого цею вигаданою хворобою та про очищення посудини споганеної мишою! Шевченко природньо знав, що заміна молитов зроблена була з наказу московського синоду. Під датою 17. вересня пише поет між іншим: «Чобоксари. Як що не більше то що найменше було в ньому пів на пів домів і церков. І все старовинної московської архітектури. Для кого і на що вони збудовані? Для чувашів? Ні, для православ'я. Головний вузол московської старої внутрішньої політики — православ'є». З приведеного можна здогадатися чому воно користається такою великою антипатією українського патріота. Ця антипатія цілком слушно виявилася між іншим в таких думках висловлених після відвідин служби в Нижегородському Соборі:

«В архирейській службі з її обстановою і взагалі в декораціях я бачив щось тибетське. І під час цеї лялькової комедії читається евангелія. Сама підда суперечливість.

Нерукотворний велітенський образ, копія з котрого мене колись налякала в церкві св. Георгія. Оригінал цеї індуської потвори знаходиться у соборі й вартий уваги як пам'ятка старовини. Він перевезений з Суздаля в 1351. році».

Думаю, що поданих уривків цілком досить для висвітлення негативного відношення до московського цареславного православ'я поруч з вірою в Бога і глибокою пошаною до Євангелія і до Христових апостолів. А тепер подамо кілька уривків, в яких проговорився обережний Шевченко (що згодився навіть уважати зустріч з Кулішем за небажану, таку, котра може викликати підохріння) виявив нехочачі своє відношення до московського народу та його культури і звичаїв.

Під датою 14. липня читаємо: «Москва має вроджену нехіть до зелені, до цеї близкучої ризи усміхненої матері — природи. Московська «деревня» це, як висловився Гоголь, навалені купи сірих колод з чорними отворами замість вікон, вічний бруд, вічна зима! Ніде гілки зеленої не побачиш хоч обабіч непрохідні ліси зеленіють, московське село неначе навмисне витарбунилось на великий тракт з під тіні цього непрохідного саду, вишкувалося в два ряди здовж великого шляху, вибудовало заїзди, а на стороні капличку та пшиночок та й нічого йому більше не треба. Незрозуміла нехіть до природи!»

А ось знова під датою 6. III. вириваються у нашого поета такі слова під час опису Самари: «тільки ю ми ступили на сходи (найкращого шинку) як обидва в один голос сказали: — «Здесь русскій дух, здесь Русью пахнет», — щебто салом, палениною і найрізноманітнішою гидотою... О Русь!»

Ще цікавіший є уривок з записі дня 3. XI. який наводимо: «Москвини у тому числі й нижегородці багато дечого пожичили у европейців, між іншим і слово «клуб». Але воно цілковито не підходить «ру-

скому чловєку». Ім краще було б запожичитися подібним словом, а воно певно існує в китайській мові — від китайців, коли вже відкинули своє рідне «посіделки», що надзвичай але влучно опислює московські дворянські зібрання. У європейців клуб має важливе політичне значення, а у москвинів це навіть не сход а просто «посіделки». Вони збираються посидіти за картами, помечати, поїсти, выпити і якщо випадково пощасти — зайхати один одному по пиці!»

В тому ж щоденнику знайдемо й кілька таких уваг про московських письменників:

«Некрасов не лише не поет, але навіть і віршороб неоковерний», «Острівський «Доходное место». — Не сподобалося. Багато зайного, що нічого не каже. І взагалі незугарно, особливо жінки не натуральні», «Прочитав оповідання графа Л. Толстого, підроблене простота цього оповідання надто ясна», «Драма Потехіна «Суд людской — не Божий» — дранти з подробицями і т. д.»

Думаю, що поданих тут уривків є цілком досить, щоб стало ясним кожному, як в дійсності ставився Шевченко до москалів, московської культури й Московщини — коли він в щоденнику, писаному дуже обережно, не для українця, московською мовою, з твердим наміром «видергати» прийняту з мотивів частково конспіративних лінію — все ж стільки разів вирвався зі справжніми надто виразними на тлі Кобзаря й пізніших віршованих творів словами і настроїми.

АНАТОЛЬ ВІЛЬХІВЕЦЬ

Українська музична історіографія

Характерним виявом засилля більшевицького режиму в Україні є цілковитий занепад української музикології, тобто науки про теорію та історію української музики. Якщо не враховувати вдалої праці Миколи Грінченка, виданої у Києві ще двадцять літ тому («Історія української музики» 1922. р.), то ми за весь час панування більшевизму не побачимо жодної нової праці з царини музичної історіографії. Як не дивно, але факт. Українцям по-українському та ще й під такою «шідоозрілою» назвою «Історія української музики» було заборонено писати.

А Москва ж тим часом по-злодійському присвоювала кращі здобутки української культури (напр. «Слово о полку Ігоревім»), бескоромно переводила в ранг «руsskikh deyatelей» багатьох видатних українців і всілякими методами перешкоджала розвиватися українським історичним наукам. Все це робилося лише з однією метою: переконати український народ в зверхності російської культури над українською і привчити його дивитись на ту російську культуру, як на щось таке, без чого українська культура не може самостійно розвиватися.

В історії періоду української музики найбільшого лиха накоїли більшевики. Тут вони вважали себе повновладними господарями і крали все, що їм тільки бажалося. Велетенське значення Київської Русі для музики всіх східнослов'янських народів навмисне применшувало-

ся, домінуюче становище Києва затушковувалося, подавалося невиразним (див. «Істория русской музыки», під ред. Пеккеліса, Москва—Ленінград, 1940. р.). Виникнення багатоголосся пояснювалося зв'язками Росії (Новгород) із Заходом, тоді як в літописах чорним по білому записано, що багатоголосся занесли до нас грецькі церковні співаки, які «прійшли» у Київ, навчили українців «ізрядному осмогласію, наїпаче і трісоставному сладкогласованію»; згодом українці, в свою чергу, занесли багатоголосся і в Росію.

Ось що говорить про це М. Грінченко: «Разом з українськими вченими, що ще з року 1649. закликаніться московським царем... прибувають туди й співці, а також навчителі співу, щоб познайомити Москву з тим надбанням, яке Київ уже мав з новою формою богослужебного співу». («Іст. укр. музики», ст. 134).

Отже, Київ був першим центром багатоголосся для всіх східнослов'янських земель, і музична культура його вже стояла досить високо в той час, як російська музика перебувала ще в стані варварства та одноголосного примітивізму. А певдахи-автори вищезгаданої «Істории русской музыки», маючи пряме завдання від кремлівських можновладців довести, що російська культура живила своїми соками українську, безсорою заявляють: «Напевно, із Новгорода ж іде й коріння багатоголосся в церковно-півчому мистецтві». Але, добре розуміючи, що такого сумнівного твердження не досить, автори через декілька сторінок підносять читачеві нову перлину вигадок: «Можливо, на формування культової музики... впливала вірменська та грузинська, які склалися раніше київської...» (?)

Такими побрехеньками, взятыми «на прокат» в барона Мюнхгаузена, споторювався старий період історії української музики.

Та підемо далі.

Сімнадцяте століття. На арену музичного життя виходить видатна постать — українець Микола Дилецький, який створює перший український теоретичний підручник «Граматика співу мусикійського» (1677. р.). Автори «Істории русской музыки» цілком спокійно присвоюють цю працю на користь російській історії.

Українець Максим Березовський (1745—1777) теж без всяких застережень вводиться в ранг «руssкого деятеля»: «Провідна роль... цілком належить російським композиторам... деякі з них гинули, як високообдарований Максим Березовський». («Іст. рус. музыки», т. I, ст. 130).

Але й цього мало! Українець Дмитро Бортнянський, творчість якого цілком заслужено стоять поруч із творчістю Миколи Лисенка («Високо понад сучасників піднеслася творчість Дмитра Бортнянського (1751—1825), одного з найбільших українських композиторів» — пише львівський музиколог Василь Витвицький в «Дирігентському довіднику», Львів, 1938. р., стор. 102; крім того, подібне див. у «Артистично-му вісниківі» під ред. Івана Труша, 1905. р.), — цей видатний український композитор в «Істории русской музыки» охарактеризований так: «Він став одним з найвидатніших російських (!) композиторів...» (ст. 131) «... відіграв величезну роль у розвиткові російської (!) церковної музики». (Там же).

Так з року в рік роакрадалась багата скарбниця української національної музики. Крім того, підлім большевицьким пером викреслювалися десятки видатних імен. Замовчувався Михайло Вербицький (автор національного гімну «Ще не вмерла Україна»), Наталь Вахнянин, Віктор Матюк, Олександер Кошиць (організатор Української республіканської капели), Остап Нижанківський, Кишакевич, Лисько, Рудницький, Гайворонський... Цілком свідомо нівечилась творчість Лисенка, Леонтовича, Сокальського (автора опер «Осада Дубно» та «Мазепа»), Стеценка, Степового, Людкевича, Барнінського, Філярета Колесси, Миколи Колесси і багатьох інших. Заборонені фольклорні праці Клиmenta Квітки, видатного знавця українського музичного фольклору.

Може здаватися дивним, що ми чомусь використовували російську «Історію русской музыки». Та, на жаль, після праці Грінченка на протязі 20 років не вийшла у світ жодна українська книга, яка б висвітлювала (хай би вже по-большевицькому!) шлях розвитку української музики.

Видатному музичному історикові Грінченкові та чи не найкращому знатцю життя і творчості Лисенка — Дмитрові Ревуцькому ставилися всілякі перешкоди в їх науковій діяльності. А в той же саме час вільно хазяйнували різні Гозенпуди, Шеффери, Гейліги — жиди та большевицькі запроданці... Вони пеймовірино перекручували історичні факти, події, підтасовуючи їх під «російський» лад. Праці львівських та еміграційних музикологів (Стешка, Людкевича, Кудрика, Лиська, Витвицького) через жорстоку большевицьку цензуру були зовсім невідомі на терені підбольшевицької України.

Отже, найближче і найголовніше тепер завдання українських музикологів: очистити від большевицького бруду історію української музики, подати її у справжніх тонах, відповідно до історичних фактів, бо наша національна музика — це гордість усього українського народу!

О. Ф.

Сучасні українські композитори Києва

Багатьом видатним українським композиторам пощастило валишитися в рідному Києві. Жидо-большевики, почуваючи свою неминучу загибелі і усвідомлюючи величевну вагу мистецтва, до останніх днів свого кривавого панування, всіляко намагалися, під вічуванням примусом вивезти на Московщину всіх наших українських мистців.

В Києві серед інших мистців валишилось близько 15 українських композиторів, серед яких чимало видатних, відомих майстрів вважаю, талановитих композиторів, як проф. В. Г. Івановський, проф. В. В. Грудін, Н. Надененко, П. Глушков, композитор-шляніст А. Корольков, М. Ф. Недаведський, Г. Лашинський та інші.

Про те, що робилося в спілці композиторів за большевиків, розповідають самі члени цієї формально „української спілки“. Їхні розповіді повні венависті, прецирства до тих, які тримали їх в страшених лабетах, створювали жахливі умови для творчої роботи, заставляли творити під страшеним примусом, ігнорували всяку цінну ініціативу українського композитора, ігнорували його творчість. Тільки формально керівництво спілки „обиралось“ в українських видатних композиторів, але це керівництво не мало віякої ваги в спілці. Всі питання структури спілки, її робота і навіть питання, які стосувалися творчих процесів, рішав комуніст Струніцький, жидівський запороданець, який нічого спільногого з музикою не мав. І цей, так званий, „орг-секретар“

буквально тероризував українських композиторів. Другим таким „стовпом“ в спілці був агент НКВД — жid Брескін, він відав питаннями „виховання“, політмасової роботи тощо, від нього не мали порятувку навіть такі заслужені мистці, як Вернівський, Ревуцький та інші.

Серед композиторів „олімпійцем“ вважався Гоенпуд М., який в спілці завідував творчою секцією, вважав себе чи не єдиним на Україні композитором-піяністом, крім роботи в спілці та консерваторії мав ще посуну „монополію“ в російській драмі (де брат його А. Гоенпуд завідував літчастину) — тут М. Гоенпуд одержував тисячні гонорари щомісяця, такі ж гонорари одержували і інші жidівські композитори, так вані, „музикоформлювачі“ в драматичних театрах, рівні Віленські, Сандлері, Прусліні, українським же композиторам шлях до цієї роботи був закритий. Вся музична критика знаходилася в руках такої мерзенної людини, як А. Гоенпуд, цей „критик-рецензент“ писав нескінчені рецензії, статті тощо з метою скомпромітувати українського мистця, часто писав рецензії на новостворені твори українського композитора, навіть не прослухавши їх, разом з іншими влаштовував концерти-лекції, де відники прошагував музичну, як свого брата, так і музичну жidівських композиторів типу Компанійця.

За приклад ідеальної большевицької музики вважали творчість Дунаєвського, Покраса, примушували українських композиторів їх наслідувати, ідеалом монументальної „серйозної музики“ вважалася „Кантата в честь Сталіна“ — московських композиторів. Але ніколи справжніх українських мистців не приваблювали большевицькі пісні, ні кантати в честь Сталіна.

Справжній український композитор був разом з своїм народом невідривно пов'язаний з його народньою творчістю, в якій і тіні большевицького не було і не могло бути, і тому композитор мусів зашифровувати в своїх творах свої щарі почування, думи, мрії свого стражденної народу. Характерний в цьому відношенні твір талановитого композитора-піяніста А. Королькова — „Українська рапсодія“ — це програмний твір. Головна тема твору — відома українська дума „Плач невільників“ — тема цілком співзвучна з большевицькою дійсністю, друга тема — „Пісня про Байду“ — виступає, як тема свободолюбивого українського народу, третя тема „З обіходу Києво-Печерської - Лаври“ — як віра в славне майбутнє нашого народу.

Серед композиторів, які належать до старої генерації, в Києві пощастило залитись відомому музичному діячеві проф. В. Г. Івановському, авторові цінних музично-педагогічних робіт та великої кількості художніх музичних творів. Мрія проф. Івановського — створити велику симфонічну поему „Вільна Україна“, а також розгорнути наукову роботу над вивченням галицьких народніх пісень, що за большевиків вважалось за сепаратистські тенденції.

Творчість українського композитора П. Т. Глушкова тісно пов'язана з народнію українською піснею. Всі його великі твори просякнуті українським фольклором Романсова творчість композитора базується на творчості великого Т. Г. Шевченка та Ів. Франка. В творчих задумах композитора створити український національний балет.

В особі композитора — проф. Грудіна ми маємо творця витонченої, ліричної, часто складної музики, що робило композитора далеким від вимог большевицької теорії відносно мистецтва. Романсова творчість Грудіна часто на тексти Т. Шевченка, І. Франка завжди ця високому художньому рівні.

До майже невідомих за большевиків композиторів належить М. Ф. Недаведський. В свій час член музичної спілки ім. Леонтовича, яка була розігнана большевиками, зарає повний творчих задумів, мріє, що нарешті буде виконана його сюїта для величного симфонічного оркестру „Тіні забутих предків“ за Коцюбинським.

Один з наймолодших українських композиторів Києва — К. Шапович, учень Бориса Лятошинського та Левка Ревуцького, вмер на початку серпня 1942. у Києві. Молодому композиторові ще не було 17. років, коли в Києві була виконані вперше його симфонічні твори. Після арешту большевиками та обвинувачення в підготовці терористичних актів, хоч і звільнений пізніше від цих звинів, К. Шапович втратив можливості праці в консерваторії, не вільно було також виконувати його творів. Не вважаючи на це композитор продовжував далі творити.

А. ВІЛЬХІВЕЦЬ

I. Нечуй-Левицький в літературі і громадянстві

Большевицька критика теж цікавилася цим питанням, звичайно, замінюючи термін „українське громадянство“ на „советський пролетаріат“. Але висновки вона робила занадто багату та суперечні: часом Нечуй-Левицький вважався письменником, який „николи не переносив соціальної ошішки в площину національної ворожнечі“ і який „шукав причини людського страждання в соціальній неправді“, а часом, навпаки, виступав уже як автор „мракобісю - шовіністичних“ писань, який „аводив бідуванням трудящих до панування чужої національності“.

Чим же насправді є Нечуй-Левицький для української літератури та громадянства? Найліпшу відповідь на це питання дав нам сам письменник.

* * *

„Кожна сьогоднішня література повинна покласти собі основою три принципи: реальність, національність та народність. У всіх європейських літературах вже до того діло йде, в одній більше, в другій менше... Література, основана на трьох поклаваних нами принципах, має велику для нації вагу, і тільки така література, а не інша... І тільки реальна, національна та народня література, разом в трьох принципах, може стати у великій пригоді для всієї нації зверху донизу, може мати велику вагу і великий вплив. Така література буде правдивим, нехибним джерелом, в якому громада побачить себе, яка вона є, розвинеться на себе, оцінює себе. Ціла нація в такій літературі може примітити свої достоїнства і свою недостачу, свій добрий бік і свої хибності, знайти похвалу собі, а чи ганбу“.

Такі погляди на завдання літератури, висловлені Нечуй-Левицьким ще року 1878. в статті „Сьогоднішнє літературне прямування“ *) (згодом доповнені в працях „Українство на літературних позах в Московщиною“ та ін.), і стали підвалиною і дорогою вказають у всій його літературній діяльності.

Вже в самого початку слід звернути увагу на те, що нація для Нечуя є щось єдине, органічно ціле „зверху донизу“, без всяких „класових суперечок“, як це було доконечною умовою маркситських „теорій“.

Нам відомо, що большевицька критика зовсім відкидала „принцип національності“ в літературі. Також відомо, що натомісъ головним принципом її проголошувалося: „література маєтъ буті національна формою і соціалістична змістом“.

Як же розглядав цей принцип Нечуй-Левицький?

„Принцип національності“, за Нечуєм, складається в двох чинників: в „тіла національності“, тобто в народової мові, і в „національного психічного характеру народу“, що є душою цієї національності. Говорячи ясніше, література маєтъ буті національною і формою і змістом.

Нечуй-Левицький душою ботів за українське майбутнє, він радив українським письменникам охопити в творах насамперед рівнобарвне українське життя, показати його біди та радощі, піднести „психічний український національний дух“, а не блукати чужими стежками за чужими поводирями, не приносячи цим віякої користі своєї нації:

„Коли письменник хоч трошки чус себе українським громадянином, частиною українського народу..., він повинен мати за світу повинність одесичувати в своїй фантазії, в своєму серці ту громаду, що ройтесь кругом нього, радіти її радістю, плакати її слівми, а не перелазити в чужі городи і підставляти свою душу під картини чужого, не українського життя“.

Бувши уважним спостерігачем життя, Нечуй-Левицький бачив, що всю торгівлю, всю промисловість, все господарство України загалом захопили в свої руки чужинці: москалі, жиди та ляхи; він бачив, що завдяки їх нещадній експлуатації народ багатої, родючої землі живе голодним життям. Чим був москаль? — купцем, фабрикантом, великим чиновником. Чим був жид? — знову ж купцем, орендарем, лихварем, фабрикантом. І той, і другий, разом і поодинці, грабували Україну.

Тому пікнікіття не чиється „соціальної неправді“, а лише „національної неправді“ маєтъ ставати основою цілеспрямованості рідної літератури. Тому ставлення до москалів, жидів і ляхів та амалювання їх в художніх творах маєтъ буті негативни-

*) Уміщеній у львівській „Правді“ в р. 1878.

ми, „відкидними”. Такими висновками Нечуй-Левицький підpirав свій перший принцип — принцип реальності: „Художник повинен бути в своїх творах дверкалом громади, але дверкалом високої цінності, в якому б одбивалось життя, правдиве, але обчищене...”

Особливо велике місце праділив Нечуй-Левицький у своїх теоретичних працях російській літературі. Він розумів, що українське письменство мусить вчинити одчай-дувнації олір „русифікації силоміць”, бо Україна, вже втративши самостійність політичну, може втратити самостійність і культурну, стаючи таким чином, безбарвною частиною „єдіної неделімой” і гублячи будьякі надії на можливість національного й політично-культурного відродження.

Поруч з цим, Нечуй-Левицький відмічає й те, що українська література внаочо раніш від російської стала на шлях реалізму, національності та народності, що російську літературу спрямував на цей шлях лише українець Гоголь і що російська література й досі хибів на „недостачу елегантності, фантастії й глибокого серця”, тоді як література західня (німецька, італійська, еспанська, французька) стоїть неарівняно вище.

Отже, ще в 70-х рр. XIX. ст. Левицький піднімає прапор боротьби проти шкідливих впливів російської літератури, що створення література рідної, національної і формою і вмістом, рівняючись на передові літератури Європи.

Згодом, більш як через півстоліття, Левицькому в цьому питанні сміливо протягне руку лицар української справи, талановитий письменник - націоналіст Микола Хвильовий в тотожнім гаслом: „Не Москва, а Європа”.

* * *

Ознайомившись з основними теоретичними міркуваннями Нечуя-Левицького щодо завдань і проблем української літератури, ми тепер на питання — чим в Нечуя-Левицький для української літератури та громадянства, — зможемо впевнено відповісти: Нечуй-Левицький є в літературі і в очах громадянства спідомім, послідовним і переконаним націоналістом.

І лише в такому аспекті слід роаглядати його творчість.

Не йти за рецептами большевицької критики, яка говорила, що в творчості Нечуя „лише окремі елементи вберігають... цінність: це ті місця, де письменник відтворює характеристичні риси побуту, родинного укладу, особистих інтересів...” і т. д.; не йти за ними тому, що большевицька критика 乍вмисне винирала на чільне місце побутові малюнки та краєвиди, щоб приховати ворожі й міркування автора, вадля художнього відтворення яких напевно й був написаний той чи інший твір.

Таким чином, лише спріймаючи Нечуя-Левицького як націоналіста за світоглядом, ми зможемо внати ключ до вірної характеристики й правдивого розуміння його творчості.

Літературні й україністичні матеріали по газетах

У кам'янецькім „Подолянинові” потуємо в певним співненням ще кілька цікавих статей в давніших числах, напр. статтю В. Яровенка „Про викладання географії в школі”, 8. 10. 41, де автор дуже цікаво й живо накреслив потребу наближення викладання географії до українських учнів прикладами з української природи та терену. У першім півріччі Існування цього часопису слід вважати вірші й нариси Гр. Маковія, Оксани Тарасенко, Н. Зоренка, П. Кам'янецького, Р. Коханка, Ст. Вороного. Репортажі М. Ковалського (Хутір смерти, 28. 12. 41), Чешньовського й ін., великий розбір постанови та п'єси М. Куліша „Міна Мавайлло“ Яремі, 25. 12. 41. Варто згадати спомини Д. Корбутяка „Сонце на тюремнім подвіррі“, 12. 8. 42, статтю Байрака „Бій під Конотопом“, 25. 6. ц. р. У весняних та літніх числах цього року звертають увагу вірші Гриця Подолянка та Ів. Сінковського. Редакція часопису добре зробила видрукувавши в невіданої й недрукованій спадщині Олени Пчілки два вірші в перших місяцях большевицької окупації України в р. 1919, подані П. Одарченком в матеріялів родинного архіву Косачів у Гадячому на Полтавщині, 25. та 28. 6. В цих віршах стара вже тоді письменниця (1849—1930) зуміла дуже яскраво відбити жах і стуму, що огортали Україну під час вимової нанали жидо-москалів р. 1919. „Подолянин“ поставив систематично й цікаво відділ „Викчаймо Поділля“; в Кам'янці певно не загасли ще старі добре краєзнавчі традиції, що їх так старанно плекав протоврей

Євф. Сіцинський, почасти й його учень Вол. Прусеевич, автор ананої гарно ілюстрованої книги про це місто, щоби вже не вгадувати старших подолян-краєзнавців, як др. М. Ролле та Нейман. У цьому відділі уміщена 5. 7. ц. р. історична довідка Матвія Іва про Каравасарську церкву й стаття про народне свято „Іванця”.

16. 7. Його ж стаття про передмістя Каравасари, 2. 8. — про Панівецький замок, 6. 8. — „З історії німецької громади в Дунаївцях”, 16. 8. — про Русько-Фільварецьку церкву. Дня 25. 6. ц. р. уміщена стаття з нагоди роковин народження Олени Пчілки, 2. 8. стаття Х. Бородая про Лесю Українку п. н. „Полум'янний борець”. Крім того слід визначити передрук статті Олени Теліги „На ровестіж вікна”, 4. 3. ц. р. (в рівенської „Волині”), яку в оригіналі нам не довелося зустріти. Дня 2. липня ц. р. „Подолянин” містить статтю „У 200-ті роковини смерті Пилипа Орлика”, вшановуючи пам'ять наступника Мавеї на становищі Гетьмана України, якому довелося щіле своє гетьманування перебути на еміграції.

На сторінках ще минулорічної „Волині” занотовуємо статті Олени Теліги „Розсибаються мури”, 5. жовтня, та П ж. „Братерство в народі”, 12. жовтня; статтю Олега Штуля „З ритмом життя” — про поетичну творчість О. Теліги, повторену мабуть ще за давньою львівською „Дорогою” в р. 1938. В лютім цього року у „Волині” в кількох числах була уміщена довша стаття Характерника про причини невдач Карла XII. у його поході на Україну в р. 1708 — 1709. п. н. „Помилка чи збіг обставин”, як важди цікава її грунтовна в цього автора. Цього ж автора визначимо статтю „Мова як двері до душі та анаряд культури”, 12. лютого, та його ж „Політичне шкіданство на мовному фронті”, 26. лютого, — про навмисне русифікаційне калічення української мови.

У кількох березневих числах „Волині” містилася поема Дажбожича „Вояк” — в доби Візвельних Змагань. У квітневих числах „Волині” за цей рік визначимо статтю ананого дослідника волинської старовини Л. Маслова „Волинські замки” й оповідання Юрія Горліса-Горського „Іх прийшло 12”. У травні цей часопис умістив довшу статтю Л. Маслова „Як нащено українську архітектуру”, Бориса Ольхінського „Полісся і Волинь”, Характерника „Совімверіялем без рукавичок”, докладний розвідок п'єси Корнійчука пера проф. Бжеського „Корнійчукова пародія на Хмельниччину”, статтю-спомин У. С. „Чирський”, що обійшла цілу волинську пресу, докладну статтю І. М. про дуже прикрі недоліки правильного видання „Кобваря” Т. Г. Шевченка за ред. проф. Дм. Дорошенка, оповідання А. Кучерука „Грудка землі”. У червневих та липневих числах часопису визначимо довшу статтю П. Зінченка „Наш театр”, У. С. „Людина в окулярах” — спогади про Миколу Голубця, барвиста стаття Василя Штуля про бандуристів п. н. „Носії давнини”, репортаж Уласа Самчука про Крем'янець, І. Артеменка „Богданова церква в Суботові”, статті проф. Р. Бжеського „Большевицькі парашутні” про небезпеку розкладових вільневів так званих класиків російської літератури, дуже річево угрутовану великою нимовиною статистикою вросту перекладів з московської мови ва еспанську саме напередодні революції в Еспанії. Колись давно, ще р. 1888. на небезпеку московських розкладових вільневів саме через ширення популярності московських авторів звертає увагу в Еспанії тогочасний знаний критик та філософ Хенер, а в Україні його пересторогу одразу підхопив проф. Володимир Антонович, одразу переклавши статті Хенера на українську мову на сторінках львівського українського журналу „Зоря”, але врихонські труби автора дивацьких „Чудацьких думок” заглушили тверезий голос Антоновича в Україні, як певно і в Еспанії московсько-жидівська культур-пропаганда примусила забути перестороги Хенера, аж у р. 1934. Москва розвивалася на вулицях Мадриду та Барселони. Наприкінці липня розвивається довший цикль дорожніх репортажів Уласа Самчука п. н. „У світі приблизних вартостей” — про сучасну Волинь, що тривав у часопису через цілій серпень. На початку серпня проф. Р. Бжеський умістив статтю про творчість Євгена Маланюка п. н. „Поет, що прийшов варано”. Ще перед тим, 23. липня, Самчук на сторінках „Волині” у статті „Ера і література” обстоював потребу не лише ліричної поезії, якої тепер ніби то нам не бракувє, але також романів та драм, яких у нас пишуть значно менше, як вірців.

„Маріупольська Газета” в 23. грудня м. р. привесла факово й оригінально складений огляд історичних вважених між Німеччиною та Україною на протязі двох століть, 10. й 13. січня статтю М. А. „Українська історична белетристика півдня межами СССР”, де автор розвілює відповідь трилогію Б. Лепкого про Мавпу, історичну повість Ю. Липи „Коваки в Москові”, Ф. Дудка „Великий Гетьман”, історичні спроби Юрія Косача й ін., проявляючи при цьому не дуже до речі свою нехіть до Мавпи. 29. січня ця газета містить нарис цього ж автора „Сціпіон Український” (князь Конст.

Острозький), 12 та 14. лютого „Ренесансовий Гетьман“ (Сагайдачний), ще раніше — 6. січня огляд „Дослідів української історії поза межами ССР“.

Ця сама „Маріупольська Газета“ в 21. червня містить статтю про Івана Франка, велику статтю О. Самійленка: „Жах минулого, сучасний стан і перспективи на майбутнє“, а також статтю про архітектуру сучасних українських міст (Др. Г.) 27. червня ця газета містить вибір в поезії О. Олеся (Айстри й інші знані речі), завчаючи коротко у вступних словах до цього вибору, в яких коротко переповідається життєпис поета, що він мовляв, не погодився з большевизмом, вийшов на еміграцію, а „там і помер“ далеко від „улюбленої вітчизни“. В таких випадках Марк Твен авважно обмежувався лише короткою телеграмою „Вістка про мою смерть передчасні“. Зрештою Олесьові це вже раз сталося ще у р. 1918, коли не то київська „Нова Рада“ ве то „Робітнича Газета“ ляпнула, що большевика його забили в лісі Пуща-Водиця. Ваагалі це інколи трапляється навіть в енциклопедіях. Проф. Бонкало в мадярській літературній енциклопедії подав рік 1918, як рік смерті Ольги Кобилянської; не менше таких випадків трапилося і в Українській Загальній Енциклопедії, де напр. один чудофахівець від історії літератури подав рік смерті петербурзько-паризької літераторки Зінаїди Гіппіус 1932, в той час як ця знана літературна дама живе ще й досі. Але вертаючись до „Маріупольської Газети“ завжчимо ще, що 4. і 11. липня часопис містить велику статтю проф. Р. Штушиеріха, знаного німецького україніста, про історію та культуру України, 11-го ж липня газета вмістила статтю свого шеф-редактора Миколи Стасюка про Бориса Гріченка.

Луцький „Український Голос“ ч. 19(34) за цей рік містить статтю Мір А. Дублянського про замок Любартса в Луцьку, а в ч. 36 уміщує статтю Р. Б. про життя й творчість найбільшого українського графіка ХХ. століття — Юрія Нарбути.

Проскурівський „Український Голос“ 30. квітня містить велику й грунтовну статтю Дубенка „Михаїла Маазайло. До постанови нової премєри в міському театрі“. Ще раніше, 5. квітня, цей часопис умістив цікавий уривок перекладу М. З. в знаної давньої італійської героїчної поеми Торквата Тасса „Ерусалим винволений“.

Дуже добре переклади в німецьких поетів доби символізму (Стефан Георге, Р. М. Рільке) пера Михайла Зерова містили „Вінницькі Вісті“ в січні—лютому цього року. Там рівноож був уміщений переклад байронового „Аспрійця“, що його надіслав ще року 1936. Микола Зеров родині в далекого заслання.

„Уманський Голос“ чч. 8—10 в кінці вересня й початку жовтня минулого року умістив статтю Асканича „Двадцять років української літератури“ — поза межами ССР. З прозаїків Асканич взядав Самчука, Мосенда, Процишина, Липу, Косача. З критиків Дмитра Донцова, Юрія Липу, Олену Телігу. З поетів Евгена Маланюка, навівши уривки з його „Св. Пантелеїмона“ та „Покидали останній клапоть“, Юрія Липу, навівши „Це не Франциск Асільський“ та „Вознесіте знамено святого великого краю“, Мосенда, Телігу, а наведенням „Не цвітуть на вікні герані“, Ольжича, пропитувавши „Десь ти ходиш, Діво невинна“, Стефановича („Ім пінчії вітри гудуть“), Чирського (Гімназистка, уривки з його „Земля яка нахмурена“), Граву в його знанням та гордовитим „Ми“, коротко агадавши Антонича, Гарасевича, Ірлявського й Наріжну і зовсім не агадавши ані словом про Юрія Дарагана.

„Дніпропетровська Газета“ в 28. V. містить короткий але гарний вірш Івана Харевського „Орач“. „Костопільські Вісті“ 31. V. містять вартий уваги вірш С. Добридиника „Весна“. „Українські Вісті“ (Кривоград) 27, V. уміщують велику статтю Полтавця „32. років із дня смерті Бориса Гріченка“. Іван Михалевський в коломийській „Волі Покуття“ в 22. березня містить статтю-спогад п. н. „Микола Лисенко в столиці Покуття“ (Осінь р. 1903).

„Ковельські Вісті“ в 25. березня містять велику й фахово написану статтю Ів. Федорівського про Миколу Лисенка.

Коломийська „Воля Покуття“ на початку цього року містила нариси М. Лушпинського п. н. „Тернистим шляхом наших засланців“, написані від слів тих, що Ім пощастило видертися з большевицького заслання на Сибір, 31. травня — статтю Ів. Михалевського „Із минулого міста Коломиї“.

„Станиславівське Слово“ в 19. червня приносять статтю П. Породка про Миколу Лисенка. 5. та 8. липня статтю А. Яворенка „Конотоп і Полтава“ (в нашого історичного календаря).

„Дрогобицьке Слово“ в 16. березня містить „Слово до деяких українських письменників“ (орденоносців) Л. Гранічки, 18. березня проф. Филипчака „Самбірська гімнавія“. У великомінливі числа цього часопису знаходимо цікавий вибір Костя Дудника

„Їде, їде Зельман” (Про гаївки та веснянки Дрогобиччини та Самбірщини) й великомъ
ні пірші Марії Ясної.

Берлінський тижневик „Нова Доба” в кількох квітневих та травневих числах
містив невважано грунтовно пророблену анонімову студію про Гоголя п. н. „Траге-
дія національного відступництва”.

Бердичівська „Нова Доба” в 24. червня містить репортаж Уласа Самчука „Ров-
мова в молодим письменниками”, що під іншими титулами обійшла мало не цілу
волинську пресу.

“Голос Полтавщини” 20. червня друкує статтю Ол. Гамалія „Грабовський і Шев-
ченко”, 26. червня статтю Дяченка про старовинну церковну архітектуру міста Пол-
тави й початок довшого оповідання п. н. „Жеал Моісея” — 28. VI.

Р е ц е н з і ї

**О. ПАСТЕРНАК: ПОЯСНЕННЯ ТРИЗУБА ГЕРБА ВЕЛИКОГО КИЇВСЬКОГО
КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО. Друге видання. Передне слово до первого
видання написав проф. С. Шелухин. Передне слово до другого видання написав проф.
В. Чапля. Українське Видавництво „Пробоем“, Самоосвітня Бібліотека, ч. 8, Прага
1941, м. 8°, 63+(1) стор.**

Про український герб не маємо багато спеціальних праць; крім розвідки О. Пастернака, що саме з'явилася другим накладом, маємо ще популярний нарис Тадея Скотинського „Український герб та правор”, що з'явився в 1935. р. у Львові накла-
дом Т-ва „Просвіта”. Хоча Скотинський в своєму нарисі користав головно з „Поя-
снень тризуба” Пастернака, всетаки при другому виданні цих „Пояснень” годі мов-
чанкою його книжку обходить Саме для контролю власних пумок і висновків повинен
О. Пастернак переглянути нарис Скотинського, тим більше, що оба „Передні слова”
не в критичною оцінкою його „Пояснень”, тільки збіркою матеріалів, які також слід
би проаналізувати разом з тим, що подають О. Пастернак і Т. Скотинський. Моя
побажання, щоб автор виконав це сам у третьому виданні своїх „Пояснень” так
важливої проблеми.

Др Микола Андрусяк.

**„ЗАПИСКИ ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО”. Том V, вип. 1—4. Львів—Жов-
ква 1932—1941. (стор. 224).**

П'ятий том „Записок” вип. 1—4, цілій присвячений Лаврової.

Про Лаврів, глухий підгірський кут західної Бойківщини, писалось багато по
журналах і часописах. Тематикою були давніші часи монастиря й новіші спомини, як
рівною різні гіпотези про його постання (грамота фундаційного князя Льва), розву-
ки за домовиною князя Льва, тощо. З Лавровим монастирем звязані й імена таких
перемиських Владик як Крупинський і оба Винници; він наскінець має й свою сто-
рінку в релігійній боротьбі XVI стол. Все це знаходило опрацювання так на сто-
рінках „Записок”, як рівною інших наукових видань. Але це, що надало Лаврової
окремого великого значення, лежить не в його легендарному повстанні, чи в його
історичному значенні в Історії укр. церкви, але в тій конкретній культурно - освітній
діяльності, яку він, змушений обставинами, розвинув при кінці XVIII стол. Й плекав
аж по сьогодні, видаючи во школі лавки т. зв. „Ц. К. Головної Окружної Школи”
понад 6392 учнів й учениць. (Це число подане тільки на основі фрагментарних доку-
ментів, бо як фрагментарні й неповні є ці документи, так фрагментарні є неповні
в це число).

Цій саме школі присвятив проф. Іван Филипчак свою студію-монографію: Ц. К.
Окружна Головна школа в Лаврові 1788/89—1910/11., що в основу V тому „Запи-
сок ЧСВВ”. (Появилось рівною окремою відбиткою в Бібліотеці „Записок Чину св.
В. В.” в Жовкові 1937. р.)

Є це обширна, стисло-наукова студія, що в науково-цінним вступом і допов-
неннями та замітками співавтора Романа Луканія ЧСВВ, обіймає великих 158 стор.

До студії, як додатки, долучені списки та статистики учителів і учнів школи,
владичені Р. Луканем, як рівною спогади про Лаврівську школу визначніших II учнів,
таких як: генерал-авантюра Захара Павлюка, відомого рівною як мальяра-портретиста
(† 24. II. 1934. р. в 86 р. життя в Чернівцях), що вчився в Лаврові 1856—60. рр.;
Василя Стояловського, емер. директор нар. школи в Дрогобичі († 1931. р. в Самбо-

рі), рівно ж учня тоїх школ в 1858 р.; У. Гнатрика (вомер), власженого гімназ. катехита й почесного краєзнавця (автора деяких письменних праць), в 1860/61. років; о. Івана Штернберг Столяровського пароха Явора коло Турки — з 1869/70. рр. (рівно ж вже померший сьогодні); Антона Качмарчика, учителя в Дрогобиччині — в 1875—79. рр.; а далі спогади відомого укр. вченого, незаступного свого часу на культурно-освітній ниві діяча, д-ра Івана Копача — із 1879/81. рр.; а на кінець спогади другого в сьогодні ще живих, о. Антона Федоряка — в 1892—94. рр. (Від 1932—1941. рр. в сімох авторів цих спогадів, померло вже аж п'ятьох).

З усіх цих споминів вів тим живим духом безпосередності, що його недостав мертвим, архівальним і неповним документам, які так основно використали Филипчак і Луканю.

Справді приємно вражає прецизно - скрупультне використання архівальних матеріалів. І так, як кожний, що займатиметься шкільництвом Галичини як Бойківщини — не може поминути Лаврівської Окружної Головної школи, так кожний, хто розвідуватиме Лаврів і його школу, не може поминути цінної праці Филипчака-Луканя на сторінках „Записок ЧСВВ“.

Рівно ж треба відмітати велику скількість фотографічних знімків і планів (4478 планів), що естетично розташовані між спогадами, гарно ілюструють самих мемуаристів, як рівно ж вгадувані ними особи професорів, директорів та визначніших учнів Лаврівської Окружної Головної школи. В числі знімків, як передусім цінне, знаходиться 8 знімків з архівальних документів, цікавих рівно ж в орнаментально-малярської точки погляду.

І так як а лаврівським монастирем-школою, що „за весь час своєго існування був осередком освіти в цілій Бойківщині й Лемківщині“ (146 стор.), тісно злучена й монастирська церква, що була релігійним центром тієї Бойківщини, — так і другою частиною тієї монографії про Лаврів, що нею в п'ятій том „Записок“, являється праця Волод. Січинського: „Архітектура Лаврова“ (30 стор.) Праця розпадається на такі розділи: 1. Заснування Лаврова, 2. Опис церкви св. Онуфрія, 3. Провеніенція валоження, 4. Історія будови головної церкви, 5. Висновки. До праці належать 21 знімок, у тому 8 агаданих планів. Праця вдержана в стисло наукових рамках, оперта на використанні існуючої літературі та власних дослідах і помірах на існуючім матеріалі. Справді побажати б тільки кожному нашому мистецьки - вартісному храмові такого солідного опрацювання.

Як закінчення слідує література про Лаврів, заподана автором послідньої статті (Січинським) й редактором цього ж тому „Записок“ (І. Скрутнем ЧСВВ і Р. Луканем ЧСВВ).

Г. В.

Хроніка

— У видавництві „Пробоем“ у Праві вийшла ілюстрована „Географія України“ (Самоосвітня Бібліотека ч. 2), стор. 114 в малою. Ціна 2 марки.

— У видавництві „Пробоем“ у Праві вийшла брошура „Український Національний Рух“ (Народня бібліотека „Наступ“ ч. 27), стор. 29 з ілюстраціями. Ціна 1 марка.

— У видавництві „Пробоем“ вийшла другим виданням історична повість „Великий Гетьман“ Федора Дудка. Ціна 6—н. м.

— Відділ освіти Полтавської міської управи видав український буквар для початкових шкіл „Рідне Слово“ О. Ку-столяна.

— Накладом берлінського тижневника для українських полонених „Нова Дoba“ вийшла книжка „Німеччина й українці“ та „До великої перемоги“, обидві пра-

вначені для широких українських мас.

— Вийшов „Звіт Державної Гімназії в українською мовою навчання в Ярославі“ за рр. 1940—1942.

— Четвертий річник журналу „Українська Книга“, присвячений століттю шевченкового „Кобзаря“ вийшов щойно тепер накладом Українського видавництва (Львів—Краків, 1942), як суцільній том. Зміст: Від редакції, Б. Ю. Пеленський: Шевченко - класик (1855—1861); В. Дорошенко: Женевські видання Шевченкових поезій; П. Богашкай: Кобзар Тараса Шевченка за сто років; П. Богацький - Б. Ю. Пеленський: Шевченкія в Великонімеччині за 1940—1941; Нові видання про Шевченка: Рецензії. Огляди. Хроніка: Шевченкові річниці в Великонімеччині. Крім того 7 ілюстрацій на окремих аркушах. (Стор. 196).

— Окремою відбиткою з цього видання вийшла більша студія Є. Ю. Пеленського: Шевченко-класик (4 ілюстр. на окр. арк., стор. 135).

— Накладом власним видав у Krakowі Є. Ю. Пеленський книжечку: Шевченко і Галичина. 46. стор. 32°.

— Українське Видавництво у Львові видало вибрані поезії „Кобвар“ Тараса Шевченка (стор. 160 великої вісімки).

— Вийшло перше подвійне число часопису українського вчительства в Г: Г. „Українська Школа“ ч. 1—2, Липень — Серпень 1942. Зміст: Від Редакції; П. Ісаєв: Учитель — заховник; Я. Куальмів: Школа — село — учитель; М. Пастернакова: Завдання й основи праці в двадцятих садках; В. Полянський: Праця в класах нар. школи; інш. В. Дмитренко: Сіл.-госп. школи; Д. Коренець: Учитель — дорадник молоді у виборі звання; І. Герасимович: Праця учителя поза школою. Із розворотків шкільної влади. Обгортака В. Балаяса. Ціна вишитка 2 зол.

— Дня 20. 9. у Krakowі відбувається відчit проф. М. Кулицького „На східніх межах Європи“.

— Дня 16. 9. у філії УНО в Берліні відбувається відчit пані Романії Даюбинської про Березу Картузьку.

— У липні місяці в Києві в Домі вчених на вісімдцяті мовно-літературного гуртка сестра Лесі Українки, Ольга Петровна Косач, прочитала свої споганні про Л. Українку.

— У Бердичеві встановується мистецька фахова школа в відділами мальорства та кераміки. Термін навчання — 3 роки.

— Тижневик „Рідна Земля“ у Львові проголосив конкурс для вчителів та професорів за найкращий опис праці у житті, в яких брали чинну участь цього року учителі та шкільна молодь.

— Бібліотека Ім. Коцюбинського у Вінницьких Мурах нараховує до 350 тисяч томів.

— У Києві в Музею-Архіві переходової доби Києва відбулася в великим успішком виставка на тему „Руйнування большевиками пам'ятників культури“.

— Кайський Музей Західноєвропейського Мистецтва (давніша збірка Ханенка) зберіг ще багато цінних картин, незважаючи на те, що союзська влада систематично, впродовж довгих років продавала до Америки образи найвидатніших Італійських, фландрських та інших майстрів а також збірки і навіть несподіваючи на те, що на початку цієї війни багато з решти образів большевики повинували не знати куди.

— Літературний музей Михайла Коцюбинського у Вінниці щасливо пережив воєнні події минулого року. Будинок, де народився і жив наш письменник, цілковито зберігся. Садиба і сад музею в добром стані. Музей лаштується до відкриття своїх віорок.

— Ремонт Краєзнавчого Музею у Вінниці закінчено в травні цього року. В мистецькому відділі Музею в обраві праці Лампі, Крамського, Кіоренського, Айвазовського та Бочареллі й інших майстрів переважно XIX, почата в XVIII. столітті. У прародничому айрані археологічних копалень Поділля. У підніділі етнографії «багато цінних артефактів народного українського мистецтва. У відділі археології в гарні вразливи старовинні кераміки, аброя в кременю доби палеоліту та неоліту.

— У Нікополі відновлено український музей ім. кошового отамана Війська Запорозького, Івана Сірка. По більшовицькій руйнації та евакуації відбрано все, що лишилося. Музей має 13 саль, в яких розміщено 15 відділів, що торкаються природи, мистецтва, побуту, археології, господарства та історії України.

— Серед образів, виставлених на київській мистецькій виставі легко піддається шляхетний пеңзель Василя Кричевського-старшого. Його кримський краб-вид вражає багатими барвами моря та піску. Цікава його маленька річ „Шишаки“, де піски, що круто відімаються вгору, надають гарячого неспокійного тону землі, хмарини забарвлюють небо в золотистий тон. Спокоєм і задумою вів нід його „Сорочинець“: і церква, і вода, і небо, і два човни — все ніби в середині просвітлено ласкаєм вечірнім сонцем. Колоритне ємоційне велике полотно Кричевського „Подружжя“: молоді гуцул та гуцулка, вакітчані, схильовані,

— Привертає увагу краєвид О. Кричевської „На Дніпрі“. Своєрідні праці Ситницького. Велику роль в них грає подробиця, світлячий відблиск: ліхтар у „Львові“, музенька смужка помаранчово-червоного світла, що падає крізь віконницю в етюді „Лісона пісня“.

Чимало ровесів викликають вперше виставлені праці молодих мальярів. З поміж них добрий смак і талановитість проявляє Киянченко в своїй картині „На Дніпрі“, Компанієць в „Осенні“. Менше вдалі спроби Жарова та Баальова писати київські церкви, Богдана та Хрестіану; в цим місцівими красавидами воно собі не дали ради. Акварелі Степанова ніби створені рукою архітектора —

лінії поєднують точність в пластикою. Чарівні імпресіонистичні речі Бунь-Вовкотруба (особливо „Лісове озеро”) та стилізові декорації Судомори на теми казок. Багато натюрмортів: найкращі — Хижняка, „Троянди“ Тимошенка, „Овочі“ Дейнеки... Різбярських речей дуже мало. З поміж них визначаються праці Кавалеріда (віск) та Жука.

Були на виставі обrazy дуже талановитого замученого большевиками Шульги. Глядачі вперше мали можливість познайомитися з графічним талантом Данила Нарбута, спадкоємця свого великого батька.

— Вийшло вересневе число львівського ілюстрованого літературно-мистецького місячника „Наши Дні“.

— Вийшло вересневе число волинського ілюстрованого місячника для дітей — „Орлея“.

— В Києві вийшов „Інформаційний бюллетень Всеукраїнської Спілки Споживчих Кооперативних Організацій Вукоопспілки“. Березень—Квітень 1942. ч. 1.

— У Черкасах накладом часопису „Українська Думка“ вийшла „Український молитовник“ та „Календар на 1942. р.“, обидві видання за редакцією О. Чудновського:

— Юрій Косач 27. вересня читав відчит в Українській світлиці в Кракові на тему „Українська література і нова доба“.

— Швайцарський кіновій тижневик La Revue de l'Escalade містить докладнушу нотатку про українського кінового режисера Євгена Деслава, що тепер робить для кінофірма Готтард-Фільм поставову фільму „Бикегард“ за романом Й. В. Шеффеля.

— Німецький щомісячник Das Innere Reich у подвійнім літнім випуску за липень—серпень містить враження Йовефа Лайтеба від війни на сході, де автор присвячує кілька яскравих сторінок сучасному Києву й зокрема красі Дніпра коло Києва.

— В римському часопису Lavoro Fascista від 19. серпня з'явилася стаття Джоржо Проспері п. и. „Шевченко поёт Україні“, присвячена новій збірці італійських перекладів шевченківської лірики, що недавно вийшла у видавництві Гарцанті.

— У Чернівцях 29. липня вмер на 79. р. життя Володимир Кмицакевич, журналіст та гімназ. професор. Року 1887. він видав свій переклад Шиллерового „Вільгельма Телля“, що вийшов в передмовою Ів. Франка, р. 1898. — переклад Платонової „Оборони Сократа“. Для III. кл. гімн. він склав „Хрестома-

тію в Непоса й Курція Руфа (Чернівці 1912). Крім того склав великий „Німецько-український словник“ (Ч. 1912).

— 26. липня у Ворсці вмер викладач мистецького читання Київської Консерваторії С. Жданов, що вчив у Консерваторії понад 30. років.

— У вересні вмер у Києві на 82. році життя засновник цивільної архітектури Кобелев, будівничий кол. Віщах Жіночих Курсів на Святославівській вул., Воєнно-Інженерної Школи, Гарматної Школи й ін.

— Дня 11. вересня по тяжкій недуві вмер у Празі на 23-ім році життя канд. філософії Федір Гайович, редактор „Наступу“ та „Пробоем“. Початком його літературної діяльності слід уважати переклади з старших французьких авторів (André Theuriet і ін.) що він їх висловив до редакції львівського щоденника „Діло“, ще перебуваючи на VIII. річнику гімназії в Берегові рр. 1936—37. На Українськім Університеті писав працю про поети Івана Франка.

— У Ганновері вмер Григорій Дуброва, видавець подебрадського гумористичного журналу „Еней“, кілька чисел якого вийшло у середині двадцятих років. Покійний був не лише гумористом. В його особі можливо був втрачений винавець творчості Гоголя та Шевченка, який на жаль не віняв себе, як що не рахувати однієї лиш його друкованої статті „Національність Гоголя ту подебрадські „Наашій Громаді“ ч. 13—14 р. 1924. та ч. 3. р. 1925). В р. 1920—22 був директором реальної школи в таборі інтернованих вояків УНР у ІІІп'орно, потім директором гімназії в Каліші.

— У Брю вмер інж. Микола Косюра, професор лісівництва Української Господарської Академії в Подебрадах, автор кількох підручників лісової справи.

— 4. серпня вмер у Києві на 63 році життя винавець санітарної техніки проф. С. Ю. Красніцький.

— Дня 10. вересня несподівано вмер директор гімназії в Сокалі, Омелян Ковалський, в 45 році життя.

— Дні 13. вересня вмер в 74 році життя о. Бідолах, ЧСВВ, довголітній директор друкарні Василія у Жовтні (від р. 1895). Писав для молоді одонідяння під псевдонімом Іван Бідний.

— У Києві 17. вересня вмер директор Очої Клініки Медичного Інституту, проф. М. Левитський, що практикував у Києві від р. 1895. і був дуже визначним і знаним окулістом-практиком та автором численних наукових праць в цього фаху.